

T.C.

BARTIN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HUCURÂT SÛRESİNİN ARAP DİLİ VE BELÂGATI YÖNÜNDEN
TAHLİLİ

MAHİR BAYRAK

DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ AYHAN CAN

BARTIN-2024

T.C.

**BARTIN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

HUCURÂT SÛRESİNİN ARAP DİLİ VE BELÂGATI YÖNÜNDEN TAHLİLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mahir BAYRAK

JÜRİ ÜYELERİ

Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Ayhan CAN
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Fuat DAŞ
Üye : Dr. Öğr. Üyesi İclal ARSLAN

BARTIN-2024

BEYANNAME

Bartın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre Dr. Öğr. Üyesi Ayhan CAN danışmanlığında hazırlamış olduğum “HUCURÂT SÛRESİNİN ARAP DİLİ VE BELÂGATI YÖNÜNDEN TAHLİLİ” başlıklı yüksek lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

29.07.2024

Mahir BAYRAK

ÖN SÖZ

Bu çalışmamda, tez konusunun belirlenmesinden çalışmanın tamamlanmasına kadar her aşamada yol göstericiliği ve akademik rehberliği ile bana sürekli destek olan; inceleme, tashih ve değerlendirmeleri ile katkılarını esirgemeyen danışman hocam, değerli Dr. Öğr. Üyesi Ayhan CAN'a en içten minnet ve şükranlarımı sunuyorum. Bu zamanâ kadar kendilerinden ilmî ve manevî yönden istifade ettiğim bütün hocalarıma ve tez yazım sürecinde, dualarıyla, sabır ve fedâkârlıklarıyla manevî desteklerini her zaman yanımda hissettiğim değerli aileme, eşime ve çocuklarıma teşekkür ediyorum. Allah'tan (c.c) bizleri, hem dünyada hem de ahirette Kur'an'ın rehberliğinde selamete erişen kullardan kılmasını niyaz ediyorum.

Mahir BAYRAK

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

HUCURÂT SÛRESİNİN ARAP DİLİ VE BELÂGATI YÖNÜNDEN TAHLİLİ

Mahir BAYRAK

Bartın Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Ayhan CAN

Bartın-2024, sayfa: 166

Allah'ın (c.c.) kelamı olan Kur'an-ı Kerim'in dili, indirildiği toplumun dili olan Arapçadır. Bundan dolayı, Kur'an'ı doğru anlamak için Arap dilinin sarf, nahiv ve belâgat ilimlerine hâkim olmak gereklidir. Müslümanların temel görevi, Kur'an'ı anlamaktır; zira Kur'an, dünya ve ahiret hayatını düzenleyen ilahi bir rehberdir. Çalışmanın konusu olan Hucurât Sûresi, bu anlamda önemli mesajlar içermektedir. Ayrıca, süre barındırdığı zengin gramer kuralları ve edebî incelikler nedeniyle de dikkat çekmektedir. Ancak, süreye dair dil ve belâgat incelemeleri oldukça sınırlıdır. Bu çalışmanın amacı, Hucurât Sûresi'nin dil ve belâgat özelliklerini tespit ederek, süreyi doğru bir şekilde anlamaya katkı sağlamak ve süreye dair yapılan analizleri okuyuculara ve araştırmacılara sunmaktır. Çalışma; giriş, dört ana bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır. Giriş bölümünde, araştırmanın konusu, kapsamı ve sınırlılığı; literatür özeti ve metodolojisi açıklanarak Hucurât Sûresi ile ilgili genel bir bilgilendirme yapılmıştır. Birinci bölümde süre, sarf ilmi açısından incelenerek, âyetlerdeki sarf kuralları tespit edilmiştir. İkinci bölümde, süredeki i'rab kurallarına dikkat çekilerek, nahiv ilmi açısından tahliller yapılmıştır. Üçüncü bölümde süre, belâgat ilmi açısından analiz edilerek âyetlerdeki edebî incelikler ortaya konulmuştur. Dördüncü bölümde, âyetlerdeki kırâat ve i'rab farklılıklarının manâya etkisi üzerinde durularak âyetlerde geçen bazı ifadelerdeki kırâat ve i'rab değişimlerinin, anlam üzerindeki yansımaları analiz edilmiştir. Sonuç bölümünde ise çalışmadan elde edilen faydalara

değinilerek bazı önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Arap dili, belâgat, Hucurât Sûresi, Kur'an, nahiv, sarf.

ABSTRACT

M.Sc. Thesis

ANALYSIS OF SURAH HUCURÂT IN TERMS OF ARABIC LANGUAGE AND RHETORIC

Mahir BAYRAK

Bartın University

Graduate School

Department Of Basic İslamic Sciences

Thesis advisor: Assist. Prof. Dr. Ayhan CAN

Bartın-2024, pp: 166

Allah's (c.c.) word, the Qur'an, is in Arabic, the language of the people to whom it was revealed. To understand the Qur'an correctly, one must be proficient in the Arabic sciences of morphology, syntax and rhetoric. It is a fundamental duty for Muslims to understand the Qur'an, as it serves as a divine guide for both worldly and spiritual life. The Hujurat Surah, which is the subject of this study, contains significant messages in this regard. Additionally, it is noteworthy for its rich grammatical rules and literary subtleties. However, studies on the linguistic and rhetorical aspects of this surah are quite limited. The aim of this study is to identify the linguistic and rhetorical features of the Hujurat Surah, contribute to its accurate understanding, and provide analyses of the surah for readers and researchers. The study consists of an introduction, four main chapters, and a conclusion. The introduction outlines the subject, scope, limitations, literature review, and methodology of the research, providing general information about the Hujurat Surah. The first section examines the surah from the perspective of morphology, identifying the morphological rules in the verses. The second section focuses on the syntax rules in the surah, offering analyses from the perspective of nahiv. The third section analyzes the surah from the viewpoint of rhetoric, revealing the literary subtleties in the verses. In the fourth section, the focus is on the impact of variations in Qirā'āt (recitations) and I'rāb (grammatical inflections) on meaning, with an analysis of how changes in Qirā'āt and I'rāb in certain expressions within the verses influence their interpretation. The conclusion summarizes the benefits of the study and

provides some recommendations.

Keywords: Arabic language, rethorich, Hujurat Surah, Quran, syntax, morphology.

İÇİNDEKİLER

BEYANNAME.....	iii
ÖN SÖZ.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR.....	xi
TRANSKRİPSİYON.....	xii
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Konu, Kapsam ve Sınırlılık.....	1
1.2. Literatür Özeti.....	3
1.3. Materyal ve Metot.....	4
1.4. Kur'an'a Dair Filolojik Perspektif.....	5
1.5. Hucurât Sûresi Hakkında Genel Bilgi.....	6
1.6. Hucurât Sûresinin Metni ve Meâli.....	9
2. BİRİNCİ BÖLÜM: ÂYETLERİN SARF YÖNÜNDE TAHLİLİ.....	12
2.1. Sarf İlmi Hakkında Özet Bilgi.....	12
2.2. Bismelenin ve Birinci Âyetin Tahlili.....	13
2.3. İkinci - Dördüncü Âyetlerin Tahlili.....	17
2.4. Beşinci - Yedinci Âyetlerin Tahlili.....	20
2.5. Sekizinci - Onuncu Âyetlerin Tahlili.....	25
2.6. On Birinci – On Üçüncü Âyetlerin Tahlili.....	28
2.7. On Dördüncü – On Sekizinci Âyetlerin Tahlili.....	34
3. İKİNCİ BÖLÜM: ÂYETLERİN NAHİV YÖNÜNDE TAHLİLİ.....	40
3.1. Nahiv İlmi Hakkında Özet Bilgi.....	40
3.2. Bismelenin ve Birinci Âyetin Tahlili.....	41
3.3. İkinci - Dördüncü Âyetlerin Tahlili.....	44
3.4. Beşinci - Yedinci Âyetlerin Tahlili.....	51
3.5. Sekizinci - Onuncu Âyetlerin Tahlili.....	59
3.6. On Birinci – On Üçüncü Âyetlerin Tahlili.....	65
3.7. On Dördüncü – On Sekizinci Âyetlerin Tahlili.....	76

4. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: ÂYETLERİN BELÂGAT YÖNÜNDEN TAHLİLİ.....	89
4.1. Belagât İlmi Hakkında Özet Bilgi	89
4.2. Bismelenin ve Birinci Âyetin Tahlili.....	91
4.3. İkinci - Dördüncü Âyetlerin Tahlili	94
4.4. Beşinci - Yedinci Âyetlerin Tahlili	98
4.5. Sekizinci - Onuncu Âyetlerin Tahlili.....	102
4.6. On Birinci - On Üçüncü Âyetlerin Tahlili	106
4.7. On Dördüncü – On Sekizinci Âyetlerin Tahlili.....	112
5. DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: ÂYETLERDEKİ KIRÂAT VE İ'RAB	
FARKLILIKLARININ MANÂYA YANSIMALARI	118
6. SONUÇ VE ÖNERİLER	153
KAYNAKLAR.....	159

KISALTMALAR

b.	: Bin, ibn
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
c.c.	: Celle celaluhû
çev.	: Çeviren
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Hız.	: Hazreti
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm tarihi
r.a.	: Radiyallahu anhu
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
thk.	: Tahkik eden
trc.	: Tercüme eden
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
Yay.	: Yayınevi

TRANSKRİPSİYON

Transkripsiyon sistemi ile ilgili işaretlemeler şöyledir:

1. İki kelimededen oluşan terkipler bitişik olarak yazılmış olup cümle içindeki konumlarına göre okunma şekli gösterilmiştir. Örnek olarak: *'Abdulgafûr, fi-İ'rabî'l-Kur'ani'l-mecid.*
2. Geçiş halinde kelime sonlarındaki i'rab gösterilmiştir. Örnek: *Fî Tefsîri'l-Kurâni'l-Âzîm.*
3. Transkripsiyon alfabesi:

Sessiz harfler:

ء = '	ر = r	غ = ğ	ه = h
ب = b	ز = z	ف = f	ي = y
ت = t	س = s	ق = k	ة = ta
ث = s	ش = ş	ك = k	
ج = c	ص = ş	ل = l	
ح = h	ض = d / z	م = m	
خ = h	ط = t	ن = n	
د = d	ظ = z	ڤ = ñ	
ذ = z	ع = '	و = v	

Sesli harfler:

آ ا	â/ā
ي	î/î
و	û

1. GİRİŞ

Bu bölüm, çalışmanın genel çerçevesini ve kimliğini belirleyen bir nitelik taşımakta olup, çalışmayı tanımak ve kapsamı hakkında bilgi edinmek isteyenler için ön bilgiler içermektedir. Bu bölümde, çalışmanın konusu, kapsamı, sınırları, literatür özeti, kullanılan materyal ve yöntemler hakkında bilgi verilmiştir. Çalışma, Hucurât Sûresini filolojik yönden incelediği için bu bölümde ayrıca, Kur'an'ın filolojik yönüne kısaca temas edilmiştir. Ardından, çalışmanın konusu olan Hucurât Sûresi'nin Arapça metni ve Türkçe meali verilerek sûre hakkında genel bir bilgi verilmiştir.

1.1. Konu, Kapsam ve Sınırlılık

Kur'an, mü'minlerin hem dünya hayatını düzenleyen hem de onları ahiret hayatına hazırlayan ilahî bir yol göstericidir. Bundan dolayı, doğumdan ölüme kadar hayatın her noktasına temas ederek, insanın, Allah'ın (c.c.) çizdiği hudutlar çerçevesinde bir hayat sürmesi için ikaz ve hatırlatmalarda bulunur. Kur'an'da emir ve yasakların, helal ve haramların, Mü'minlerin ferdî ve ictimaî hayatlarına yansımalarını ele alan birçok sûre ve âyet bulunmaktadır. Hucurât Sûresi de bu sûrelerden biridir. Sûrede, İslâm toplumunun, gerek ferdî gerek ictimaî plânda bozulmasına sebep olabilecek bazı mânevi hastalıklara ve bu hastalıkların çarelerine değinilmiştir. Bu yönüyle sûre, günümüz dünyasının sosyal problemlerine çözümler sunan muazzam bir mesajlar manzumesidir. Bunun yanında sûre, Arap dili grameri ve belâgat sanatları açısından da oldukça zengin bir içeriğe sahiptir. Bu zengin içeriğe rağmen, yapılan literatür taramasında, sûreyi, bu açıdan ve her yönüyle inceleyen çalışmaların yok denecek kadar az olduğu tespit edilmiştir. Yapılan çalışmalar, genellikle tefsir ve ahlâkî eğitim sahalarında yapılan çalışmalardır. Bu bağlamda, sûreyi dil ve belâgat açısından inceleyen sadece iki çalışma tespit edilmiştir. Bu çalışmalardan biri, sûrede bulunan mecrurları inceleyen "*Arap Dilinde Mecrurat: Hucurât Sûresi Örneği*"; diğeri ise "*İ'râb Farklılıklarının Kur'an-ı Kerîm'in Mânası Üzerindeki Etkisi (Feth, Rahman Ve Hucurat Sûresi Özelinde)*" adlı yüksek lisans tezlerdir.

Sûrenin çeşitli yönlerden incelenebilecek potansiyeli bulunmasına rağmen, özellikle bireysel ve toplumsal problemlere değinerek bu problemlere etkili çözümler sunması, dil ve belâgat açısından zengin bir içeriğe sahip olması ve üzerine yapılan kapsamlı akademik çalışmaların sınırlı olması, çalışmanın konusunu belirlemede en önemli etkenler olmuştur.

Çalışmada, Hucurât Sûresinin dil ve belâgat özellikleri kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Çalışma sarf yönünden; sûrede yer alan kelimelerin köklerini, iştikaklarını ve dönüşüm kalıplarını detaylı bir şekilde incelemiştir. Bu bağlamda, kelimelerin morfolojik yapıları ve türeme kuralları ele alınarak, sûre içindeki dilsel zenginlikler ortaya konmuştur. Nahiv yönünden; cümle yapıları, kelimelerin cümle içindeki görevleri ve i‘rab kuralları incelenerek, dil bilgisi açısından ayrıntılı bir değerlendirme yapılmıştır. Belâgat yönünden ise; sûrenin edebî ve retorik özellikleri ile sûrede kullanılan söz sanatları; meânî, beyân ve bedî’ ilimleri ışığında analiz edilerek, ifade teknikleri ve edebî incelikler detaylandırılmıştır. Ayrıca, kelimelerin lügat anlamları ve kırâat farklılıklarınının, âyetlere kattığı anlamlara da değinilerek, i‘rab değişikliklerinin, âyetleri anlama ve yorumlamadaki etkisi analiz edilmiştir.

Bu çalışmanın belirli sınırlılıkları bulunmaktadır. Çalışma, bu anlamda, tefsir ve anlambilim çerçevesinde yapılan çalışmalardan farklı olarak, âyetlerin mealine ve tefsirine kelime kelime ve detaylı olarak girmemektedir. Sadece gerekli görülen yerlerde, bazı kelimelerin lügat anlamlarına ve beraber kullanıldıkları edatlarla kazandıkları anlamlara temas edilmiştir. Aynı zamanda, ayetlerde geçen ifadelerin kırâat ve i‘rab farklılıklarına göre geldikleri muhtemel manâlar, muhtelif tefsir ve dil kaynaklarında yer alan yorumlar çerçevesinde ayrıntılı olarak ve bütün görüşlere yer verilerek analiz edilmiştir. Ayrıca, analiz sürecinde, tekrarlanan kelimeler, ilk analizde ele alınmış ve sonraki analizlerde bu kelimelere atıf yapılmıştır. Bu yöntem, tekrar eden kelimelerin her seferinde yeniden detaylı incelenmesini engellemiş, fakat çalışmanın sistematliğini korumuştur. Aynı zamanda, istifade edilen kaynaklarda yer alan ve özellikle kelime ve cümle yapılarıyla ilgili olarak dilbilimciler arasında ihtilaf konusu olan bütün görüşlere de yer verilmiştir. Ancak, kökeni, iştikakı ve i‘rabı hakkında herhangi bir ihtilaf bulunmayan kelimelerde, çalışmayı kaynak tekrarına boğup okuyucuyu yormamak için sadece tek bir kaynağa atıf yapılmıştır.

Bu kapsam ve sınırlılıklar çerçevesinde, çalışma, Hucurât Sûresinin dil ve belâgat özelliklerini ayrıntılı bir şekilde inceleyerek, sûreyi doğru bir şekilde anlamaya katkı sunmayı amaçlamaktadır. Ayrıca çalışmanın amaçlarından biri de, sûre ile ilgili, tefsir, lügat, kırâat, ansiklopedi tarzı eserlerde dağınık halde bulunan analiz, tespit, değerlendirme,

yorum, görüş, tanım ve tarifleri, derli toplu olarak bir çalışmada bir araya getirip okuyucuların, araştırmacıların ve bu sahaya ilgisi olan herkesin istifadesine sunmaktır.

1.2. Literatür Özeti

Bu çalışmada, Arap dili ve belâgatının ilk dönem klasik eserleri öncelikli olmak üzere, hem klasik hem de modern tefsirler, dil, gramer ve belâgat odaklı tefsirler, Kur'an ilimlerini ele alan diğer eserler ile lügat ve ansiklopedi gibi kaynaklardan faydalanılmıştır. Araştırmanın temel kaynaklarını oluşturan bu eserler, konunun daha derinlemesine incelenmesine ve kapsamlı bir analiz yapılmasına olanak sağlamıştır.

Ayrıca, çalışmanın konusu olan Hucurât Sûresine doğrudan ya da dolaylı bir şekilde temas eden akademik çalışmalar da istifade edilen kaynaklar arasında yer almaktadır.

İstifade edilen dil ve belâgat eserleri arasında, Sîbeveyh'in (ö. 180/796) *el-Kitâb*, Câhız'ın (ö. 255/869) *el-Beyân ve't-tebyîn*, İbn Cinnî el-Mevsilî'nin (ö. 392/1002) *el-Hasâis*, Abdulkahir el-Cürcânî'nin (ö. 471/1078) *Delâilü'l-i'câz fî ilmi'l-me'ânî* isimli eserleri bulunmaktadır. Ayrıca, Sekkâki'nin (ö. 626/1229) *Miftâhu'l-ulûm*, İbnu'l-Hâcib'in (ö. 646/1249) *el-Kâfiye*, Kazvinî'nin (ö. 739/1338) *Telhisu'l-miftah* ve *el-Îzah fî ulûmi'l-belağa*, İbn Hişâm'ın (ö. 761/1360) *el-İ'rab an kavaidi'l-i'rab* eserleri de yararlanılan kaynaklar arasındadır. Bu eserlerin yanısıra Tefâtânî'nin (ö. 792/1390) *Muhtasaru'l-meânî*, Seyyid Şerif Cürcânî'nin (ö. 816/1413) *Kitâbu't-ta'rifât* ve Antâki'nin (ö. 1160/1747) *el-Minhâc fî'l-kavâidi ve'l-i'râb* eserleri de başvuru kaynaklarıdır.

Çalışmada, Taberî'nin (ö. 310/923) *Câmiu'l-beyân an-te'vili âyil-Kur'an*, Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Keşşaf*, Râzî'nin (ö. 606/1210) *Tefsîr-i kebîr: Mefâtihu'l-gayb*, Kurtubî'nin (ö. 671/1273) *el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an* isimli klasik tefsir kaynaklarına başvurulmuştur. Yararlanılan tefsirler arasında, Beydâvî'nin (ö. 685/1286) *Envârü't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, Nesefî'nin (ö. 710/1310) *Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) *Tefsiru'l-Kur'ani'l-azîm* ve Ebu's-Suûd'un (ö. 982/1574) *İrşadü'l 'aklis- selim* isimli eserler de bulunmaktadır. Bu eserlerin yanında, Bursevî'nin (ö. 1137/1725) *Rûhu'l-Beyân*, Âlûsî'nin (ö. 1270/1854) *Rûhu'l-Meânî*, Elmalî'lı Hamdi Yazır'ın (1942) *Hak Dini Kur'an Dili*, İbn Aşûr'un (ö. 1973) *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr* ve Sabunî'nin (ö. 2021) *Safvetü't-*

tefasir gibi eserlerden de istifade edilmiştir.

Ayrıca, meşhur dil âlimlerinden Ferrâ'nın (ö. 207/822) *Me'âni'l-Kur'an*, Zeccâc'ın (ö. 311/923) *Me'âni'l Kur'an ve i'râbuh*, Nehhas'ın (ö. 338/950) *Kitab-u i'râbi'l-Kur'an* ve Hemedânî'nin (ö. 643/1245) *el-Kitabü'l-ferid fi-i'rabi'l-Kur'ani'l-mecid* isimli filolojik tefsirlerinden istifade edilmiştir. Bunlara ek olarak, Sâfi'nin (ö. 1402/1985) *el-Cedvel fi i'râbi'l-Kur'an ve sarfihi ve beyânih*; Derviş'in (ö. 1403/1986) *Î'rabu'l-Kur'ani'l-Kerîm ve beyânuh* gibi yakın dönem filolojik tefsirler de çalışmada kaynak olarak faydalanılan eserlerdendir.

Kur'an ilimlerini konu edinen kaynaklardan olarak, Zencanî'nin (ö. 660/1262) *el-İzzî*, Zerkeşî'nin (ö. 794/1392) *el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'an*, Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *el-İtkân fi- 'ulûmi'l-Kur'an* ve *Esbabü'n nüzul* ile Birgivi'nin (ö. 981/1573) *İzhâru'l-esrâr fi'n-naħv* isimli klasik eserlerine başvurulmuştur. Bu klasik eserlerin yanısıra yakın dönem dilcilerinden Merâğî'nin (ö. 1952) *Ulûmu'l-belâga* isimli eseri de çalışmaya ciddi anlamda katkı sağlamıştır.

Çalışmada, kelime ve cümle yapılarını, kelimelerin kök ve iştikaklarını tespit, önemli lügat âlimlerinden olan Cevherî'nin (ö. 393/1003) *es-Sıhah*, İbn Manzûr'un (ö. 711/1311) *Lisânu'l- 'Arab* ve Zebidî'nin (ö. 1205/1791) *Tacü'l-arûs* adlı lügatlerinden yararlanılmıştır.

Ansiklopedik kaynak olarak, *Diyanet İslam Ansiklopedisinden (DİA)* istifade edilmiştir.

Ayrıca, akademik çalışmalardan, İslamoğlu'nun *Arap Dilinde İsim ve Fiil Cümle Yapısı ve Anlam Üzerindeki Etkisi* isimli yüksek lisans tezi, Gündüzöz'ün *Nahiv ve Sarf İlimlerinin Doğuşu Üzerine* makalesi ve Yalçın'ın *Ahkâm Âyetleri Bağlamında Fıkıh-Kırâat İlişkisi (Taberî ve Cessâs Örneği)* adlı, doktora tezinden üretilmiş kitabı da çalışmaya önemli katkılar sağlamıştır.

1.3. Materyal ve Metot

Bu çalışmada temel materyal olarak klasik Arap dili ve belâgat kaynakları ile modern dilbilimsel analiz yöntemleri kullanılmıştır. Çalışma; giriş, dört ana bölüm ve sonuç

kısımlarından oluşmaktadır. Giriş bölümünde; çalışmanın konusu, kapsamı, literatür özeti ve yönteminden bahsedilerek Kur'an'la ilgili filolojik perspektiflere temas edilmiştir. Ardından, sûre hakkında genel bilgiler verilerek sûrenin metnine ve meâline yer verilmiştir. Birinci bölümde sûre, sarf kuralları çerçevesinde tahlil edilmiştir. Bu bağlamda, âyetlerde geçen kelimelerin kökleri, istikakları ve dönüşüm kalıpları detaylı bir şekilde incelenmiştir. Ayrıca, Arap dilindeki kelime türetme ve çekim kuralları ele alınarak, Hucurât Sûresinde bu kuralların nasıl uygulandığı ortaya konmuştur. İkinci bölümde sûre, nahiv ilmi ışığında, i'rab açısından değerlendirilmiştir. Âyetlerdeki cümle yapıları ve nahiv kuralları incelenmiş, cümle içindeki kelimelerin görevleri ve ilişkileri analiz edilmiştir. Üçüncü bölümde, Hucurât Sûresinin edebî yönü ve retorik özellikleri incelenmiş, âyetlerde kullanılan dil ve ifade teknikleri analiz edilmiştir. Âyetlerdeki söz sanatları, belâgat ilmi kapsamında, meânî, beyân ve bedî' ilimleri ışığında ele alınmıştır. Dördüncü bölümde, âyetlerde geçen kelimelerin, kırâat farklılığı ve i'rab değişimlerinde meydana gelen anlam farklılıkları tespit edilerek, bu farklılıkların, bazı müfessir ve dilcilerin yorumları çerçevesinde, âyetlere anlamsal yansımaları analiz edilmiştir. Sonuç bölümünde, çalışmadan elde edilen bir takım faydalara değinilerek bazı önerilerde bulunulmuştur.

Analiz sürecinde tekrarlanan kelimeler ilk analizde ele alınmış ve sonraki analizlerde bu kelimelere atıf yapılmıştır. Çalışmanın tefsir gibi anlambilim çerçevesinde yapılan çalışmalardan ayrışması amacıyla bütün kelimelerin tefsirine girilmemiş, fakat gerekli görülen veya ihtilaf konusu olan kelimelerle ilgili detay bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca, bazı müfessir ve dilcilerin, özellikle kırâat, sarf ve nahiv ilimleri çerçevesinde ihtilaf ettikleri kelimelerde, tüm ihtilaflı görüşlere yer verilmiş ve gerekli atıflar yapılmıştır. Ancak, kökeni, istikakı, i'rabı ve barındırdığı belâgat sanatı hakkında herhangi bir ihtilaf bulunmayan kelime ve cümleler için tek bir kaynağa atıf yapmakla yetinilmiştir.

1.4. Kur'an'a Dair Filolojik Perspektif

Kur'an, Araplarda belâgatin zirvede olduğu bir dönemde inmiştir. Kur'an'ın inzaliyle, Arap toplumu, özellikle dil sahasında köklü bir değişim ve dönüşüme şahit olmuştur. Bu değişim ve dönüşüm faaliyetlerinde filolojik yaklaşımların ön plana çıktığı görülmektedir. Özellikle Kur'an'ı anlama gayreti, Arap dilindeki filolojik çalışmaların gelişimine öncülük etmiştir. Arap dilinde ilk dilsel çalışmalar, Kur'an'ın doğru kırâat edilmesi ve doğru anlaşılması

amacına matuf olarak ortaya çıkmıştır. Kur'an'ın ilk muhataplarının Arap toplumu olmasından dolayı, onların, günlük hayatlarında kullandıkları kelimelerin ve üslûpların Kur'an'da çokça yer alması kaçınılmazdı. Zira Kur'an'da yer alan birçok kelimenin, cahiliye Arapları tarafından da bilindiği ve kullanıldığı bir gerçektir. Fakat Kur'an, bu lafızlara yeni manâlar yüklemiştir. Bu durum ise Arap gramerinde farklı ve yeni kavramların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu bağlamda, Kur'an, Arap dilini ilk önce lafız bağlamında etkilemiştir. Bu çerçevede Kur'an, Arapçanın bazı kelimelerine, eski anlamlarını tamamen değiştirmeksizin, yeni dini anlamlar yüklemiş ve zamanla bu yeni anlamlar baskın hale gelmiştir. Bütün bu gelişmelere karşın özellikle fetihler yoluyla diğer milletlerle karşılaşma ve farklı milletlerden İslam'ı kabul edenlerle meydana gelen etkileşim sonucunda Arap dili saf halinden uzaklaşıp bozulmaya başlamıştır. Öyle ki, Kur'an kırâatinde bile anlamı bozacak şekilde yanlış okumalar görülmeye başlanmış ve bu hatalı okumalar, dil kurallarının belirlenmesini zorunlu hale getirmiştir. Bunun sonucunda, Kur'an'ın filolojik yönden muhafaza edilmesine dönük sistematik ilmî faaliyetler başlamıştır. Bu anlamda ilk faaliyet, Ebu'l-Esved ed-Düelî (ö. 69/688) tarafından yapılarak harekeleme sistemi oluşturulmuştur. Bu harekeleme sistemi, Arap filolojisinin gelişimine devrim niteliğinde katkı sağlamıştır. Çünkü Kur'an'ı doğru anlamak için Arap dili kurallarına uymaktan başka bir yol yoktur. Bu nedenle filoloji ilmi, dinin doğru anlaşılmasında hayati öneme sahiptir ve dini yorumlama iddiasında olanların bu bilgidен yoksun kalmaları düşünülemez. Bu anlamda dil, hususiyle Kur'an'la alâkalı doğru izahlara ulaşmanın en güvenilir yoludur. Bu çerçevede, Kur'an'ı doğru anlama çabaları neticesinde özellikle dil alanında bir takım disiplinler oluşmuştur. Bu disiplinler arasında 'garîbu'l-Kur'an, i'rabu'l-Kur'an, mecazü'l-Kur'an, müşkilü'l-Kur'an' gibi bazı disiplinler ön plana çıkmıştır. Bu disiplinlerden biri olan garîbu'l-Kur'an, Kur'an'daki Arapça olmayan veya Arapçanın Kureyş lehçesi dışındaki lehçelerinden olan kelimelerle, anlamı yaygın olarak bilinemeyen ve anlaşılması zor olan lafızları inceleyen disiplindir. Kur'an'da çok sayıda garib lafız bulunmaktadır (Karagöz, 2009: 118-130). Bu bağlamda çalışmada, Hucurât Sûresinde yer alan ve garibu'l-Kur'an disiplinine konu olabilecek kelimeler de incelenmiştir.

1.5. Hucurât Sûresi Hakkında Genel Bilgi

Hucurât Sûresi, Kur'an'ın, Mushaftaki yeri itibariyle kırk dokuzuncu, nüzûl sırası itibariyle yüz altıncı sûresi olup on sekiz âyettir (Beydâvî, 2011: 133). Tahrim sûresinden önce

Mücadele sûresinden sonra hicretin dokuzuncu yılında Medine’de nazil olmuştur. On üçüncü âyetin Mekke’de nazil olduğuna dair Abdullah b. Abbas’tan bir rivâyet nakledilmiş fakat bu rivâyete itibar edilmemiştir (Karaman vd., 2014: 84-101).

Hucurât Sûresinin sebep-i nüzûlü olarak, *Hak Dini Kur’an Dili*, *Rûhu’l-Meânî*, *Rûhu’l-Beyân*, *Medâriku’t-Tenzîl* ve *Tefsîr-i Kebîr* gibi birçok tefsir kitabında farklı rivâyetler zikredilmiş ve her âyetin nüzul sebebine dair rivayetlere geniş yer verilmiştir. Çalışma, tefsir sahasında yapılan bir çalışma olmadığından, âyetlerin tek tek sebep-i nüzûlüne temas edilmeden, sadece sûrenin inzaline sebep olarak gösterilen ve genel kabul görmüş olan görüşe yer vermekle yetinilecektir.

Rivâyete göre, Temîmoğulları kabilesinden bazı bedevîler Medine’ye gelip Hz. Peygamber (s.a.v.) ile görüşmek istemişlerdir. Hz. Peygamber (s.a.v.), o sırada Mescid-i Nebevî’nin bitişiğindeki hane-i saadetlerinde istirâhat ederken, bedevîlerden bir kısmı yüksek bir sesle: “Ey Muhammed, kalk, biz geldik!” şeklinde bağırıp çağırmışlardı (Bursevî, 2013: 334). Sesleri duyan Hz. Peygamber (s.a.v.), alelacele giyininip dışarı çıkmış ve onlarla görüşmüş, ancak kaba saba tavırlarından rahatsızlık duymuştu. Sûre, bu olay sonrasında nazil olmuş ve âdab-ı muâşerete uymayan bu tavırlar yerilmiştir (Kurtubî, 2003: 16/237; Suyûtî, 2016: 476).

Hucurât Sûresi ile ilgili olarak, Diyanet İslam Ansiklopedisinde (DİA) şu bilgiler yer almaktadır:

Sûre, ismini dördüncü âyette geçen ve ‘hücre’ kelimesinin çoğulu olan ‘hucurât’tan alır. Hücre, “başkalarının girmesine engel olacak şekilde taş duvarla çevrilmiş yer” demektir. Arapça’da tahtadan, çalı veya hurma dallarından yapılmış tek gözlü basit evlere de bu ad verilir. Sûrede ise Mescid-i Nebevî’nin yanındaki Hz. Peygamber ve ailesine ait odalar kastedilmektedir. Bunların hurma dallarından ve çadır parçalarından yapılmış basit meskenler olduğu, daha sonra Emevî halifelerinden Velîd b. Abdülmelik zamanında Mescid-i Nebevî’nin genişletilerek yeniden inşası sırasında bu odaların mescide katıldığı kaynaklarda belirtilmektedir (Işık, 1998: 23/278-279).

Hucurât Sûresi, Müslümanların toplumsal hayatına dair ahlâk ilkeleri ortaya koyan bir sûre olmasının yanında, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ahlâkî sahadaki öncü rolünü ve görevini de vurgulamaktadır. İlk beş âyet, Allah’a ve peygamberine karşı saygılı olmayı emrederken, bütün toplumlar nezdinde de önemli bir ahlâkî prensip olan saygı olgusuna vurgu yapmaktadır. Bu âyetler, özelde Hz. Peygamber’e (s.a.v.) karşı, Ona seslenirken takınılması

gereken edebi ve usulü hatırlatırken; genelde ise cemiyet hayatında Müslümanların birbirlerine, hususiyle de büyüklere karşı göstermeleri gereken saygı ve hürmetin keyfiyetini ifade etmektedir. Bu bağlamda, büyüklerin önünde yüksek sesle konuşmanın yanlışlığına, Müslümanların kendi aralarındaki mahremiyet ölçülerine ve birbirlerinin hukukuna riayet etmeleri gerektiğine işaret etmiştir (Ebu's-suud, 2007: 8/115). Sonrasında toplumların bozulmasına sebep olan en ciddi tehlikelerden biri olan ve özellikle teknolojinin gelişmesiyle etkisi daha fazla hissedilen yalan haberlere vurgu yapılmıştır. Bu yalan haberler karşısında mü'minlerin sorumluluklarını bildiren, özellikle fâsık diye nitelenen kişilerin verdiği ve doğruluğu net olarak bilinemeyen bilgilere şüphe ile yaklaşılması noktasında mü'minleri uyarayan âyetler dikkat çekicidir (Arslan, 1963: 14/390). Ardından, Peygamberi kendilerine uydurmaları değil kendilerinin Peygambere uymaları yönünde ikâzlar yapılmıştır (Endülüsî, 2010: 9/507). Sonraki âyetlerde, Müslümanların kendi aralarında çatışması durumunda takip edilecek yol haritası çizilerek öncelikle barışın sağlanması, bu mümkün olmuyorsa, saldırıyı devam ettiren gruba karşı çıkılarak çatışmanın engellenmesi yoluna gidilmesi emredilmiştir. Saldırgan taraf saldırıdan vazgeçtiği zaman aralarında adaletle hükmedilmesi tavsiye edilmiştir. Daha sonra, tüm mü'minlerin kardeş olduğu vurgulanıp mü'minlerin kendi aralarındaki hukuka dikkat çekilerek kardeşlerin arasının düzeltilmesinin insanı takvaya ulaştıracağı, bunun da Allah'ın (c.c.) rahmetine vesile olacağı ifade edilmiştir (İbn Kesîr, 2000: 7/351). Devam eden âyetlerde, bir topluluğun, üstenci bir bakışla, diğer bir toplulukla, bir kısım kadınların diğer kadınlarla alay etmemeleri gerektiğine değinilirken, diğerlerini hor gören ve alay eden zihniyetin kınandığı görülmektedir (Bilmen, 1985: 7/3453). Alay edilenlerin ve hor görülenlerin, alay edenlerden üstün ve faziletli olabileceği vurgulandıktan sonra hakaret ve aşağılama tavrının, tahkir edici lakaplar takmanın fenalığı üzerinde durulmuştur. Devamında, sû-i zandan ve tecessüsten yani diğer mü'minler hakkında kötü düşünmekten ve insanların ayıplarını araştırmaktan kaçınılması istenerek, Mü'minleri arkadan çekiştirmenin, ölü eti yeme temsili üzerinden çirkinliği vurgulanırken ahlâkî çürümeye karşı teyakkuzda bulunulması gerektiği belirtilmiştir. Bu ilahî ikazların ardından, günümüz dünyasında da eksikliği fazlasıyla hissedilen bütün insanların eşitliği ilkesi, insanların bir kadın ve erkekten yaratıldıkları vurgulanmıştır. Bu bağlamda, üstünlüğün soy, ırk, millet, aile veya aşiret temelli olmadığı, üstünlüğün ancak takvada olduğu hakikati güçlü bir şekilde ifade edilmiştir. İlerleyen âyetlerde, Müslümanlık ve mü'minlik kavramları arasındaki farka dikkat çekilerek, menfaat için Müslüman olmakla, Allah için malıyla ve canıyla mücadele ederek ve kalben inanarak mü'min olmanın aynı olmadığına işaret

edilmiştir. Sûre, bazı toplulukların, büyük bir pervasızlıkla Allah'a dini öğretme cüretine kalkışmaları ve Hz. Peygamber'i (s.a.v.) minnet altına almaya çalışmalarından dolayı şiddetli bir şekilde uyarılmalarına ve Allah'ın (c.c.), her şeyi hakkıyla bilen ve insanların her yaptığını gören olduğuna temas ederek sona ermiştir (Karaman v.d., 2014: 84-101).

Hülâsa olarak, Hucurât Sûresi, ferdî ve ictimai alanda çok önemli ahlâki prensipler ortaya koyan bir sûredir. Gerek fert gerek toplum hayatında yaşanabilecek arızalara, çatışmalara ve manevî hastalıklara temas edilen, bunlara dair çözümleri içeren sûre, dikkatli bir okumaya tâbi tutulduğu ve ihtiva ettiği mesajlarla amel edildiği zaman fert ve cemiyet hayatının sağlıklı işlemesine, Müslümanların kendi aralarında yaşadıkları sıkıntıların halline katkı sunan ilahî bir yol haritası niteliğindedir.

1.6. Hucûrât Sûresinin Metni ve Meâlî

سُورَةُ الْحُجْرَاتِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ عِقَابِهِ ﴿١﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَنْ تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿٢﴾ إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ أَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ أُولَئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوَى لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٣﴾ إِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِنْ وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٤﴾ وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّى تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصِحِّحُوا عَلَى مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ ﴿٦﴾ وَعَلِمُوا أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُّمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبِيبٌ إِلَيْكُمْ وَرَبُّنَا فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ إِلَيْكُمْ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ أُولَئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ ﴿٧﴾ فَضَلَّأَ مِنَ اللَّهِ وَنِعْمَةً وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٨﴾ وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَبْغِيَ الَّتِي تَقِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ فَإِنَّ فَاءَتْ فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿٩﴾ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٠﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرُ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَى أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ عَسَى أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ بِئْسَ الْأَسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿١١﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَحِيمٌ ﴿١٢﴾ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَىكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴿١٣﴾ قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ وَإِنْ تُطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَا يَلِتْكُمْ مِنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٤﴾ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَزْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ ﴿١٥﴾ قُلْ أَتَعْلَمُونَ اللَّهُ بِذُنُوبِكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٦﴾ يَمُنُونَ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا قُلْ لَا تَمُنُوا عَلَيَّ إِسْلَامَكُمْ بَلِ اللَّهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ أَنْ هَدَيْكُمْ لِلْإِيمَانِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٧﴾

إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٨﴾

1. Ey iman edenler! Allah'ın ve peygamberinin önüne geçmeyin (saygısızlık etmeyin) ve Allah'tan korkun, çünkü Allah işitir, bilir.
2. Ey iman edenler! Seslerinizi peygamberin sesinin üstüne kaldırmayın (fazla yükseltmeyin) ve ona birbirinize bağıırır gibi iri söylemeyin ki, haberiniz olmadan amelleriniz hiçe iniverir!
3. Kesinlikle Allah ve Rasûlünün yanında seslerini kısırlar (yok mu), işte onlar o kimselerdir ki, Allah kalplerini takva için imtihan etmiştir. Onlara hem bir bağışlama, hem de büyük bir mükâfat vardır.
4. Sana odaların arkasından ünleyenlerin (bağııranların) çoğı kesinlikle aklı ermeyenlerdir.
5. Eğer onlar, sen kendilerine çıkıncaya kadar sabretselerdi, elbette haklarında hayırlı olurdu. Bununla beraber Allah çok bağışlayandır, merhamet edendir.
6. Ey iman edenler! Eğer size bir fasık bir haber getirirse onu iyice araştıırın, sonra bilmeden bir topluluğı sataşırsınız da yaptığıınıza pişman olursunuz.
7. Hem biliniz ki, içinizde Allah'ın peygamberi vardır. Şâyet o, birçok işlerde size itaat etseydi, haliniz yaman olurdu. Fakat Allah size imanı sevdirdi, onu kalplerinizde süsledi; küfrü, yoldan çıkmayı ve isyanı size çirkin gösterdi. İşte onlar, Allah'ın lütfu ve nimeti ile doğıı yola ermiş olanlardır. Allah, her şeyi bilendir, hikmet sahibidir.
8. Bu, Allah'tan bir lütuf ve nimettir. Allah her şeyi bilir, hüküm ve hikmet sahibidir.
9. Eğer Mü'minlerden iki grup birbirleriyle çarpışırlarsa, hemen aralarını bulun barıştıırın! Şâyet biri ötekine saldırıyorsa, Allah'ın emrine dönünceye kadar saldıran tarafla savaşıın. Eğer dönerse, yine adalette aralarını düzeltin ve hep insaflı olun. Çünkü Allah adaletli davrananları sever.
10. Mü'minler ancak kardeşirler, onun için iki kardeşinizin aralarını düzeltin ve Allah'tan korkun ki, rahmete layık olasınız!
11. Ey iman edenler! Bir topluluk bir toplulukla alay etmesin; belki de onlar kendilerinden daha hayırlı olurlar; bir takım kadınlar da diğıer kadınlarla (alay etmesin), belki onlardan daha hayırlı olurlar. Bir de kendi kendinizi ayıplamayın ve kötü lakaplarla atışmayın. İmandan sonra fasıklık ne kötü isimdir! Her kim de tevbe etmezse, işte onlar kendilerine zulmedenlerdir.
12. Ey iman edenler! Zannın birçoğıundan çekinin, çünkü zannın bazısı günahdır. Birbirinizin kusurunu araştıırmayın, kiminiz kiminizi arkasından çekiştirmesin! Sizden biriniz kardeşinin ölü halindeki etini yemek ister mi hiç? Demek tiksindiniz! O halde Allah' tan korkun, çünkü Allah, tevbeyi çok kabul edendir. Çok bağışlayıcıdır.

13. Ey insanlar! Biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık ve birbirinizle tanışanız diye sizi milletlere, kabilelere ayırdık. Haberiniz olsun ki, Allah katında en Őerefˆliniz, en takvalınızdır. Muhakkak ki, Allah, bilendir, her Şeyden haberdardır.

14. Bedeviler: "İman ettik." dediler. De ki: "Siz henüz iman etmediniz, fakat henüz iman kalplerinizin içine girmemiş olduğu halde "İslam'a girdik" deyin. Eğer Allah'a ve peygamberine itaat ederseniz, size amellerinizden hiçbir Şey eksilmez; çünkü Allah çok bağışlayıcıdır, merhamet edendir."

15. Mü'minler, ancak o kimselerdir ki, Allah'a ve peygamberine iman ettikten sonra Şüpheye düşmeyip Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla savaşmaktadırlar. İşte doğru olanlar onlardır ancak.

16. De ki: "Siz Allah'a dindarlığınızı mı öğretiyorsunuz? Oysa Allah, göklerdekini ve yerdekini bilir ve Allah her Şeyi bilendir"

17. İslam'a girdiklerini senin başına kakıyorlar. De ki: "Müslümanlığınızı benim başıma kakmayın, bilakis size iman yolunu gösterdiği için Allah sizin başınıza kakar, eğer doğru kimseler iseniz.

18. Göklerin ve yerin sırrını Allah bilir ve Allah, her ne yaparsanız görür (Karaman v.d., 2014: 84-101)

2. BİRİNCİ BÖLÜM: ÂYETLERİN SARF YÖNÜNDE TAHLİLİ

Bu bölümde, sarf ilmi hakkında özet bilgiler verilmiş ve sûrede geçen kelimelerin sarf tahlilleri yapılmıştır. Sarf analizi çerçevesinde, kelimelerin kökleri, türevleri, asılları ve dönüştükleri kalıplar incelenmiştir. Ayrıca, gerekli görülen bazı lafızların lügat anlamlarına da değinilmiştir. Âyetlerde geçen ve nahiv ilminin konusu olan harfler, sayılar, zarflar, edatlar ve bazı camid isim ve tamlamaların tahliline ise girilmemiştir. Tekrara düşmemek adına sonraki âyetlerde tekrarlanan kelimelere yer verilmemiş; aynı kökten gelen kelimelerin farklı türevleri ise kısaca analiz edilmiştir.

2.1. Sarf İlmi Hakkında Özet Bilgi

Sarf kelimesi, sūlasî mücerredin (üç kök harfli) ikinci bâbından gelen ve sahih (kendisinde illet harfleri olan و ‘vâv’, ی ‘yâ’ ve ا ‘elif’ harflerinden biri bulunmayan) bir fiil olan صَرَفَ fiilinin tekil masdarıdır. Sözlükte, ‘bir şeyin yönünü çevirmek (Sarı, 1984: 864), harcamak, değişmek, değiştirmek, döndürmek, halden hale çevirmek, uzaklaşmak, fidye, değer, fazlalık, kazanmak ve bir kelimenin çekimini yapmak’ anlamlarına gelmektedir (İbn Manzûr, 1994: 9/189). Sarfın ıstılah anlamıyla ilgili dilbilimciler tarafından farklı tarifler yapılmıştır. Sarf hakkında ilk tarifin, meşhur dilbilimci Sîbeveyh tarafından yapıldığı kabul edilmektedir. Onun, sarf ile ilgili yazılmış günümüze ulaşan en eski eser olduğu kabul edilen ‘*el-Kitab*’ isimli eserinde sarfa dair şu ifadeler yer alır: “*Nahivciler, Arapların, kendi yapısının dışında benzerlerini ölçü alarak isimlere, sıfatlara, illetli olan ve olmayan fiillerden oluşturdukları şeye sarf demişlerdir*” (Sîbeveyh, 1988: 1/45). Bir başka dilbilimci İbnû’l-Hâcib sarfı dilin bir yöntemi olarak görmüş ve “*kendisiyle, kelimenin i‘rabı değil binasının (şeklinin) hallerinin bilindiği bir usuldür*” şeklinde tarif etmiştir (İbnû’l-Hâcib, 1995: 1/6). Zencanî (2017: 1) ise sarfı, “*kastedilen manâyı elde etmek için kök olan masdarı farklı şekillere çevirmek*” olarak tanımlamıştır. Sonraki dönem dilcilerinden Hindavî’ye (1989: 15) göre sarf, Arapça kelimelerin şekillerini inceleyen bir ilim olup kelimenin kökü olan masdarı, mâzî, muzâri, ism-i fâil ve ism-i mef’ul gibi formlara çevirmektir. Abdulhamid (1995: 5), sarfı, “*Arapçanın kelime yapısını anlatan bir ilim*” olarak tarif ederken, Uzun’a (1997: 115-116) göre sarf, kelimeyi istenen anlama göre farklı şekillere çevirmeye yarayan bir ilimdir. Sevinç, (2013: 13) sarfı, “*kelimelerin geçirdiği aşamalardan bahseden ilim*” şeklinde tarif etmiştir. Talû’ya (2003: 2/23) göre sarf, “*Arapça kelimelerin yapılarını, hallerini ve*

dönüşüm kurallarını inceleyen ilimdir". Sarf ilminin tanımı ile ilgili Diyanet İslam Ansiklopedisinde ise şu bilgiler verilmektedir:

Sözlükte "çevirmek, döndürmek" anlamındaki sarf kelimesi terim olarak biri amelî, diğeri nazarî olmak üzere iki şekilde kullanılır. Amelî sarf, asıl kabul edilen kelimeyi (masdar veya mâzi) lafız veya anlamla ilgili bir maksat için değişik fiil ve isim vezinlerine dönüştürmektir (tasrif). Nazarî sarf ise "i'rab ve binâ dışında kelime durumlarının kurallarını inceleyen ilim" diye tanımlanır. Müteahhir dilciler sarf ilmiyle tasrif ilmini eş anlamlı kabul ederken Sîbeveyhi gibi kadim dilciler tasrifî, nahiv ilminin bir bölümü olarak gördükleri sarf ilminin bir cüzü sayar" (Kılıç, 2009: 36/136-137).

Yapılan bu tariflerin, lafızlar farklı olsa da manâ itibariyle birbirlerinden çok ta farklı olmadığı görülmektedir. Bütün bu tanımlardan yola çıkarak sarf hakkında "*kelimelerin yapısını inceleyen ve kelimenin kökünün farklı şekillere dönüştürülmesini konu alan bir ilim dalıdır*" şeklinde öz bir tarif yapılabilir.

2.2. Bismelenin ve Birinci Âyetin Tahlili

Besmele: بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

Besmele, Tevbe sûresi hariç bütün sûrelerin başında bulunur. Neml sûresinde, diğer sûrelerden farklı olarak biri başında diğeri otuzuncu âyetinde olmak üzere iki besmele bulunmaktadır. Neml sûresinin otuzuncu âyetindeki bismelenin âyet olduğu hususunda herhangi bir ihtilaf yoktur. Fakat sûre başlarındaki besmelelerin âyet olup olmadığı hususu ihtilaflıdır. Genel kabul gören görüşe göre sûre başlarındaki besmeleler âyet değildir (Yalçın, 2023: 252-262).

اسْمٌ: Bu kelimenin kökeni ile ilgili Arap dilcileri arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Bu görüşler arasında öne çıkan iki dil ekolünden Basralı dilcilere göre, kelime, 'yücelik' anlamında olup nakıs (son harfi illetli) bir fiildir ve sülasî mücerredin (üç kök harfli fiiler) birinci bâbından olan سَمَا fiilinin müfred (tekil) masdarıdır. Kelimenin aslı سِمُوْ iken, sondaki vâv harfi hafzedilip başa vasıl (geçiş) hemzisi getirilerek اسْمٌ olmuştur. Kûfeli dilcilere göre kelime, 'alâmet' anlamında olup misal (birinci harfi illetli) bir fiildir ve üç kök harfli fiillerin ikinci bâbından, olan وَسَمَ fiilinin tekil masdarıdır. Kelimenin aslı وَسَمٌ iken baştaki vâv harfi hafzedilip, yerine geçiş hemzisi getirilerek اسْمٌ olmuştur (İbn Manzûr, 1994: 397- 404).

الله: Allah kelimesinin etimolojisi üzerine İslam bilginleri, Arap dili uzmanları ve oryantalistler tarafından çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Bu çerçevede, Râzî'nin de aralarında bulunduğu bir grup âlim, bu kelimenin kökeninin camid (türememiş) olduğunu ve yalnızca Allah'a (c.c.) mahsus özel bir isim olarak kullanıldığını savunmaktadır (Râzî, 2002: 170-176). Sîbeveyh ve Zeccâc gibi dilcilerin yer aldığı ikinci bir gruba göre ise kelime türemiştir (Sîbeveyh, 1988: 510-512; Zeccâc, 1988: 1/39-43). Fakat kelimenin kökeni ve iştikakı hususunda ihtilaf vardır (Yüksel, 2012: 101). Sefaksî (ö. 1345), kelime ile ilgili görüş ayrılıklarını beş grupta kategorize ederek ele almıştır. Birinci gruba göre, kelime, 'ibadet etmek' anlamına gelen ve üç kök harfli fiillerin üçüncü bâbından olan أَلَّ fiilinden türemiştir. Fiilin muzari ve masdarı يَأَلُّهَا şeklidir. İkinci gruptaki âlimler, kelimenin, 'panik olmak' anlamına gelen ve üç kök harfli fiillerin dördüncü bâbından olan أَلَّ fiilinden türediğini ifade etmişlerdir. Fiilin muzari ve masdarı يَأَلُّهَا şeklidir. Üçüncü grup, kelimenin, 'aşırı sevgiden dolayı deliye dönmek' anlamına gelen ve üç kök harfli fiillerin ikinci bâbından olan وَلَّ fiilinden türediğini belirtmişlerdir. Fiilin muzari ve masdarı يَلُّ لَهَا şeklidir. Dördüncü gruptaki âlimlere göre, kelime, 'gizlilik' anlamına gelen ve üç kök harfli fiillerin ikinci bâbından olan لَاءَ fiilinden türemiştir. Fiilin muzari ve masdarı يَلُّ لَهَا şeklidir. Beşinci gruptaki âlimlere göre ise -ki genel kabul gören görüş budur- kelimenin aslı اَلَّ olup başındaki hemze düşürülmüş, hemzeye bedel olarak ال (elif-lam) takısı getirilerek son şeklini almıştır (Sefaksî, 2009: 29-32).

الرَّحْمَنُ: Kelime, Âlûsî'ye (2010: 1/61) göre üç kök harfli fiillerin dördüncü bâbından olan رَجَمَ fiilinin فَعْلَانْ kalıbında mübâlağa ism-i fâilidir. عَطَشَانْ ve جوعانْ kalıplarındaki gibi 'dolmak, taşmak, olmak ve yenilik' mânalarına gelmektedir. Allah'ın (c.c.) rahmeti ve merhameti çok geniş olduğu için, bu anlamı da dolmak, taşmak manâsına gelen kelimeler ifade ettiğinden dolayı bu kalıpta gelmiştir. Ayrıca, bu kalıbın diğer bir özelliği sübut (devamlılık) anlamı içermemesidir. Bundan dolayı bazı âlimler Rahman isminin tecellisinin dünyaya has olduğunu ifade etmişlerdir (Sefaksî, 2009: 32-33).

الرَّحِيمُ: Üç kök harfli fiillerin dördüncü bâbından olan رَجَمَ fiilinin فَعِيلٌ kalıbında sıfat-ı müşebbehe (İsm-i fâile benzeyen sıfat) veznidir¹. فَعِيلٌ kalıbı, فَعْلَانْ vezninin aksine sübût ve

¹ Bu ismin sıfat-ı müşebbehe olarak adlandırılması, nitelediği isimde bulunan vasfı veya anlamı ifade etme açısından ism-i fâile benzemesinden kaynaklanmaktadır. İki terim arasında benzerliklerin yanı sıra belirgin farklar da vardır. İsm-i fâil, nitelediği isimde bulunan anlam ve vasfın sonradan olma, yenilik ve değişkenlik (istimrar) özelliklerini taşımasını gerektirirken, sıfat-ı müşebbehe, nitelediği isimdeki anlam ve vasfın kalıcı ve sürekliliğini (subût) ifade eder. Detaylı bilgi için bkz. Safi, *el-Cedvel fi 'râbi'l-Kur'ân ve sarfihî ve beyânih*.

istimrar (devamlılık ve vasfin değişmezliğini) ifade etmektedir (Sefaksî, 2009: 33-34).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْدِمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١﴾

آمَنُوا: Üç kök harfli fiillerin dördüncü bâbından olan ve ‘*kişinin güvende olması, korkunun yokluğu, emniyet, güven*’ anlamlarına gelen آمَنَ fiilinden türemiş bir kelime olup üç kök harf üzerine bir harf eklenmesiyle oluşturulan اِئْتَال (if‘al) bâbına aktrılmış, fiil-i mazi (geçmiş zaman), cem-i müzekker gaib (eril, üçüncü çoğul şahıs kalıbında) bir kelimedir. Fiili, aksam-ı seb‘a’dan (yedi kısım)² mehmûz‘ul-fâ (birinci harfi hemzeli olan fiil); aksam-ı semaniye‘den (sekiz kısım)³ sülâsî mezid sâlim (kendisinde illet harfi bulunmayan, üç kök harfli fiile eklemeli), malum (etken), mef‘ul-ü bih (nesne) alıp almamasına göre lazım (geçişsiz yani mef‘ul-ü bih almayan) bir fiildir. Fiilin müfred halinin aslı, آمَنَّ şeklinde iken, sarf kurallarına göre iki hemze bir arada bulunup birincisi harekeli ikincisi sâkin olsa ikinci hemze birincisinin harekesine uygun bir harf-i mede dönüştürülür. Bu kelimede birinci hemzenin harekesi fetha olduğu için ikinci hemze, fetha harekesiyle uyumlu olan elif harfine dönüştürülerek آمَنَّ olmuştur (İbn Manzûr, 1994: 13/21-27).

تَقْدِمُوا: Üç kök harfli fiillerin beşinci bâbından olan ve ‘*birinin önüne geçmek*’ anlamına gelen تَفْعِيل fiilinden türemiş olup üç kök harf üzerine bir harf eklenmesiyle oluşturulan تَفْعِيل (tef‘il) bâbına aktarılmış, nehy-i hazır (olumsuz emir fiili), eril ikinci çoğul şahıs kalıbında olan bir kelimedir (İbn Manzûr, 1994: 12/466-469). Kur’an’da Firavun’la ilgili olarak قَوْمَهُ

² Sarf ilminde üç kök harfli mazi fiil baz alınarak, filde illetli harf, hemze veya aynı türden harflerin bulunup bulunmamasına göre yapılan sınıflandırmadır. Yedi ayrı tür şeklinde yapılan bir tasnif olduğu için aksam-ı seb‘a (yedi kısım) denmiştir. Yedi kısım şunlardır: 1. Sahih: İlet harfleri olan vâv, yâ ve elif harflerinden biri bulunmayan fiil. 2. Misal: İlk harfi illetli olan fiil (illetli harf vâv ise misal-i vâvî; yâ ise misal-i yâî denir). 3. Ecvef: Ortadaki harfi illetli olan fiil (illetli harf vâv ise ecvef-i vâvî; yâ ise ecvef-i yâî denir). 4. Nakıs: Son harfi illetli olan fiil (illetli harf vâv ise nakıs-ı vâvî; yâ ise nakıs-ı yâî denir). 5. Mehmûz: Asli harflerinden biri hemze olan fiil (İlk harfi hemzeli ise mehmûz‘ül-fa; ikinci harfi hemzeli ise mehmûz‘ül-ayn; üçüncü harfi hemzeli ise mehmûz‘ül-lam denir). 6. Muzaef: İkinci ve üçüncü harfleri aynı türden olan (şeddeli) fiil. 7. Lefif: Kendisinde iki illet harfi bulunan fiildir ve iki çeşittir. Lefif-i makrun: İkinci ve üçüncü harfleri illetli olan fiil. Lefif-i mefruk: Birinci ve üçüncü harfleri illetli olan fiil. Detaylı bilgi için bkz. İbnu'l-A‘rabî, *El-İnba‘ bi-Şerh-i Metni'l-Bina‘ s 133*.

³ Sarf ilminde, mazi fiil temel alınarak illet harfi bulunup bulunmaması ve eklemeli olup olmamasına göre yapılan tasniftir. Sekiz ayrı şekilde sınıflandırma yapıldığı için aksam-ı semaniye (sekiz kısım) denmiştir. Sekiz kısım şunlardır: 1. Sülâsî mücerred salim: İçinde illet harfi bulunmayan üç kök harfli fiil. 2. Sülâsî mücerred gayr-ı salim: İçinde illet harfi bulunan üç kök harfli fiil. 3. Sülâsî mezidün fih salim: İçinde illet harfi bulunmayan üç harf üzerine eklemeli fiil. 4. Sülâsî mezidün fih gayr-ı salim: İçinde illet harfi bulunan üç harf üzerine eklemeli fiil. 5. Rubai mücerred salim: İçinde illet harfi bulunmayan dört kök harfli fiil. 6. Rubai mücerred gayr-ı salim: İçinde illet harfi bulunan dört kök harfli fiil. 7. Rubai mezidün fih salim: İçinde illet harfi bulunmayan dört harf üzerine eklemeli fiil. 8. Rubai mezidün fih gayr-ı salim: İçinde illet harfi bulunan dört harf üzerine eklemeli fiil. Detaylı bilgi için bkz. İbnu'l-A‘rabî, *s 133*.

يَقْدُمُ ‘Firavun kıyamet günü kavminin önüne geçer.’⁴ âyetinde bu manâda kullanılmıştır (Zemahşerî, 2020: 6/274). Fiili, yedi kısımdan sahih (kendisinde illetli harf olmayan); sekiz kısımdan sūlasî mezid sâlim (illet harfî bulunmayan, üç kök harfli fiile eklemeli), etken, müteaddî (geçişli, yani mef’ulün bih alan) bir fiildir (İbn Manzûr, 1994: 12/466-469).

يَدِي ‘İki el’ anlamına gelen kelimenin aslı, فَعَلَ vezninden يَدِي lafzıdır. ‘Yâ’ harfî, kelimedeki hafiflik oluşması için hafzedilmiş, harekesi ‘dâl’ harfine nakledilerek يَدِي kelimesine dönüşmüştür. Âyette geçen şekli, kelimenin tesniye (ikil) kalıbı olup çoğulu أَيِّدِي şeklinde gelmektedir (İbn Manzûr, 1994: 15/ 419).

رَسُولٍ: Üç kök harfli fiillerin ikinci bâbından olan ve ‘birbirini takip etmek, ardı sıra gelmek’ anlamlarına gelen رَسَلَ fiilinden türemiş فَعُولٌ vezninde mübâlağa ism-i fâil kalıbında gelen bir kelimedir. Bu kalıptaki anlamı ‘gönderilmiş ve kendisini gönderenin haberlerini bekleyen kimse’ demektir. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harfli sâlim, etken ve geçişli bir fiildir. Çoğulu, mükesser (düzensiz, kırık) halde رُسُلٌ şeklinde gelmektedir (Cevherî, 1979: 1866; İbn Manzûr, 1994: 11/283-285).

إِنْتَفُوا: Üç kök harfli fiillerin ikinci bâbından olan ve ‘korumak, sakınmak’ anlamına gelen وَفَى fiilinden türemiş olup üç kök harf üzerine iki harf eklenmesiyle oluşturulan اِفْتَعَالَ (ifti‘al) bâbına aktarılmış emr-i hazır (olumlu emir fiili), eril ikinci çoğul şahıs kalıbında olan bir kelimedir. Mastarı وَقَايَةً olarak gelir ve aşırı koruma anlamında kullanılan bir kelimedir. Fiili, yedi kısımdan lefif-i mefruk (birinci ve üçüncü harfleri illetli olan fiil); sekiz kısımdan sūlasî mezid gayr-ı sâlim (kendisinde illet harfî bulunan, üç kök harfli fiile eklemeli), etken, geçişli bir fiildir. Kelimenin aslı اِنْتَفُوا iken, sarf kuralı devreye girmiştir. Bu kurala göre ifti‘al bâbının faü’l-fiilinde (fiilin üç kök harfli halindeki birinci harfi) و (vâv) harfi olduğu için, fâu’l-fiil olan vâv harfi, ت (te) harfine dönüşmüştür. Daha sonra, vâv’dan çevrilen te harfi اِفْتَعَالَ (ifti‘al) bâbının te’sine idğâm edilerek şedde harekesi verilmiş ve son şekli olan اِنْتَفُوا halini almıştır (İbnu’l-Arabî, 2017: 87).

سَمِعُ: Üç kök harfli fiillerin dördüncü bâbından olan ve anlamı ‘işitmek’ olan سَمِعَ fiilinin فَعِيلٌ vezninde mübâlağa ism-i fâil kalıbı, tekil, eril bir kelimedir (Kuşçuoğlu, 2020: 142). Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişli bir fiildir. Çoğulu

⁴ Kur’ân, Hûd, 11/98.

düzensiz halde سُمَّعَاءُ şeklinde gelmektedir (İbn Manzûr, 1994: 8/164; Cevherî, 1979: 2436).

عَلِمَ: Üç kök harfli fiillerin dördüncü bâbından olan ve anlamı ‘*bilmek, malumat sahibi olmak*’ olan عَلِمَ fiilinin فَعِيلٌ vezninde mübâlağa ism-i fâil kalıbı, tekil eril bir kelimedir (Kuşçuoğlu, 2020: 142). Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişli bir fiildir. Çoğulu düzensiz halde عُلَّمَاءُ şeklinde gelmektedir (İbn Manzûr, 1994: 12/416).

2.3. İkinci - Dördüncü Âyetlerin Tahlili

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَنْ تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿2﴾

آمَنُوا: Bu ifade ile ilgili daha önce detaylı bilgi verildiği için burada tekrar zikretmeye gerek duyulmamıştır.

لَا تَرْفَعُوا: Üç kök harfli fiillerin üçüncü bâbından olan ve ‘*yükseltmek, kaldırmak*’ gibi anlamlara gelen رَفَعَ fiilinin eril, ikinci çoğul şahıs kalıbında, olumsuz emir formudur. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişli bir fiildir (Cevherî, 1979: 1937; İbn Manzûr, 1994: 8/129-131).

صَاتَ: Üç kök harfli fiillerin birinci bâbından olan ve ‘*seslenmek*’ anlamına gelen fiilinin masdarı olan صَوَّتًا ifadesinin düzensiz çoğuludur. Fiili, yedi kısımdan ecvef-i vâvî (ortasında illetli vâv harfi olan fiil); sekiz kısımdan illetli, üç kök harfli, etken ve lazım (geçişsiz, yani mef’ulü bih almayan) bir fiildir (İbn Manzûr, 1994: 2/57).

النَّبِيِّ: Üç kök harfli fiillerin üçüncü bâbından olan ve ‘*haber vermek, yükseklik, yol*’ anlamlarına gelen نَبَأَ fiilinden türemiş فَعِيلٌ vezninde ism-i fâile benzeyen sıfat, tekil, eril bir kelimedir. Fiili, yedi kısımdan mehmûzu’l-lam (üçüncü harfi hemzeli olan fiil); sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişsiz bir fiildir. Aslı النَّبِيُّ iken, telaffuzu kolay olsun diye, hemze ya harfine dönüştürülmüş, sonra önündeki illet harfi olan ya harfine idğam edilmiştir. Çünkü illetli olan sakın yâ harfinden sonra gelen hemze yâ harfine dönüştürülebilir (Gerçekcioğlu, 2016: 18). Kelimenin, نَبَاً fiilinden türediğini söyleyenler de

olmuştur (İbn Manzûr, 1994: 1/162). İki görüşte de çoğulu düzenli olarak نَبِيُّونَ ve düzensiz olarak أَنْبَاءٌ, أَنْبَاءٌ, أَنْبِيَاءٌ şekillerinde gelmektedir (Cevherî, 1979: 5040).

لَا تَجْهَرُوا: Üç kök harfli fiillerin üçüncü bâbından olan ve ‘yüksek sesle seslenme, sesli okuma, üst perdeden konuşma ve bağırma’ anlamlarına gelen جَهَرَ fiilinin eril, ikinci çoğul şahıs kalıbında, olumsuz emir formudur. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişli bir fiildir (İbn Manzûr, 1994: 4/149-152).

الْقَوْلُ: Üç kök harfli fiillerin birinci bâbından olan ve ‘söylemek, demek’ قَالَ fiilinin tekil masdarıdır. Fiili, yedi kısımdan, ikinci harfi illetli olan fiil; sekiz kısımdan üç kök harfli, illet harfi bulunan, etken ve geçişsiz bir fiildir. Çoğulu, düzensiz halde أَقْوَالٌ şeklinde gelmektedir (Cevherî, 1979: 4330).

تَحْبِطُ: Üç kök harfli fiillerin dördüncü bâbından olan حَبِطَ fiilinin eril, ikinci tekil şahıs kalıbında muzari formudur. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harfli etken ve geçişsiz bir fiildir (Cevherî, 1979: 899).

أَعْمَالُ: Üç kök harfli fiillerin dördüncü bâbından olan ve anlamı ‘bilmek, bilgi sahibi olmak’ olan عَمِلَ fiilinin masdarı olan عَمَلًا kelimesinin düzensiz çoğuludur. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişsiz bir fiildir (İbn Manzûr, 1994: 12/416).

لَا تَشْعُرُونَ: Üç kök harfli fiillerin birinci bâbından olan شَعَرَ fiilinin muzari çekimi olup nefy-i istikbal (Gelecek zaman olumsuz fiili), eril ikinci çoğul şahıs kalıbında bir kelimedir. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişsiz bir fiildir (İbn Manzûr, 1994: 4/409-411).

إِنَّ الَّذِينَ يَعْضُونَ أَسْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ أُولَئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلنَّقَاةِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿3﴾

يَعْضُونَ: Üç kök harfli fiillerin birinci bâbından olan عَضَّ fiilinin muzari çekimi olup, eril, üçüncü çoğul şahıs formudur. Fiili, yedi kısımdan muzaef (iki ve üçüncü harfleri aynı üç kök harfli fiil); sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişli bir fiildir. Kelimenin mazisinin aslı عَضَضَ iken, sarf kuralından dolayı birinci ض (z) harfinin harekesi hazfedilmiş, sonra birincisi sakin, ikincisi harekeli iki harf birbirine idğam edilip şedde verilerek عَضَّ halini

almıştır. Çünkü sarf kuralına göre bir sözcükte aynı iki harekeli harf bir arada bulunduğu zaman birinci harfin harekesi hafzedilip birinci harf ikinci harfe idğam edilerek (birbirinin içine geçirilerek) idğam yapılan harfin yerine şedde verilmektedir (Cevherî, 1979: 3708).

امْتَحَنَ: Üç kök harfli fiillerin üçüncü bâbından olan مَحَنَ fiilinden türemiş olup üç kök harf üzerine iki harf eklenmesiyle oluşturulan اِفْتَعَالَ (ifti‘al) bâbına aktarılmış, eril, üçüncü tekil şahıs kalıbında mazi formudur. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harf üzerine eklemeli, etken ve geçişli bir fiildir (Zebidî, 1975: 36/153).

فُؤِبَ: Üç kök harfli fiillerin ikinci bâbından olan ve ‘dönüştürmek, çevirmek’ anlamına gelen فُؤِبَ fiilinin masdarı olan فُؤِبًا kelimesinin düzensiz çoğuludur. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişli bir fiildir (İbn Manzûr, 1994: 1/685-686).

لِلتَّقْوَى: Üç kök harfli fiillerin ikinci bâbından olan وَقَى fiilinin فَعَلَى kalıbındaki tekil masdarıdır. Kıyasa aykırı olarak, ifti‘al babının masdarı olduğunu söyleyenler de olmuştur. Fiili ile ilgili detaylı bilgi birinci âyette verilmiştir. Kelimenin تَقَى fiilinin masdarı olduğunu söyleyenler olmuşsa da genel kabul gören görüş وَقَى fiilinden müştak olduğudur (Cevherî, 1979: 5822).

مَعْفِرَةٌ: Üç kök harfli fiillerin ikinci bâbından gelen ve anlamı ‘örtmek, gizlemek’ olan مَعْفِرَةٌ fiilinin مَفْعَلَةٌ kalıbında tekil masdarıdır. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişli bir fiildir (İbn Manzûr, 1994: 5/25).

أَجْرٌ: Üç kök harfli fiillerin birinci bâbından gelen ve anlamı ‘karşılık, ücret, mükafat, sevab’ olan أَجَرَ fiilinin müfred masdarıdır. Çoğulu أُجُورٌ şeklinde gelmektedir. Fiili, yedi kısımdan mehmûzu’l-fâ; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişli bir fiildir (Zebidî, 1975: 10/24-29).

عَظِيمٌ: Üç kök harfli fiillerin beşinci bâbından gelen ve anlamı ‘yücelik, ululuk, büyüklük’ olan عَظِمَ fiilinden türemiş فَعِيلٌ vezninde sıfat-1 müşebbehedir. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişsiz bir fiildir (İbn Manzûr, 1994: 12/409).

إِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِنْ وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿4﴾

يُنَادُونَ: Üç kök harfli fiillerin birinci bâbından olan ve ‘seslenmek’ anlamına gelen نَادَى fiilinden

türemiş olup üç kök harf üzerine iki harf eklenmesiyle oluşturulan مُفَاعَلَةٌ (müfâale) bâbına aktarılmış, eril, üçüncü çoğul şahıs kalıbında muzari formudur. Fiili, yedi kısımdan nakıs (son harfi illetli fiil); sekiz kısımdan üç harf üzerine eklemeli, etken ve geçişli bir fiildir (Cevherî, 1979: 5138).

وَرَاءٍ: Bu lafız, kişinin ön veya arka taraftan sakladığı şey demektir. ‘Önünde, ilerisinde, ötesinde’ anlamlarına da gelmektedir (Nesefî, 2005: 9/558).

الْحُجْرَاتِ: Sa’lebî’ye (2002: 24/360) göre camid bir kelime olan ve ‘taş duvarla çevrili yüksek ve kapalı yer, oda’ anlamına gelen حُجْرَةٌ kelimesinin düzensiz çoğulu olup حُجْرَاتٌ - حُجْرَاتٌ - حُجْرَاتٌ şeklinde üç farklı kalıpta gelmektedir.

كَثُرَ: Üç kök harfli fiillerin beşinci bâbından olan ve ‘çoğaldı, çok oldu’ anlamına gelen كَثُرَ fiilinden türemiş ism-i tafdil tekil, eril bir kelimedir. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişsiz bir fiildir (İbn Manzûr, 1994: 5/131).

لَا يَعْطَلُونَ: Üç kök harfli fiillerin ikinci bâbından olan عَقَلَ fiilinin eril, üçüncü çoğul şahıs kalıbında gelecek zaman olumsuz muzari formudur. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişli bir fiildir (Cevherî, 1979: 3489).

عَقَلَ kavramı, ‘yasaklama, men etme’ anlamındadır. ‘Aptallığın zıddı’ anlamında sıfat olarak kullanılmaktadır. Çoğulu ‘عُقُولٌ’ şeklinde gelir (İbn Manzûr, 1994: 11/458).

2.4. Beşinci - Yedinci Âyetlerin Tahlili

وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّى تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿5﴾

صَبَرُوا: Üç kök harfli fiillerin ikinci bâbından olan صَبَرَ fiilinin eril, üçüncü çoğul şahıs kalıbında mazi formudur. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişsiz bir fiildir (İbn Manzûr, 1994: 4/437-438).

تَخْرُجَ: Üç kök harfli fiillerin birinci bâbından olan خَرَجَ fiilinin eril, ikinci tekil şahıs kalıbında muzari formudur. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişsiz bir fiildir (Cevherî, 1979: 1253).

كَانَ: Üç kök harfli fiillerin birinci bâbından olan كَانَ fiilinin eril, üçüncü tekil şahıs kalıbında mazi formudur. Fiili, yedi kısımdan ikinci harfi illetli olan fiil; sekiz kısımdan üç kök harfli, illetli, etken ve geçişli bir fiildir (Zebidî, 1975: 36/69-81).

خَيْرًا: Üç kök harfli fiillerin ikinci bâbından olan خَار fiilinin ism-i tafdil tekil formudur. Fiili, yedi kısımdan ikinci harfi illetli olan; sekiz kısımdan, üç kök harfli, illetli, etken ve geçişsiz bir fiildir. Kalıbı, klasik ism-i tafdil kalıbı olan أَفْعَلُ kalıbından değil masdar kalıbından gelmiştir. Çoğulu düzensiz halde أَحْيَارٌ şeklinde gelir (İbn Manzûr, 1994: 4/264-266).

غُفُورٌ: Üç kök harfli fiillerin ikinci bâbından olan غَفَرَ fiilinin فَعُولٌ vezninde tekil mübâlağa ism-i fâil formudur. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişsiz bir fiildir (İbn Manzûr, 1994: 5/25).

رَجِيمٌ: Bu ifade ile ilgili daha önce detaylı bilgi verildiği için burada tekrar zikretmeye gerek duyulmamıştır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ ﴿٦﴾

جَاءَ: Üç kök harfli fiillerin ikinci bâbından olan ve ‘gelmek’ anlamına gelen جَاءَ fiilinin eril, üçüncü tekil şahıs kalıbında mazi formudur. Fiili, yedi kısımdan ikinci harfi illetli olan; sekiz kısımdan üç kök harfli, illetli, etken ve geçişsiz bir fiildir. Aslı جِيًّا iken, yâ, harekeli illet harfi olup öncesindeki harf fetha ile harekeli olunca yâ harfi elif harfine çevrilmiş ve جَاءَ olmuştur (Zebidî, 1975: 1/182).

فَاسِقٌ: Üç kök harfli fiillerin hem birinci hem ikinci bâbından gelebilen ve ‘bir şeyden çıkmak’ anlamına gelen فَسَقَ fiilinin ism-i fâil tekil, eril formudur. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişsiz bir fiildir (Cevherî, 1979: 3909).

نَبَأٌ: Üç kök harfli fiillerin üçüncü bâbından olan ve ‘haber vermek’ anlamına gelen نَبَأَ fiilinin müfred masdarıdır. Fiili, yedi kısımdan son harfi hemze olan fiil; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişsiz bir fiildir. Çoğulu, düzensiz olarak أَنْبَاءٌ şeklinde gelir (Cevherî, 1979: 5040).

تَنَبَّأُوا: Üç kök harfli fiillerin ikinci bâbından olan ve ‘ayırarak, açıklamak, açığa kavuşturmak’ anlamlarına gelen تَنَبَّأُوا fiilinden türemiş olup üç kök harf üzerine iki harf eklenmesiyle oluşturulan تَفَعَّلَ (tefe‘ül) bâbına aktarılmış, eril, ikinci çoğul şahıs kalıbında emir formudur. Fiili, yedi kısımdan ikinci harfi illetli olan fiil; sekiz kısımdan üç harf üzerine eklemeli, illetli, etken ve geçişsiz bir fiildir (Cevherî, 1979: 457).

تُصَيَّبُوا: Üç kök harfli fiillerin ikinci bâbından olan ve ‘inmek’ anlamına gelen تَصَابَ fiilinden türemiş olup اِفْعَال (if‘al) bâbına aktarılmış, eril, ikinci çoğul şahıs muzari formudur. Fiili, yedi kısımdan ikinci harfi illetli olan fiil; sekiz kısımdan üç harf üzerine eklemeli, illetli, etken ve geçişli bir fiildir. Başındaki nasbeden اَنَّ (en) harfinden dolayı sonundaki i‘rab alâmeti olan ن (nûn) harfi düşmüştür. Aslı تُصَيَّبُونَ ‘dir (İbn Manzûr, 1994: 1/534).

قَوْمًا: Üç kök harfli fiillerin birinci bâbından olan قَامَ fiilinin müfred masdarı olup topluluk manâsını içeren çoğul isim şeklinde kullanılmaktadır. Fiili, yedi kısımdan ikinci harfi illetli olan fiil; sekiz kısımdan, üç kök harfli, illetli, etken ve geçişsiz bir fiildir (Zebidî, 1975: 33/305).

جَهَالَةً: Üç kök harfli fiillerin dördüncü bâbından olan ve ‘bilmemek, anlamamak’ anlamına gelen جَهَلَ fiilinin müfred masdarıdır. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişli bir fiildir. Çoğulu, düzensiz olarak جُهُولٌ şeklinde gelmektedir (Cevherî, 1979: 857).

تُصْبِحُوا: Üç kök harfli fiillerin üçüncü bâbından olan ve ‘oluş, olmak’ anlamında tam fiil olarak kullanılan صَبَحَ fiilinden türemiş olup اِفْعَال (if‘al) bâbına aktarılmış, eril, ikinci çoğul şahıs kalıbında muzari formudur. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç harf üzerine eklemeli, etken ve geçişli bir fiildir. Kelime, öncesindeki اَنَّ تُصَيَّبُوا fiiline atıf olup gizli bir اَنَّ (en) harfinden dolayı sonundaki i‘rab alâmeti olan ن (nûn) harfi düşmüştür. Aslı تُصْبِحُونَ ‘dir (İbn Manzûr, 1994: 2/503).

فَعَلْتُمْ: Üç kök harfli fiillerin üçüncü bâbından olan فَعَلَ fiilinin eril, ikinci çoğul şahıs kalıbında mazi formudur. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişli bir fiildir (Karslı, 2013: 1742).

نَدِمَ: Üç kök harfli fiillerin dördüncü bâbından olan ve ‘pişman olmak’ anlamına gelen fiilinin eril, düzenli çoğul ism-i fâil formudur. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişsiz bir fiildir (İbn Manzûr, 1994: 12/572-574).

وَأَعْلَمُوا أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُّمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ أُولَئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ ﴿7﴾

اعْلَمُوا: Üç kök harfli fiillerin dördüncü bâbından olan عِلْمَ fiilinin eril, ikinci çoğul şahıs kalıbında emir formudur. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişli bir fiildir (Maksudoğlu, 2022: 15-35).

طَاعَ: Üç kök harfli fiillerin ikinci bâbından olan ve ‘isteyerek uyma’ anlamına gelen طَاعَ fiilinden türemiş olup اِفْعَال (if‘al) bâbına aktarılmış eril, üçüncü tekil şahıs kalıbında muzari formudur. Fiili, yedi kısımdan ikinci harfi illetli olan fiil; sekiz kısımdan üç harf üzerine eklemeli, illetli, etken ve geçişli bir fiildir (Cevherî, 1979: 3183).

كَثِيرَ: Üç kök harfli fiillerin beşinci bâbından olan كَثُرَ fiilinin tekil, eril mübalağa ism-i fâil formudur. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişsiz bir fiildir (İbn Manzûr, 1994: 5/131).

الأمرَ: Üç kök harfli fiillerin birinci bâbından olan أَمَرَ fiilinin müfred masdarıdır. Fiili, yedi kısımdan birinci harfi hemze olan fiil; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişli bir fiildir. Çoğulu, düzensiz halde أُمُورٌ şeklindedir (İbn Manzûr, 1994: 4/26-29).

عَنِتُّمُ: Üç kök harfli fiillerin dördüncü bâbından olan ve ‘zorluk, sıkıntıya girmek, günaha düşmek’ anlamlarına gelen عَنِتَّ fiilinin eril, ikinci çoğul şahıs kalıbında mazi formudur. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişsiz bir fiildir (Cevherî, 1979: 3563).

حَبَّبَ: Üç kök harfli fiillerin ikinci bâbından olan حَبَّ fiilinden türemiş تَفْعِيل (tef‘il) bâbına aktarılmış eril, üçüncü tekil şahıs kalıbında mazi formudur. Fiili, yedi kısımdan muzaef; sekiz kısımdan üç kök harf üzerine eklemeli, etken ve geçişli bir fiildir (İbn Manzûr, 1994: 1/289).

الإِيمَانُ: Üç kök harfli fiillerin dördüncü bâbından olan أَمِنَ fiilinden türemiş olup اِفْعَال (if‘al) bâbının tekil masdarıdır. Fiili, yedi kısımdan ilk harfi hemze olan fiil; sekiz kısımdan üç harf üzerine eklemeli, etken ve geçişsiz bir fiildir. Kelimenin aslı, إِيمَانٌ şeklinde iken, sarf kurallarına göre iki hemze bir arada bulunup birincisi harekeli ikincisi sâkin ise, ikincisi birincisinin harekesi ile uyumlu bir harf-i med’e dönüştürülmelidir. Bu kurala göre, birinci hemzenin harekesi kesra olduğu için ikinci hemze kesra harekesine uygun harf olan ى (yâ) harfine dönüştürülmüş ve اِيْمَانٌ olmuştur (İbn Manzûr, 1994: 13/21-27).

رَزَيْنَ: Üç kök harfli fiillerin ikinci bâbından olan ve ‘süslemek’ anlamına gelen رَانَ fiilinden türemiş olup تَفْعِيل (tef‘il) bâbına aktarılmış eril, üçüncü tekil şahıs kalıbında mazi formudur. Fiili, yedi kısımdan ikinci harfi illetli olan fiil; sekiz kısımdan üç harf üzerine eklemeli, illetli, etken ve geçişli bir fiildir (İbn Manzûr, 1994: 13/201).

كَرَهُ: Üç kök harfli fiillerin dördüncü bâbından olan ve ‘hoşlanmamak, çirkin görmek, tiksirmek’ anlamlarına gelen كَرِهَ fiilinden türemiş olup تَفْعِيل (tef‘il) bâbına aktarılmış eril, üçüncü tekil şahıs kalıbında mazi formudur. Fiili, yedi kısımdan sahîh; sekiz kısımdan üç harf üzerine eklemeli, etken ve geçişli bir fiildir (Cevherî, 1979: 4436).

الْكُفْرَ: Üç kök harfli fiillerin birinci bâbından olan ve ‘örtmek, kapatmak’ anlamına gelen كَفَرَ fiilinin müfred masdarıdır. Fiili, yedi kısımdan sahîh; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişli bir fiildir. Çoğulu, düzensiz olarak كُفُورٌ şeklinde gelmektedir (İbn Manzûr, 1994: 5/144-150).

الْفُسُوقَ: Üç kök harfli fiillerin hem birinci hem ikinci bâbından gelebilen فَسَقَ fiilinin فُعُولٌ vezninde tekil masdarıdır. Fiili, yedi kısımdan sahîh; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişsiz bir fiildir (Cevherî, 1979: 3909).

الْعَصِيَانَ: Üç kök harfli fiillerin ikinci bâbından olan عَصَى fiilinin müfred masdarıdır. Fiili, yedi kısımdan son harfi illetli olan fiil; sekiz kısımdan üç kök harfli, illetli, etken ve geçişli bir fiildir (İbn Manzûr, 1994: 15/67).

الرَّاشِدُونَ: Üç kök harfli fiillerin birinci bâbından olan ve ‘sert kaya, doğruluk, istikamet üzere

olmak' anlamlarına gelen رَشَدَ fiilinin düzenli çoğul, eril ism-i fâil formudur. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişli bir fiildir (Cevherî, 1979: 1872).

2.5. Sekizinci - Onuncu Âyetlerin Tahlili

فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَنِعْمَةً وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿8﴾

فَضْلًا: Üç kök harfli fiillerin birinci bâbından olan فَضَلَ fiilinin tekil masdarıdır. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişli bir fiildir. Çoğulu, düzensiz olarak فَضُولٌ şeklindedir (Zebidî, 1975: 30/171).

نِعْمَةً - Üç kök harfli fiillerin hem dördüncü babından hem de beşinci babından gelebilen نِعِمَ fiilinin فَعْلَةٌ veyninde tekil masdarıdır. Altıncı bâbtan geldiğini söyleyenler olmuşsa da bu, şaz (kural dışı) bir görüş olarak kabul edilmiştir. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişsiz bir fiildir. Çoğulu düzensiz olarak نِعْمٌ ve أَنْعُمٌ şeklinde gelmektedir (İbn Manzûr, 1994: 12/579).

عَلِيمٌ: Bu ifade hakkında daha önce detaylı bilgi sunulduğu için, burada tekrar ele alınmamıştır.

حَكِيمٌ: Üç kök harfli fiillerin birinci bâbından olan حَكَمَ fiilinden türemiş, فَعِيلٌ veyninde tekil eril ism-i fâile benzeyen sıfattır. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişli bir fiildir. Çoğulu, düzensiz olarak حُكْمَاءُ şeklinde gelmektedir (Zebidî, 1975: 31/521)

وَأَنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فَاصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَعَثْ إِحْدِيَهُمَا عَلَى الْآخَرَى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَقِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ فَإِنْ فَاءَتْ فَاصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿9﴾

طَائِفَتَانِ: Üç kök harfli fiillerin birinci bâbından olan طَافَ fiilinden türemiş ikil, dişil ism-i fâil olmakla birlikte topluluk manâsına gelip eril ve dişil bir ya da daha fazla unsuru ifade etmek için isim olarak kullanılmaktadır (Derviş, 2011: 9/267). Fiili, yedi kısımdan ikinci harfi illetli olan fiil; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişli bir fiildir. Çoğulu, düzensiz olarak

طَوَائِفُ şeklinde gelmektedir (Cevherî, 1979: 3184).

المؤمنين: Üç kök harfli fiillerin dördüncü bâbından olan أَمَنَ fiilinden türemiş olup إِفْعَال (if‘al) bâbına aktarılmış eril, düzenli çoğul ism-i fâildir. Fiili, yedi kısımdan ilk harfi hemzeli olan fiil; sekiz kısımdan üç kök harf üzerine eklemeli, etken ve geçişsiz bir fiildir (İbn Manzûr, 1994: 13/21-27).

اقتتلوا: Üç kök harfli fiillerin birinci bâbından olan قَتَلَ fiilinden türemiş اِفْتِعَال (ifti‘al) bâbına aktarılmış eril, üçüncü çoğul şahıs kalıbında mazi fiildir. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harf üzerine eklemeli, etken ve geçişli bir fiildir (Zebidî, 1975: 30/230-232).

فأصلحوا: Üç kök harfli fiillerin hem birinci hem de üçüncü bâbından gelebilen صَلَحَ fiilinden türemiş olup إِفْعَال (if‘al) bâbına aktarılmış eril, ikinci çoğul şahıs kalıbında emir fiilidir. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harf üzerine eklemeli, etken ve geçişsiz bir fiildir (Zebidî, 1975: 6/548).

بَغَتْ: Üç kök harfli fiillerin ikinci bâbından olan ve anlamı ‘sürüncemede bırakmak, barışmaktan kaçmak, hak yemek’ anlamlarında olan بَعَى fiilinin dişil, üçüncü tekil şahıs kalıbında, mazi formudur. Fiili, yedi kısımdan son harfi illetli olan fiil; sekiz kısımdan üç kök harfli, illetli, etken ve geçişsiz bir fiildir (Cevherî, 1979: 365).

الأخرى: Üç kök harfli fiillerin ikinci bâbından olan أَخَرَ fiilinin فُعْلَى kalıbında, tekil, dişil ismi-tafdil formudur. Fiili, yedi kısımdan birinci harfi hemze olan fiil; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişsiz bir fiildir. Çoğulu, düzenli ve düzensiz olarak أَخْرُ – أَخْرِيَاتُ şeklinde gelmektedir (Zebidî, 1975: 10/34).

قاتلوا: Üç kök harfli fiillerin birinci bâbından olan قَتَلَ fiilinden türemiş مُفَاعَلَة (Müfaale) bâbına aktarılmış, eril, ikinci çoğul şahıs kalıbında emir formudur. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harf üzerine eklemeli, etken ve geçişli bir fiildir (Zebidî, 1975: 30/230-232).

تَبَغِي: Üç kök harfli fiillerin ikinci bâbından olan بَعَى fiilinin dişil, üçüncü tekil şahıs kalıbında

muzari formudur. Fiili, yedi kısımdan son harfi illetli olan fiil; sekiz kısımdan üç kök harfli, illetli, etken ve geçişsiz bir fiildir (Cevherî, 1979: 365).

تَقِيءَ: Üç kök harfli fiillerin ikinci bâbından olan ve ‘*ganimet, gölge, geri dönüş*’ anlamlarına gelen قَاءَ fiilinin üçüncü şahsı ifade eden, dişil, üçüncü tekil şahıs kalıbında muzari formudur. Fiili, yedi kısımdan ikinci harfi illetli olan fiil; sekiz kısımdan üç kök harfli, illetli, etken ve geçişsiz bir fiildir (Halebî, 1986: 10/9).

فَاءَتْ: Üç kök harfli fiillerin ikinci bâbından olan فَاءَ fiilinin dişil, üçüncü tekil şahıs kalıbında mazi formudur. Fiili, yedi kısımdan ikinci harfi illetli olan fiil; sekiz kısımdan üç kök harfli, illetli, etken ve geçişsiz bir fiildir (Halebî, 1986: 10/9).

الْعَدَلُ: Üç kök harfli fiillerin ikinci bâbından olan عَدَلَ fiilinin tekil masdarıdır. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişsiz bir fiildir. Çoğulu düzensiz olarak عُدُولٌ şeklinde gelmektedir (Cevherî, 1979: 3293).

أَقْسَطُوا: Üç kök harfli fiillerin ikinci babından olan قَسَطَ fiilinden türemiş إِفْعَال (if‘al bâbına aktarılmış eril, ikinci çoğul şahıs kalıbında emir formudur. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harf üzerine eklemeli, etken ve geçişsiz bir fiildir (Cevherî, 1979: 4153).

يُجِبُّ: Üç kök harfli fiillerin ikinci bâbından olan حَبَّ fiilinden türemiş olup تَفْعِيل (tef‘il) bâbına aktarılmış eril, üçüncü tekil şahıs kalıbında muzari formudur. Fiili, yedi kısımdan muzaef; sekiz kısımdan üç kök harf üzerine eklemeli, etken ve geçişli bir fiildir (İbn Manzûr, 1994: 1/289).

الْمُقْسِطِينَ: Üç kök harfli fiillerin ikinci bâbından olan قَسَطَ fiilinden türemiş إِفْعَال (if‘al bâbına aktarılmış düzenli çoğu, eril ism-i fâildir. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan sülâsî mezid sâlim, malum ve lazım bir fiildir üç kök harf üzerine eklemeli, etken ve geçişsiz bir fiildir (Cevherî, 1979: 4153).

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿10﴾

إِخْوَةٌ: Camid bir isim olan أَخٌ kelimesinin düzensiz çoğuludur (Zebidî, 1975: 37/46).

Cevherî'ye (1979: 42) göre, çoğulu إِخْوَانٌ şeklinde de gelmektedir. İki görüşe göre de tesniyesi أَخْوَانٌ şeklinde gelmektedir (İbn Manzûr, 1994: 14/19-21).

أَخْوَيْكُمْ: Camid bir isim olan أَخٌ kelimesinin nasb halindeki ikil formudur (Cevherî, 1979: 42).

ثُرَحْمُونَ: Üç kök harfli fiillerin dördüncü bâbından olan رَجِمَ fiilinin eril, ikinci çoğul şahıs kalıbında muzari formudur. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harfli, meçhul (edilgen) ve geçişli bir fiildir (Zebidî, 1975: 32/225).

2.6. On Birinci – On Üçüncü Âyetlerin Tahlili

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ وَلَا تُلْمِزُوا
أَنفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَرُوا بِالْأَلْقَابِ بِئْسَ الْإِسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿11﴾

يَسْخَرُ: Üç kök harfli fiillerin dördüncü bâbından olan ve ‘küçüksemek, alay etmek’ anlamlarına gelen سَخَرَ fiilinin eril, üçüncü tekil şahıs kalıbında olumsuz emir formudur. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişsiz bir fiildir (Cevherî, 1979: 2287).

عَسَى: Üç kök harfli fiillerin birinci bâbından olup eril, üçüncü tekil şahıs kalıbında mazi formudur. İbn Manzûr (1994: 15/54), kelimenin, mazi kalıbında olmasına rağmen şimdiki durumu ifade eden bir kelime olduğuna dikkat çekerek ef'al-i mukarebeden (yakınlık ifade eden fiiller) ve gayr-ı mutasarrıf (camid, sığaya çekilemeyen, türememiş) bir kelime olduğunu belirtmiştir. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişli bir fiildir (Zebidî, 1975: 39/40).

يَكُونُوا: Üç kök harfli fiillerin birinci bâbından olan كَانَ fiilinin, eril, üçüncü çoğul şahıs kalıbında muzari formudur. Başındaki nasb edatı olan أَنَّ (en) harfinden dolayı sonundaki i'rab alâmeti olan ن (nûn) harfi düşmüştür. Fiili, yedi kısımdan ikinci harfi illetli olan fiil; sekiz kısımdan üç kök harfli, illetli, etken ve geçişli bir fiildir (Zebidî, 1975: 36/69-81).

خَيْرًا: Bu ifade hakkında daha önce detaylı bilgi sunulduğu için, burada tekrar ele alınmamıştır.

نِسَاء: Kelime, kendi lafzından farklı olarak الْمَرْأَة kelimesinin düzensiz çoğul formudur (Cevherî, 1979: 5170).

يَكُنُّ: Üç kök harfli fiillerin birinci bâbından olan كَانْ fiilinin dişil, üçüncü çoğul şahıs kalıbında muzari formudur. Fiili, yedi kısımdan ikinci harfi illetli olan fiil; sekiz kısımdan üç kök harfli, illetli, etken ve geçişli bir fiildir (Zebidî, 1975: 36/69-81).

لَا تَلْمِزُوا: Üç kök harfli fiillerin ikinci bâbından olan ve ‘ayıplamak, dille sıkıntı vermek’ anlamlarına gelen لَمَزَ fiilinin eril, ikinci çoğul şahıs kalıbında olumsuz emir formudur. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişli bir fiildir (İbn Manzûr, 1994: 5/406).

أَنْفَسَ: Üç kök harfli fiillerin birinci bâbından olan نَفَسَ fiilinin düzensiz çoğul masdarıdır. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişsiz bir fiildir. Zebidî’ye, (1975: 16/560) göre kelime فَعَّلْ vezninden, zat, ruh ve ceset anlamlarına gelen camid bir isim olan نَفَسٌ lafzının düzensiz çoğuludur.

لَا تَتَّابِرُوا: Üç kök harfli fiillerin ikinci bâbından olan ve ‘kötü lakap takmak’ anlamına gelen تَبَّرَ fiilinden türemiş olup üç harf üzerine iki harf eklenerek elde edilen تَفَاعَلَ (tefââül) bâbına aktarılmış, eril, ikinci çoğul şahıs kalıbında olumsuz emir formudur. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harf üzerine eklemeli, etken ve geçişli bir fiildir (Zebidî, 1975: 15/342).

الْأَلْقَابِ: Üç kök harfli fiillerin ikinci bâbından olan لَقَّبَ fiilinin düzenli çoğul masdarı olup tekili لَقَّبَ kelimesidir. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişli bir fiildir (Safi, 1995: 13/287).

بُنِيَ: Zem (kınama, kötüleme) manâsı için kullanılan bir fiil olup çekimi yapılamayan tekil mazi formudur (Cevherî, 1979: 191).

الِاسْمِ: Bu ifadeyle ilgili ayrıntılar daha önce açıklandığından, burada tekrar edilmemiştir.

الْفُسُوقُ: Bu ifade hakkında daha önce detaylı bilgi sunulduğu için, burada tekrar ele alınmamıştır.

الإِيمَانُ: Bu ifadeyle ilgili ayrıntılar daha önce açıklandığından, burada tekrar edilmemiştir.

لَمْ يَنْبُ: Üç kök harfli fiillerin birinci bâbından olan نَبَّ fiilinin eril, üçüncü tekil şahıs kalıbında geçmiş zaman olumsuz muzari formudur. Fiili, yedi kısımdan ikinci harfi illetli olan fiil; sekiz kısımdan üç kök harfli, illetli, etken ve geçişsiz bir fiildir (İbn Manzûr, 1994: 1/233).

الظَّالِمُونَ: Üç kök harfli fiillerin ikinci bâbından olan ظَلَّمَ fiilinin eril, düzenli çoğul ism-i fâil formudur. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harfli, illetli, etken ve geçişli bir fiildir (Cevherî, 1979: 3212).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبَ بَعْضُكُم بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْنُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ ﴿12﴾

اجْتَنَبُوا: Üç kök harfli fiillerin birinci bâbından olan جَنَبَ fiilinden türemiş olup اِفْتِعَالَ (ifti‘al) bâbına aktarılmış eril, ikinci çoğul şahıs kalıbında emir formudur. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harf üzerine eklemeli, etken ve geçişli bir fiildir (Cevherî, 1979: 838).

كَثِيرًا: Üç kök harfli fiillerin beşinci bâbından olan كَثُرَ fiilinin فَعِيلٌ vezninde tekil eril ism-i fâil formudur. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişsiz bir fiildir. Çoğulu, düzenli olarak كَثِيرُونَ şeklinde gelmektedir (İbn Manzûr, 1994: 5/131).

الظَّنَّ: Üç kök harfli fiillerin birinci bâbından olan ظَنَّ fiilinin tekil masdarıdır. Fiili, yedi kısımdan muzâef; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişli bir fiildir. Çoğulu, düzensiz olarak ظُنُونٌ şeklinde gelmektedir (Zebidî, 1975: 35/365).

أَنْتُمْ: Üç kök harfli fiillerin hem birinci hem de dördüncü bâbından gelebilen أَنْتُمْ fiilinin tekil masdarıdır. Fiili, yedi kısımdan ilk harfi hemzeli olan fiil; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişsiz bir fiildir. Çoğulu, düzensiz olarak أَنْتُمْ şeklinde gelmektedir (İbn Manzûr, 1994: 12/5).

Zemahşerî'ye göre, ائتمٌ lafzındaki hemze vâv'dan çevrilmiş olup 'işleyen azaba uğrayacağı günah' anlamındadır (Zemahşerî, 2020: 6/324).

لَا تَجَسَّسُوا: Üç kök harfli fiillerin birinci bâbından olan جَسَّ fiilinden türemiş olup تَفَعَّلٌ (tefe'ül) bâbına aktarılmış eril, ikinci çoğul şahıs kalıbında olumsuz emir formudur. Fiili, yedi kısımdan muzaef; sekiz kısımdan üç kök harf üzerine eklemeli, etken ve geçişli bir fiildir (Zebidî, 1975: 15/499).

لَا يَعْتَبُ: Üç kök harfli fiillerin ikinci bâbından olan عَبَّ fiilinden türemiş olup اِفْتَعَالَ (ifti'âl) bâbına aktarılmış eril, üçüncü tekil şahıs olumsuz emir formudur (Zebidî, 1975: 3/500). Fiili, yedi kısımdan ikinci harfi illetli olan fiil; sekiz kısımdan üç kök harf üzerine eklemeli, etken ve geçişsiz bir fiildir. Kelimenin aslı لَا يَعْتَابُ iken başındaki cezm eden harf olan لَ (lâ-î nâhiye) harfinden dolayı ب (be) harfinin harekesi hafzedilmiştir. Böylece, biri be harfi, diğeri illetli olan yâ harfinden dönüştürülen ا (elif) olan iki sakin harf bir arada bulunmuştur. Sarf kurallarına göre iki sakin harfin bir arada bulunması mümkün olmadığından, birisinin hafzedilmesi gerekmektedir. Bu gibi durumlarda daima illetli olan harf hafzedildiği için illetli olan elif harfi hafzedilerek لَا يَعْتَبُ haline gelmiştir (Maksudoğlu, 2022: 109).

يُجِبُ: Bu ifadeyle ilgili ayrıntılar daha önce açıklandığından, burada tekrar edilmemiştir.

يَأْكُلُ: Üç kök harfli fiillerin birinci bâbından olan أَكَلَ fiilinin eril, üçüncü tekil şahıs kalıbında muzari formudur. Fiili, yedi kısımdan ilk harfi hemzeli olan fiil; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişli bir fiildir (Cevherî, 1979: 122).

لَحْمٌ: Üç kök harfli fiillerin hem üçüncü hem de dördüncü bâbından gelebilen لَحِمٌ – لَحْمٌ fiilinin müfred masdarıdır. Araplar arasında, hayvansal bir gıdanın özel ismi olarak kullanılmaktadır. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişli bir fiildir. Çoğulu, düzensiz olarak لُحُومٌ şeklinde gelmektedir (Zebidî, 1975: 33/403).

أَخِيهِ: Bu ifade ile ilgili detaylı bilgi verildiği için tekrar zikretmeye gerek duyulmamıştır.

مَيِّتًا: Üç kök harfli fiillerin birinci bâbından olan مَاتَ fiilinin tekil, eril ism-i fâil formudur. Fiili, yedi kısımdan ikinci harfi illetli olan fiil; sekiz kısımdan üç kök harfli, illetli, etken ve

geçişsiz bir fiildir (Cevherî, 1979: 5007).

كَرِهْتُمْ: Üç kök harfli fiillerin dördüncü bâbından olan كَرِهَ fiilinin eril, ikinci çoğul şahıs kalıbında mazi formudur. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişli bir fiildir (İbn Manzûr, 1994: 13/534).

تَوَابٌ: Üç kök harfli fiillerin birinci bâbından olan تَابَ fiilinin tekil, eril mübâlağa ism-i fâil formudur. Fiili, yedi kısımdan ikinci harfi illetli olan fiil; sekiz kısımdan üç kök harfli, illetli, etken ve geçişsiz bir fiildir (İbn Manzûr, 1994: 1/233).

رَجِمٌ: Bu ifade ile ilgili daha önce detaylı bilgi verildiği için burada tekrar zikretmeye gerek duyulmamıştır.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَىٰكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴿13﴾

النَّاسُ: Camid bir isim olup üç kök harfli إِنْسَانٌ kelimesinin düzensiz çoğuludur. Kelimenin aslı أَنَسٌ şeklinde iken kesret-i istimal (çokça kullanılması) nedeniyle başındaki hemze hafzedilmiştir (İbn Manzûr, 1994: 6/245).

خَلَقْنَا: Üç kök harfli fiillerin birinci bâbından olan خَلَقَ fiilinin eril, nefis-i mütekellim me‘al-gayr (birinci çoğul şahıs) kalıbında mazi formudur. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harfli, illetli, etken ve geçişli bir fiildir (Cevherî, 1979: 1362).

ذَكَرٍ: Camid bir isim olup tekil, eril bir kelimedir. Çoğulu, düzensiz olarak ذُكُورٌ şeklinde gelmektedir (Zebidî, 1975:11/378).

أُنْثَىٰ: Camid bir isim olup tekil, dişil bir kelimedir. Çoğulu, düzensiz olarak إِنَاتٌ şeklinde gelmektedir (Zebidî, 1975: 5/157).

جَعَلْنَا: Üç kök harfli fiillerin birinci bâbından olan جَعَلَ fiilinin eril, birinci çoğul şahıs kalıbında mazi formudur. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harfli, illetli, etken ve geçişli bir fiildir (İbn Manzûr, 1994: 11/110).

شُعُوبًا: Camid bir isim olup tekil bir isim olan شَعْبٌ kelimesinin düzensiz çoğuludur (İbn Manzûr, 1994: 1/498; Halebî, 1986: 10/11).

İsfehânî'ye (ö. V./XI. Yüzyılın ilk çeyreği) göre, شَعْبٌ tek atadan gelerek, birçok kola ayrılan kabilelerden oluşan topluluğa verilen isimdir. Çoğulu شُعُوبٌ şeklinde gelir (İsfehânî, 2002: 196).

قَبَائِلٌ: Camid bir isim olup tekil bir isim olan قَبِيلَةٌ kelimesinin düzensiz çoğuludur (Sabûnî, 1995: 3/219).

تَفَاعُلٌ: Üç kök harfli fiillerin ikinci bâbından olan عَرَفَ fiilinden türemiş olup تَفَاعُلٌ (tefâ'ül) bâbına aktarılmış, eril, ikinci çoğul şahıs muzari formudur. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harf üzerine eklemeli, etken ve geçişli bir fiildir. Fiilin başında, biri fiil-i muzari müzekker muhatab alâmeti, diğeri tefaaül babının alâmeti olan iki ت (te) harfi peşpeşe gelerek telaffuz zorluğu oluşturduğu için biri hafzedilmiştir. Kelimenin sonundaki i'rab alâmeti olan ن 'nûn' harfi, başındaki lam harf-i cer'inden sonra gizlenmiş bir nasb edatı olan اُنْ 'en' harfinden dolayı nasb alâmeti olarak hafzedilmiştir. Fiili, yedi kısımdan sahih, sekiz kısımdan sülâsî mezid sâlim, malum ve müteaddî bir fiildir (Halebî, 1986: 10/12).

أَكْرَمَ: Üç kök harfli fiillerin birinci ve beşinci bâblarından gelebilen كَرَمَ – كَرَمَ fiilinin tekil, eril ism-i tafdil formudur. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişsiz bir fiildir. Çoğulu, düzenli olarak أَكْرَمُونَ ve düzensiz olarak أَكْرَامٌ şekillerinde gelmektedir (Cevherî, 1979: 4433).

أَنْقَى: Üç kök harfli fiillerin ikinci bâbından olan وَقَى fiilinin tekil, eril ism-i tafdil formudur. (Cevherî, 1979: 5822).

عَلِيمٌ: Bu ifade hakkında daha önce detaylı bilgi sunulduğu için, burada tekrar ele alınmamıştır.

خَبِيرٌ: Üç kök harfli fiillerin altıncı bâbından gelen خَبَرَ fiilinin فَعِيلٌ vezninde tekil, eril mübalağa ism-i fâil formudur. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişli bir fiildir. Çoğulu, düzensiz خُبَرَاءُ şeklinde gelmektedir (İbn Manzûr, 1994: 4/226).

2.7. On Dördüncü – On Sekizinci Âyetlerin Tahlili

قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ وَإِنْ تُطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَا يَلِتْكُمْ مِنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿14﴾

قَالَتِ: Üç kök harfli fiillerin birinci bâbından olan قَالَ fiilinin eril, üçüncü tekil şahıs kalıbında mazi formudur. Fiili, yedi kısımdan ikinci harfi illetli olan fiil; sekiz kısımdan üç kök harfli, illetli, etken ve geçişsiz bir fiildir. Aslı قَوْلَتْ iken sarf kuralına göre illetli olan vâv harekeli olup öncesindeki harf fetha ile harekeli olduğundan dolayı vâv, elife dönüştürülmüştür (Cevherî, 1979: 4330).

الْأَعْرَابُ: Cins isim olan tekil الْعَرَبُ kelimesinin düzensiz çoğuludur (İbn Manzûr, 1994: 1/586).

آمَنَّا: Üç kök harfli fiillerin dördüncü bâbından olan آمَنَ fiilinden türemiş olup اِفْعَال (if'al) bâbına aktarılmış, birinci çoğul şahıs kalıbında mazi formudur. Fiili, yedi kısımdan birinci harfi hemzeli olan fiil; sekiz kısımdan üç kök harf üzerine eklemeli, etken ve geçişsiz bir fiildir (İbn Manzûr, 1994: 13/21-27).

قُلْ: Üç kök harfli fiillerin birinci bâbından olan قَالَ fiilinin eril, ikinci tekil şahıs kalıbında emir formudur. Fiili, yedi kısımdan ikinci harfi illetli olan fiil; sekiz kısımdan üç kök harfli, illetli, etken ve geçişsiz bir fiildir. Kelimenin aslı, قُلْ iken, و 'vâv' harfi kelimenin ortasında harekeli olup, kendisinden önce harekesiz sahîh ق 'kâf' harfi bulunduğu için vâv harfinin harekesi, öncesindeki harekesiz sahîh harfe verilmiş ve قُلْ halini almıştır. İki sakın harf bir araya geldiği için illetli harf olan vâv harfi hazfedilerek قُلْ olmuş, kâf harfine hareke geldiği için geçiş hemzesi hazfedilerek قُلْ şekline dönüşmüştür (Cevherî, 1979: 4330).

لَمْ تُؤْمِنُوا: Üç kök harfli fiillerin dördüncü bâbından olan آمَنَ fiilinden türemiş olup اِفْعَال (if'al) bâbına aktarılmış, eril, ikinci çoğul şahıs kalıbında geçmiş zaman olumsuz muzari formudur. Fiili, yedi kısımdan birinci harfi hemzeli olan fiil; sekiz kısımdan üç kök harf üzerine eklemeli, etken ve geçişsiz bir fiildir (İbn Manzûr, 1994: 13/21-27).

فُؤلُوا: Üç kök harfli fiillerin birinci bâbından olan قَالَ fiilinin ikinci çoğul şahıs, eril, emir formudur. Fiili, yedi kısımdan ikinci harfi illetli olan fiil; sekiz kısımdan üç kök harfli, illetli, etken ve geçişsiz bir fiildir (Cevherî, 1979: 4330). Detaylı bilgi için bkz. On dördüncü âyet.

أَسَلَمْنَا: Üç kök harfli fiillerin dördüncü bâbından olan سَلِمَ fiilinden türemiş olup اِفْعَال (if'al) bâbına aktarılmış, birinci çoğul şahıs kalıbında mazi formudur. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harf üzerine eklemeli, etken ve geçişli bir fiildir (İbn Manzûr, 1994: 12/289).

لَمَّا يَدْخُلُ: Üç kök harfli fiillerin birinci bâbından olan دَخَلَ fiilinin eril, üçüncü tekil şahıs kalıbında geçmiş zaman olumsuz muzari formudur. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişsiz bir fiildir (İbn Manzûr, 1994: 11/239).

تُطِغُوا: Üç kök harfli fiillerin ikinci bâbından olan طَاعَ fiilinden türemiş olup اِفْعَال (if'al) bâbına aktarılmış, eril, ikinci çoğul şahıs kalıbında muzari formudur. Fiili, yedi kısımdan ikinci harfi illetli olan fiil; sekiz kısımdan üç kök harf üzerine eklemeli, etken ve geçişli bir fiildir. Kelimenin son harfi olan i'rab nûn'u, başındaki cezm eden اِنْ 'in' harfinden dolayı cezm alâmeti olarak düşmüştür (Cevherî, 1979: 3183).

لَا يَلِثُ: Kelimenin aslı hakkında üç görüş vardır. Birinci görüşe göre, üç kök harfli fiillerin hem birinci hem de ikinci bâbından gelebilen ve ilk harfi hemzeli olan اَلَّتْ fiilinin eril, üçüncü tekil şahıs gelecek zaman olumsuz muzari formudur (İbn Manzûr, 1994: 2/4). İkinci görüşe göre, ikinci bâbtan ve misal (birinci harfi illetli olan) وَلَّتْ fiilinin eril, üçüncü tekil şahıs gelecek zaman olumsuz muzari formudur (Zebidî, 1975: 5/136). Üçüncü görüşe göre -ki dilcilerin çoğu bu görüştedir- ikinci bâb'tan ve ikinci harfi illetli olan لَاتْ fiilinin eril, üçüncü tekil şahıs gelecek zaman olumsuz muzari formudur (Halebî, 1986: 10/13). Fiili, etken ve geçişli bir fiildir.

أَعْمَالٍ: Bu ifade hakkında daha önce detaylı bilgi sunulduğu için, burada tekrar ele alınmamıştır.

شَبَّأً: Üç kök harfli fiillerin dördüncü bâbından olan شَاءَ fiilinin tekil masdarıdır. Fiilinin aslı شَبَّأً iken, sarf kuralı gereği, illetli ve harekeli olan ي 'ya' harfi, öncesindeki harf, fetha ile

harekeli olduğu için elif harfine dönüştürülmüş ve شاء halini almıştır. Fiili, yedi kısımdan ikinci harfi illetli olan fiil; sekiz kısımdan üç kök harfli, illetli, etken ve geçişli bir fiildir. Çoğulu, düzensiz olarak أَشْيَاءْ şeklindedir (Cevherî, 1979: 2738).

عَفُورٌ: Bu ifade ile ilgili daha önce detaylı bilgi verildiği için burada tekrar zikretmeye gerek duyulmamıştır.

رَجِيمٌ: Bu ifade ile ilgili daha önce detaylı bilgi verildiği için burada tekrar zikretmeye gerek duyulmamıştır.

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ ﴿15﴾

الْمُؤْمِنُونَ: Daha önce bu ifade hakkında detaylı bilgi verildiği için, burada tekrar bahsedilmemiştir.

لَمْ يَرْتَابُوا: Üç kök harfli fiillerin ikinci bâbından olan رَابَ fiilinden türemiş olup إِفْتِعَال (ifti‘âl) bâbına aktarılmış eril, üçüncü çoğul şahıs kalıbında geçmiş zaman olumsuz muzari formudur. Fiili, yedi kısımdan ikinci harfi illetli olan fiil; sekiz kısımdan üç harf üzerine eklemeli, illetli, etken ve geçişli bir fiildir (İbn Manzûr, 1994: 1/ 442 - 443).

مُفَاعَلَةٌ: Üç kök harfli fiillerin üçüncü bâbından olan جَهَدَ fiilinden türemiş olup مُفَاعَلَةٌ (Müfâ‘ale) bâbına aktarılmış eril, üçüncü çoğul şahıs kalıbında mazi formudur. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç harf üzerine eklemeli, etken ve geçişli bir fiildir (Zebidî, 1975: 7/537).

أَمْوَالٍ: Üç kök harfli fiillerin hem birinci hem de dördüncü bâbından gelebilen مَالَ fiilinin düzensiz çoğul masdarıdır. Tekili, مَالٌ şeklindedir. Fiili, yedi kısımdan ikinci harfi illetli olan fiil; sekiz kısımdan üç kök harfli, illetli, etken ve geçişsiz bir fiildir (Cevherî, 1979: 5015).

أَنْفُسٍ: Daha önce bu ifade hakkında detaylı bilgi verildiği için, burada tekrar bahsedilmemiştir.

سَبِيلٍ: Kelime, فَعِيلٌ kalıbında tekil camid bir isim olup çoğulu, düzensiz olarak سُبُلٌ şeklinde gelmektedir (Zebidî, 1975: 29/161).

الصَّادِقُونَ: Üç kök harfli fiillerin birinci bâbından olan صَدَقَ fiilinin düzenli çoğul, eril ism-i fâil formudur. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişsiz bir fiildir (İbn Manzûr, 1994: 10/193).

قُلْ أَتَعْلَمُونَ اللَّهَ بِدِينِكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿16﴾

قُلْ: Bu ifade ile ilgili daha önce detaylı bilgi verildiği için burada tekrar zikretmeye gerek duyulmamıştır.

تُعَلِّمُونَ: Üç kök harfli fiillerin dördüncü bâbından olan عَلَّمَ fiilinden türemiş olup تَفْعِيل (tef'îl) bâbına aktarılmış eril, ikinci çoğul şahıs kalıbında muzari formudur. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç harf üzerine eklemeli, etken, geçişli bir fiildir (Cevherî, 1979: 3530).

دَانَ: Üç kök harfli fiillerin ikinci bâbından olan دَانَ fiilinin tekil masdarıdır. Fiili, yedi kısımdan ikinci harfi illetli olan fiil; sekiz kısımdan üç kök harfli, illetli, etken ve geçişli bir fiildir. Çoğulu, düzensiz olarak أُدْيَانٌ şeklinde gelmektedir (Ataman, 2016: 28-30).

يَعْلَمُ: Üç kök harfli fiillerin dördüncü bâbından olan عَلَّمَ fiilinin eril, üçüncü tekil şahıs kalıbında muzari formudur. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişli bir fiildir (Cevherî, 1979: 3530).

السَّمَوَاتِ: Camid olan tekil سَمَاءٌ kelimesinin فَعَالَاتٌ kalıbında düzensiz çoğuludur (İbn Manzûr, 1994: 14/398).

أَرْضُونَ: Kelime, فَعَلَ kalıbında camid tekil bir kelime olup çoğulu düzenli olarak أَرْضُونَ ve düzensiz olarak أَرْضُونَ şekillerinde gelmektedir (Cevherî, 1979: 62).

يَمُنُونَ عَلَيْكَ أَنْ اسْلَمُوا قُلْ لَا تَمُنُوا عَلَيَّ إِسْلَامَكُمْ بَلِ اللَّهُ يَمُنُ عَلَيْكُمْ أَنْ هَدَيْكُمْ لِلْإِيمَانِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿17﴾

يَمُنُونَ: Üç kök harfli fiillerin birinci bâbından olan مَنَّ fiilinin eril, üçüncü çoğul şahıs kalıbında muzari formudur. Fiili, yedi kısımdan muzaef; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken

ve geçişli bir fiildir (Zebidî, 1975: 36/194).

أَسَلَّمُوا: Üç kök harfli fiillerin dördüncü bâbından olan سَلَّمَ fiilinden türemiş olup اِفْعَال (if'al) bâbına aktarılmış eril, üçüncü çoğul şahıs kalıbında mazi formudur. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harf üzerine eklemeli, etken ve geçişli bir fiildir (İbn Manzûr, 1994: 12/289).

لَا تَمُتُوا: Üç kök harfli fiillerin birinci bâbından olan مَنَّ fiilinin eril, ikinci çoğul şahıs kalıbında olumsuz emir formudur. Fiili, yedi kısımdan muzaef; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişli bir fiildir (Zebidî, 1975: 36/194).

اِسْلَامًا: Üç kök harfli fiillerin dördüncü bâbından olan سَلَّمَ fiilinden türemiş olup اِفْعَال (if'al) bâbının tekil masdarıdır. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harf üzerine eklemeli, etken ve geçişli bir fiildir (İbn Manzûr, 1994: 12/289).

يَمُنُّ: Üç kök harfli fiillerin birinci bâbından olan مَنَّ fiilinin eril, üçüncü tekil şahıs kalıbında muzari formudur. Fiili, yedi kısımdan muzaef; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişli bir fiildir (Zebidî, 1975: 36/194).

هَدَى: Üç kök harfli fiillerin ikinci bâbından olan هَدَى fiilinin eril, üçüncü tekil şahıs kalıbında mazi formudur. Fiili, yedi kısımdan son harfi illetli olan fiil; sekiz kısımdan üç kök harfli, illetli, etken ve geçişli bir fiildir (Cevherî, 1979: 5431).

كُنْتُمْ: Daha önce bu ifade hakkında detaylı bilgi verildiği için, burada tekrar bahsedilmemiştir.

صَادِقِينَ: Daha önce bu ifade hakkında detaylı bilgi verildiği için, burada tekrar bahsedilmemiştir.

إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿18﴾

يَعْلَمُ: Daha önce bu ifade hakkında detaylı bilgi verildiği için, burada tekrar bahsedilmemiştir.

غَيْبٍ: Üç kök harfli fiillerin ikinci bâbından olan غَاب fiilinin tekil masdarıdır. Çoğulu,

düzensiz olarak غُيُوبٌ şeklinde gelir. Fiili, yedi kısımdan son harfi illetli olan fiil; sekiz kısımdan üç kök harfli, illetli, etken ve geçişli bir fiildir (Zebidî, 1975: 3/500).

بَصِيرٌ: Üç kök harfli fiillerin beşinci bâbından olan بَصُرَ fiilinin فَعِيلٌ kalıbında eril, tekil ism-i fâile benzeyen sıfatıdır. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişsiz bir fiildir (Cevherî, 1979: 321).

تَعْمَلُونَ: Üç kök harfli fiillerin dördüncü bâbından olan عَمَلَ fiilinin eril, ikinci çoğul şahıs kalıbında muzari formudur. Fiili, yedi kısımdan sahih; sekiz kısımdan üç kök harfli, etken ve geçişli bir fiildir (İbn Manzûr, 1994: 12/416).

3. İKİNCİ BÖLÜM: ÂYETLERİN NAHİV YÖNÜNDE TAHLİLİ

Bu bölümde, kelimelerin cümle içindeki konumunu inceleyen nahiv ilmi hakkında özet bir bilgi verilerek, kelimelerin nahvî tahlilleri yapılmıştır. Bu çerçevede, kelimelerin, cümle içinde buldukları konumlar tespit edilerek detaylı izahlar yapılmıştır. Tekrardan kaçınmak amacıyla sonraki âyetlerde tekrarlanan kelimelere yer verilmemiş, aynı kökten gelen kelimelerin farklı türevleri, kısa ve öz olarak analize tabi tutulmuştur.

3.1. Nahiv İlmi Hakkında Özet Bilgi

Nahiv kelimesi, üç kök harfli fiillerin birinci bâbından olan نحا fiilinin tekil masdarı olup lügatte, ‘yönelmek, kasetmek, meyletmek, benzer, taraf, yol, yön, miktar’ gibi anlamlara gelmektedir (İbn Manzûr, 1994: 15/309-311; Cevherî, 1979: 5113; Zebidî, 1975: 40/41). Önceki kullanımlarda masdar olarak kullanılan ‘nahiv’ kelimesi, sonrasında Arap dili ve gramerinin cümle ile ilgili kısmına mahsus bir isim olarak kullanılmıştır (İbnu's-Serrâc, 1996: 1/35). Nahiv ilminin ıstılahta birçok tarifi yapılmıştır. Eski dönem dil âlimleri tarafından yapılan tariflere bakıldığında nahiv ilminin, birçok ilimle iç içe geçtiği, bu ilimlerle birlikte tarif ve tasnif edildiği görülmektedir. Sâmerî (ö. 2001), nahvin, bu dönemlerde, daha çok sarf ilmiyle birlikte zikredildiğini belirtmiştir (Sâmerî, 2003: 1/5-10). Nahiv ilminin geniş anlamda tarifini yapan ilk dil âlimi İbn Cinnî el-Mevsî’dir. O, meşhur eseri *el-Hasâis*’te nahiv ilmini şöyle tarif etmiştir: “*Nahiv, Arap olmayanların fesahat açısından dilin asıl sahiplerine katılıp onlardan olmasalar bile onlar gibi konuşabilmeleri için Arapların konuşma ve anlatımlarının, i’râb, tesniye, cem’i, tahkir, teksir, nisbet, izafet gibi ve diğer başka hususlarda takip edilmesidir*” (Mevsî, 1988: 1/35). Sonraki dönem âlimlerinden Birgivî, nahvi “*Kendisiyle, Arapça kelimelerin, mu’reblik ve mebnîlik durumları bilinen ilimdir*” şeklinde tarif etmiştir (Birgivî, 2008: 3). Burada zikredilen ve zikredilmeyen tariflerden hareketle nahvi, “*kelimelerin, cümle içindeki yerlerini, i’rab ve bina yönünden sonlarının durumlarını ve aralarındaki bağlantıyı konu edinen ilimdir*” şeklinde tanımlamak yerinde olacaktır.

Nahiv ilminin kurucusu olarak meşhur dil âlimi Ebu'l-Esved ed-Düelî’nin öne çıktığı kabul edilmekle birlikte onu bu ilme teşvik edenin Hz. Ali (r.a.) olduğu bilinmektedir (Gündüzöz,

1997: 287). O, İslam'a yeni giren insanların, Kur'an-ı Kerim'i okurken yaptıkları telaffuz yanlışlıklarını görünce, ed-Düelî'den, Kur'an'ın doğru telaffuzu için çalışma yapmasını istemiştir. Bunun üzerine ed-Düelî, noktalama ve harekeleme işlemini yapmıştır (Birişik, 2000: 22/376-379). Bundan dolayı asıl kurucunun, Hz. Ali (r.a.) olduğunu söyleyenler de olmuştur (Ayyıldız, 2019: 166). Bu bağlamda Lugavî (ö. 351/962), *Merâtibü'n-nahviyyîn* adlı eserinde bu duruma işaret ederek şunları söylemiştir: “İnsanlar için nahiv ilmini ilk inşa eden kişi Ebu'l-Esved ed-Düelî idi. Kendisi bu ilmi Halife Hz. Ali (r.a.)'dan almıştır. Çünkü Hz. Ali (r.a.) birtakım dil yanlışlarına şahit olmuş ve Ebu'l-Esved'e: ‘İnsanlar için bazı kaideler belirle!’ diyerek raf, nasb ve cer kaidelerine işaret etmiştir” (Lugavî, 2010). Nahiv ilminin asıl kurucusunun Hz. Ali (r.a.) olduğunu söyleyenlerin temel dayanağı, o'nun “Kelâmın tamamı isim, fiil, harf'tir. İsim müsemmeden haber veren, fiil musemmânın harekesinden haber veren, harf, ne isim ne de fiil olmayan bir manâdan haber verendir” ve “Fâil merfû'dur, mef'ûl mansûbtur, muzafun ileyh mecrûrdur” sözleri olmuştur. O'nun bu sözleri nahiv ilminin ana omurgası olarak kabul edilmiştir (Lugavî, 2010: 11).

3.2. Bismelinin ve Birinci Âyetin Tahlili

Besmele - بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

ب: Amil-i lafzî semaîden (kıyas yapılamayan ve lafızda açıkça görünen amil) olan harf-i cerlerdendir, kesra üzere mebnî olup i'rabta yeri yoktur. Müteallakı, mukadder (gizli) أَبَدَى ‘başlıyorum’ veya أَقْرَأ ‘okuyorum’ fiilidir (Harrât, 2013: 1/4; Birgivî, 2013: 4). İbn Hişam'a (2010: 120) göre, isti'ane⁵ içindir. Çünkü hiçbir iş, onun adıyla olmaksızın tam ve mükemmel olamaz.

ب: اسم harfinden dolayı mecrurdur. İ'rabı lafzî olan kelime, müfred (tekil), munsarîf (kesre ve tenvin alabilen) bir kelime olduğu için cer alâmeti kesradır. Câr ve mecrur, gizli أَبَدَى ‘başlıyorum’ veya أَقْرَأ ‘okuyorum’ fiilinin mef'ul-ü bih gayr-ı sarihi olarak mahallen mansubtur. Aynı zamanda, lafzî kıyasî amillerden olan muzaftır (Zemahşerî, 2020: 1/70-73).

⁵ Yardım isteme anlamında olan edat. Detaylı bilgi için bkz. İbn Hişam, *Muğni'l-Lebib an Kütübi'l-E'arib*. 1, 120.

الله: Müzafun ileyh olması sebebiyle mecrurdur. İ‘rabı lafzî olan kelime müfred munsarîf olup cer alâmeti kesradır (Dervîş, 2011: 1/9).

الرَّحْمَنُ: Lafz-ı celâlin sıfatı olması sebebiyle lafzan mecrûrdur. İ‘rabı lafzî olan kelime gayr-ı munsarîf (kesra ve tenvin alamayan isim) olup cer alâmeti kesradır (Antâkî, 2009; Zemahşerî, 2020: 1/77-78).

الرَّحِيمُ : Lafz-ı celâlin ikinci sıfatı olması sebebiyle lafzan mecrûrdur. İ‘rabı lafzî olan kelime müfred munsarîf bir kelime olup cer alâmeti kesradır (Zemahşerî, 2020: 1/77-78).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقِيمُوا بَيْنَ يَدَيْ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١﴾

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا

يَا: Nida (seslenme) edatıdır. Sükûn üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur (Salih, 1998: 11/160; Çörtü, 2016: 261-263; Zeyrekli, 2014: 40).

أَيُّ: Müfred (muzaf veya şibh-i muzaf olmayan) marife (belirli) münâda (Günday ve Şahin, 2013: 631) olup damme üzere mebnîdir. Gizli اَدْعُوْ ‘sesleniyorum, çağırıyorum’ filinin mef’ul-ü bih’i olarak mahallen mansubtur (Salih, 1998: 11/160; Çörtü, 2016: 261-263).

هَا: Lafızda fazlalık olan bir tenbih harfi olup sükûn üzere mebnîdir ve i‘rabta yeri yoktur (Salih, 1998: 11/160; Çörtü, 2016: 261-263).

الَّذِينَ: İsm-i mevsul (kendinden önceki ismi kendinden sonraki cümleye bağlayan isim) olup mansub olan أَيُّ kelimesinden bedel, atf-ı beyan veya sıfattır. Fetha üzere mebnî olup mahallen mansubtur (Salih, 1998: 11/160;).

آمَنُوا: Amil-i kıyasî’den mutlak fiildir. Eril, üçüncü çoğul şahıs kalıbında mazi formunda bir kelime olarak cem‘i vâv’ından dolayı zamme üzere mebnî olup fâili, muttasıl (bitişik) bariz (açıkça görünen) zamir olan vâvdır. Fiil cümlesi olarak ism-i mevsulün sılasıdır, i‘rabta yeri yoktur. Nida harfiyle başlayan cümle, ibtidaiye (başlangıç) cümlesidir ve i‘rabta yeri yoktur (Dervîş, 2011: 9/257).

لَا: Nâhiye (nehy-i gaib ve nehy-i hazır fiillerinin başında bulunan ve emir fiilini olumsuz hale çeviren edat) olup amel-i lafzî semaîden fiil-i muzariyi cezm eden harflerdendir. Sükûn üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur (Derviş, 2011:9/258).

تَقَدَّمُوا: Amil-i kıyasîden olup eril, ikinci çoğul şahıs olumsuz emir formunda mutlak fiildir. Lafzan meczûm, cezm alâmeti i‘rab harfi olan نُ ‘nûn’ harfinin hazfidır (düşmesidir). Fâili, muttasıl zamir olan vâvdır ve mahallen merfûdur. Mef‘ul-ü bihi hazfedilmiştir (Alusî, 2010:25/327). Fiil cümlesi olarak nidanın cevabıdır (Derviş, 2011:9/258).

بَيْنَ: Ma‘mul-ü mansubtan mef‘ul-ü fihin kısımlarından olan mekan zarfıdır. Bir kelimeye muzaf olan bir zarf olup lafzan mansub olup nasb alâmeti fethadır. لَا تَقْدِمُوا ‘önüne geçmeyin’ fiiline mutaallıktır. Aynı zamanda muzaftır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2271).

بِيَدِي: Ma‘mul-ü mecrurdan muzaf-ı ileyhtir. İ‘rabı lafzî olan kelime, tesniye (ikil) olduğu için cer alâmeti ي ‘yâ’dır. Aynı zamanda muzaf olup izafetten dolayı tesniye nûnu düşmüştür (Derviş, 2011:9/258).

بِاللَّهِ: Ma‘mul-ü mecrurdan izafetle mecrurdur. İ‘rabı lafzî olan kelime müfred munsarîf olduğu için cer alâmeti kesradır (Yakut, 2019: 70). Ayrıca بَيْنَ ‘arasında’ zarfından itibaren, iki izafet peşpeşe geldiği için tetabiu’l-izâfât (zincirleme isim tamlaması) meydana gelmiştir (Abdülazîm vd., 2006: 4/2271).

و: Atıf harfidir. Fetha üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur. Mutlak olarak (sıralamaya ve önceliğe bağlı olamdan) cem‘iyyet (bütün fertleri kapsamayı) ifade etmektedir (İbnu'l-Hâcib, 2010).

رَسُولِهِ: Ma‘mûl-ü bi’t-tebe‘iyye (asıl ma‘mûllere tabi olarak i‘rablanan ma‘mullerden atıf harfi ile اللَّهُ kelimesi üzerine atfedilmiştir. İ‘rabı lafzî olan kelime müfred munsarîf olması sebebiyle cer alâmeti kesradır. Ayrıca, muzaftır. و lafzı kesra üzere mebnî olup muttasıl bir zamir olarak mahallen mecrurdur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2271).

و: Fetha üzere mebnî bir atıf harfi olup i‘rabta yeri yoktur.

أَتَقْرَأُ: Kelime, eril, üçüncü çoğul şahıs mazi formunda bir kelime olarak çoğul vâvından dolayı damme üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur. Fâili, muttasıl zamir olan çoğul vâvı olup mahallen merfûdur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2271).

اللّٰهُ: Ma‘mul-ü mansubtan mef‘ul-ü bihtir. İ‘rabı lafzî olan kelime müfred munsarîf olması sebebiyle nasb alâmeti fethadır (Sevinç, 2011: 280). Fiil cümlesi olarak لَا تُقَدِّمُوا ‘önüne geçmeyin’ cümlesi üzerine atfedilmiştir (Abdülazîm vd., 2006: 4/2271; Harrât, 2013: 4/1217).

إِنَّ: Amil-i lafzî semaâden ismini nasb, haberini de ref‘ eden bir amildir. Fiile benzeyen harflerden olup tekid (başına geldiği cümlenin anlamını kuvvetlendirmek) içindir. Fetha üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2271).

اللّٰهُ: Ma‘mûl-ü mansubtan olan إِنَّ ve benzerlerinin⁶ ismidir. İ‘rabı lafzî olan kelime müfred munsarîf olduğu için nasb alâmeti fethadır (Derviş, 2011: 9/258).

سَمِيعٌ: Ma‘mûl-ü merfû’dan olup إِنَّ amilinin haberidir. İ‘rabı lafzî olan kelime müfred munsarîf olduğu için ref‘ alâmeti dammedir (Abdülazîm vd., 2006: 4/2271).

عَلِيمٌ: إِنَّ amilinin ikinci haberidir. İ‘rabı lafzî olan kelime müfred munsarîf olduğu için ref‘ alâmeti dammedir (Salih, 1998: 11/162). İsim cümlesi olarak istinaf-ı beyanî (açıklayıcı başlangıç cümlesi) olup i‘rabta yeri yoktur. Zira istinaf cümleleri, i‘rabta yeri bulunmayan cümlelerdendir (İbn Hişâm, 1981: 29)⁷.

3.3. İkinci - Dördüncü Âyetlerin Tahlili

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَن تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿2﴾

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا: Bu ifadenin bilgisi daha önce geçtiği için zikretmeye gerek duyulmamıştır.

⁶ (أَنَّ - كَأَنَّ - لَكِنَّ - لَيْتَ - لَعَلَّ - إِلَّا - لَا) nin benzerleri için bkz. Birgivî, *İzhâru'l-esrâr fi'n-nahv*. s.87.

⁷ İ‘rabta mahalli olmayan cümleler yedi kısımda ele alınmıştır. Detaylı bilgi için bkz. İbn Hişâm, *el-İ‘rab an Kavaidi’l-i‘rab*, 29.

لَا: Bu ifadeyle ilgili ayrıntılar daha önce açıklandığından, burada tekrar edilmemiştir.

تَرْفَعُوا: Amil-i kıyasîden olup eril, ikinci çoğul şahıs kipinde olumsuz emir formudur. İ‘rabı lafzî olup sonunda zamir bulunan muzari fiili olduğu için cezm alâmeti i‘rab harfi olan ن (nûn) harfinin düşmesidir. Fâili, çoğul zamiri olan vâvdır ve mahallen merfûdur. Fiil cümlesi olarak nidanın cevabıdır (Derviş, 2011: 9/258).

أَصْوَاتِكُمْ: ‘sesler’ kelimesi, mef‘ul-ü bihtir. İ‘rabı lafzî olup çoğul düzenli bir kelime olarak nasb alâmeti fethadır. Kelime ayrıca muzaf olup كُمْ zamiri muzafun ileyhtir. Sükûn üzere mebnî olan kelime mahallen mecrurdur (Salih, 1998: 11/161).

فَوْقَ: Ma‘mul-ü mansubtan mef‘ul-ü fih’in kısımlarından olan mekan zarfıdır. Bir kelimeye muzaf olduğu için i‘rabı lafzîdir. Müfred munsarfı bir kelime olduğundan dolayı nasb alâmeti fethadır. لَا تَرْفَعُوا ‘yükseltmeyin’ fiiline mutaallıktır. Aynı zamanda, muzaftır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2271).

صَوْتٍ: Ma‘mul-ü mecrurdan muzaf-ı ileyhtir. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarfı bir kelime olduğu için cer alâmeti kesradır. Aynı zamanda Amil-i kıyasîden muzaftır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2271).

النَّبِيِّ: Ma‘mul-ü mecrurdan muzaf-ı ileyhtir. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarfı bir kelime olması sebebiyle cer alâmeti kesradır. Kelimenin başındaki ال ‘el’ harf-i ta‘rif (dahil olduğu kelimeye belirlilik anlamı katan harf) olup sükûn üzere mebnîdir, i‘rabta yeri yoktur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2271).

و: Atıf harfidir. Fetha üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur (Uslu, 2021: 54).

لَا: Muzariyi cezm eden harflerdendir. Sükûn üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur.

تَجْعَلُوا: Amil-i kıyasîden olup eril, ikinci çoğul şahıs olumsuz emir formunda mutlak fiildir. İ‘rabı lafzî olup sonunda zamir bulunan muzari fiili olduğu için cezm alâmeti i‘rab harfi olan ن ‘nûn’ harfinin düşmesidir. Fâili, çoğul zamiri olan vâvdır ve mahallen merfûdur. Fiil

cümlesi olarak nida'nın cevabı olan لَا تَرْفَعُوا 'yükseltmeyin' fiili üzerine atfedilmiştir (Derviş, 2011: 9/258).

لَا تَجْهَرُوا 'Lâm' harf-i cerdir ve fetha üzere mebnî olup i'rabta yeri yoktur. Müteallakı لَا تَجْهَرُوا fiilidir (Derviş, 2011). هُ lafzı, muttasıl zamir olup damme üzere mebnîdir ve lâm harf-i cerinin ismi olarak mahallen mecrurdur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2271).

لَا تَجْهَرُوا 'ب' lafzı, harf-i cerdir. Kesra üzere mebni olup i'rabta yeri yoktur. Müteallakı لَا تَجْهَرُوا 'yüksek sesle konuşmayın' fiilidir (Şadoğlu, 2019). الْقَوْل 'söz' kelimesi harf-i cerin ismidir. i'rabı lafzî olan kelime müfred munsarîf bir kelime olduğu için cer alâmeti kesradır. Câr ve mecrur, لَا تَجْهَرُوا fiilinin mefu'l-ü bih gayr-ı sarihi olarak mahallen mansubtur (Derviş, 2011: 9/258).

لَا تَجْهَرُوا 'ك' lafzı, harf-i cerdir ve fetha üzere mebnî olup i'rabta yeri yoktur. Müteallakı, لَا تَجْهَرُوا 'yüksek sesle konuşmayın' fiilidir. جَهْر 'sesle' lafzı, harf-i cer sebebiyle mecrurdur. İ'rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olduğu için cer alâmeti kesradır. Ayrıca, amil-i kıyasî'den ism-i muzafıdır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2272).

بَعْضِكُمْ 'بَعْض' lafzı, ma'mûl-ü mecrurdan muzaf-ı ileyhtir. İ'rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olması sebebiyle cer alâmeti kesradır. كُمْ lafzı muzaf-ı ileyhtir, sükûn üzere mebnî bir zamir olduğundan dolayı mahallen mecrurdur. Burada zincirleme isim tamlaması meydana gelmiştir (Abdülazîm vd., 2006: 4/2272).

لِ بَعْضِكُمْ 'ل' harfi, amil-i lafzî sema'î'den olan cer harflerinden olup, kesra üzere mebnîdir ve i'rabta yeri yoktur (Karahasan, 2022: 35). Müteallakı جَهْر masdarıdır. بَعْض kelimesi, harf-i cer sebebiyle mecrurdur. İ'rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olması sebebiyle cer alâmeti kesradır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2272).

أَنْ تَحْبَطَ 'أَنْ' harfi, muzari fiili nasb eden bir edat olup sükûn üzere mebnîdir ve i'rabta yeri yoktur (Demirtürk, 2018: 13). تَحْبَطَ 'boşa gider' kelimesi, evvelinde nasb eden amillerden biri bulunan fiil-i muzaridir. İ'rabı lafzî olup sonunda zamir bulunmayan ve son harfi sahih olan (illetli olmayan) bir fiil-i muzari olduğu için nasb alâmeti fethadır. Taberî'ye (1994: 22/281) göre أَلَّا تَحْبَطَ 'boşa gitmesin diye' ve فَتَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ 'bu takdirde amelleriniz boşa gider'

olarak iki şekilde takdir edilmiştir. Kelime, Aynı zamanda mutlak fiildir. Râzî'ye (2002: 20/197) göre, burada iki yön bulunmaktadır. Birincisi; evvelinde, hazfedilmiş muzaf *خَشْيَةً* veya *كَرَاهَةً* lafzı vardır. Aslı *خَشْيَةً أَنْ تَحْبَطَ* 'boşa gitmesi korkusundan dolayı' veya *كَرَاهَةً أَنْ تَحْبَطَ* 'boşa gitme korkusu nedeniyle' şeklindedir. İkincisi: Evvelinde düşürülmüş harf-i cer bulunmaktadır ve aslı *لِنَلَّا تَحْبَطَ* 'boşa gitmemesi için' şeklinde olup mef'ûl-ü leh olarak mahallen mansubtur. Birinci görüşe göre kelimenin evvelindeki hazfedilen lafız muzaf; ikinci görüşe göre ise düşürülen şey bir harf-i cerdir. Her iki durumda da masdar te'vili⁸ yoluyla ma'mûl-ü mecrurdan olup mahallen mecrurdur. Ferrâ (1996: 3/70), terkinin, *فَتَحْبَطُ أَعْمَالُكُمْ* 'bu takdirde amelleriniz boşa gider.' takdirinde olduğu görüşündedir

أَعْمَالُكُمْ: *ameller* lafzı, ma'mûl-ü merfûdan fâildir. İ'rabı lafzî olup düzenli çoğul munsarîf bir kelime olduğu için ref' alâmeti dammedir. Kelime, aynı zamanda muzaftır. *كُمْ*, muzaf-ı ileyh olup muttasıl bir zamir olarak mahallen mecrurdur (Derviş, 2011: 9/258).

و: Hâliyedir (isim cümlelerinin başında gelip durum ifade eden harftir. Önceki bir durumun devam ettiğini bildirmek için getirilir. Böylece, başında geldiği cümle önceki cümleye bağlanır). Fetha üzere mebnî olup i'rabta yeri yoktur (Yıldızoğlu, 2020: 245).

أَنْتُمْ: Ma'mûl-ü merfûdan mübtada olup sükûn üzere mebnî olan munfasıl bir zamir olarak mahallen merfûdur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2272).

لَا: Nâfiye (muzari fiili olumsuz hale çeviren harf)'dir, sükûn üzere mebnî olup i'rabta yeri yoktur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2272).

تَشْعُرُونَ: Ma'mûl-ü merfûdan sonunda zamir bulunup evvelinde nasb eden veya cezm eden amillerden biri bulunmayan muzaridir. İ'rabı lafzî olup ref' alâmeti i'rab harfi olan ن harfidir. Fâili, muttasıl zamir olan çoğul vâvidir ve mahallen merfûdur. Fiil cümlesi olarak *أَنْتُمْ* 'siz' mübtedasının haberi olup mahallen merfûdur. *وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ* 'farkında olmadığınız halde' cümlesi, âyetteki *لَا تَجْهَرُوا* 'yüksek sesle konuşmayın' fiilinin fâili olan çoğul vâv'ından hâl olup mahallen mansubtur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2272).

⁸ Masdar tevili: Fiil-i muzari'nin başında en (أَنْ) edatı bulunduğu zaman, fiilin masdarının alınarak fâ'iline muzaf kılınması işlemine masdar tevili denir. Bu yolla fiil, isme dönüştürülür. Buna göre, âyetteki *أَنْ تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ* cümlesinin masdar te'vili *حُبُوتِ أَعْمَالِكُمْ* şeklinde olur. Detaylı bilgi için bkz. İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-Nedâ ve Belli's-Sadâ*, 226.

إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ أَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ أُولَئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوَى لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿3﴾

إِنَّ: Bu ifade hakkında daha önce detaylı bilgi sunulduğu için, burada tekrar ele alınmamıştır.

الَّذِينَ: amilinin ismidir. Fetha üzere mebnî bir ism-i mevsûl olup (Okur, 2019: 74) mahallen mansubtur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2272).

يَغُضُّونَ: Ma‘mûl-ü merfûdan, sonunda zamir bulunup evvelinde nasb eden veya cezm eden amillerden biri bulunmayan muzaridir. İ‘rabı lafzî olup ref‘ alâmeti i‘rab harfî olan ُ harfidir. Aynı zamanda amil-i kıyasiden mutlak fiil olup fâili, zamir olan çoğul vâvidir ve mahallen merfûdur (Derviş, 2011: 9/259).

أَصْوَاتَهُمْ: ‘أصوات’ ‘sesler’ ifadesi ma‘mul-ü mansubtan mef‘ul-ü bihtir. İ‘rabı lafzî olup düzenli çoğul munsarif bir kelime olduğu için nasb alâmeti fethadır. Aynı zamanda, muzaftır. هُمْ, muzaf-ı ileyh olup sükûn üzere mebnî bir zamir olduğundan dolayı mahallen mecrûdur. يَغُضُّونَ أَصْوَاتَهُمْ ‘seslerini kısanlar’ cümlesi, fiil cümlesi olarak ism-i mevsûl’ün sılası olup i‘rabta yeri yoktur. إِنَّ edatı ile başlayan cümle, başlangıç cümlesi olup i‘rabta yeri yoktur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2272).

عِنْدَ: Ma‘mul-ü mansubtan mef‘ul-ü fihin kısımlarından olan mekan zarfıdır. İ‘rabı lafzî olup muzaf bir zarf olduğu için nasb alâmeti fethadır. يَغُضُّونَ ‘kısanlar’ fiiline mutaallıktır. Aynı zamanda muzaftır (Derviş, 2011: 9/259).

رَسُولٍ: Ma‘mul-ü mecrurdan muzaf-ı ileyhtir. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarif bir kelime olduğu için cer alâmeti kesradır. Aynı zamanda muzaftır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2272).

اللَّهِ: Ma‘mul-ü mecrurdan muzaf-ı ileyhtir. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarif bir kelime olduğu için cer alâmeti kesradır. Burada, zincirleme isim tamlaması bulunmaktadır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2272).

أُولَئِكَ: Mübtedadır. Eril çoğul bir işaret ismi olup fetha üzere mebnî olduğundan dolayı mahallen merfudur. Amili, amil-i manevidir. Mübteda ve haberi ref‘ eden amil lafızda görünmediği için amil-i manevisi diye isimlendirilmiştir (Abdullah, 2013: 306)

الَّذِينَ: Mübtedanın haberi olup fetha üzere mebnî bir ism-i mevsûl olarak mahallen merfûdur. İsim cümlesi olarak âyetin başındaki اِنَّ edatının haberidir ve mahallen merfûdur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2272).

امْتَحَنَ: Amil-i kıyasîden olup mutlak fiildir. Üçüncü tekil şahıs mazi formu olarak fetha üzere mebnîdir ve i‘rabta yeri yoktur (Derviş, 2011: 9/259).

الله: Ma‘mul-ü merfûdan fâildir. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olduğu için ref‘ alâmeti damme’dir. Fiil ve fâilden oluşan cümle, fiil cümlesi olarak ism-i mevsûl’ün sırası olup i‘rabta yeri yoktur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2272).

قُلُوبَهُمْ: قُلُوبَ ‘kalpler’ ifadesi ma‘mul-ü mansubtan mef‘ul-ü bihtir. İ‘rabı lafzî olup düzenli çoğul munsarîf bir kelime olduğu için nasb alâmeti fethadır. Aynı zamanda, muzaftır. هُمْ lafzı, Ma‘mûl-ü mecrurdan muzaf-ı ileyh olup sükûn üzere mebnî bir zamiri olduğundan dolayı mahallen mecrûdur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2272).

لِلتَّقْوَى: ل harfiyle ilgili ayrıntılar daha önce açıklandığından, burada tekrar edilmemiştir. Müteallakı. امْتَحَنَ ‘imtihan etmiştir’ fiilidir. التَّقْوَى ‘takva’, kelimesi, harf-i cerin ismidir. İ‘rabı takdirî (gizli) olup sonundaki elif-i maksure’dan (uzatılmayan elif) dolayı i‘rabı gizlendiği için gizli bir kesre ile mecrûdur. Câr ve mecrur, امْتَحَنَ imtihan etmiştir fiilinin mef‘ul-ü lehi olarak mahallen mansubtur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2272).

لَهُمْ: ه harfiyle ilgili ayrıntılar daha önce açıklandığından, burada tekrar edilmemiştir. هُمْ lafzı, harf-i cer sebebiyle mecrur olup sükûn üzere mebnî bir zamir olduğundan dolayı mahallen mecrûdur. Câr ve mecrûr olarak ma‘mûl-ü merfûdan mukaddem (mübtedasından önce gelen) haber olup mahallen merfûdur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2272).

مَغْفِرَةً: Ma‘mûl-ü merfûdan mübtedadır, nekre bir kelime olduğu için muahhar (sonra gelen) olarak, haberinden sonra gelmiştir. Zira mübteda nekre bir kelime olduğu zaman haberinin kendisinden önce gelmesi zorunludur (İslamoğlu, 2022: 49). İ‘rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olduğundan dolayı ref‘ alâmeti dammedir. İsim cümlesi olarak başlangıç cümlesi olup i‘rabta yeri yoktur. Cümle, Abdulazim vd.’ne (2006: 4/2272) göre âyetin başındaki اِنَّ amilinin ikinci haberidir ve mahallen merfûdur.

و: Atıf harfidir, fetha üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur.

أَجْرٌ: Atıf harfiyle مَغْفِرَةٌ ‘*affedilme*’ üzerine atfedilmiş olarak onun i‘rabını almıştır. Lafzan merfû olup müfred munsarîf bir kelime olduğundan dolayı ref‘ alâmeti dammedir (Derviş, 2011: 9/259).

عَظِيمٌ: Sıfat olup mevsûfu أَجْرٌ ‘*mükâfat*’ kelimesidir. Sıfatı olduğu kelimenin i‘rabını almıştır. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olması sebebiyle ref‘ alâmeti dammedir (Abdülazîm vd., 2006: 4/2272).

إِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِنَ الرُّجُزَاتِ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ (4)

إِنَّ: Bu ifade hakkında daha önce detaylı bilgi sunulduğu için, burada tekrar ele alınmamıştır.

الَّذِينَ: Amilinin ismi olarak ma‘mûl-ü mansubtan olup fetha üzere mebnî bir ism-i mevsûl olduğu için mahallen mansubtur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2272).

يُنَادُونَكَ: Ma‘mûl-ü merfûdan, sonunda zamir bulunup evvelinde nasb eden ve cezm eden edatlardan biri bulunmayan muzari fiildir. İ‘rabı lafzî olup ref‘ alâmeti, i‘rab harfi olan ن harfidir. Fâili, muttasıl zamir olan çoğul vâvı’dır ve mahallen merfûdur. كَ lafzı, muttasıl muhatap zamir olup يُنَادُونَ ‘*seslenenler*’ fiilinin mef‘ûl-ü bihidir ve mahallen mansubtur. Fiil cümlesi, ism-i mevsûlün sılasıdır (Derviş, 2011: 9/259). İnne إِنَّ edatı ile başlayan cümle başlangıç cümlesi olup i‘rabta yeri yoktur

مِن: Harf-i cer olup sükûn üzere mebnîdir ve i‘rabta yeri yoktur. Müteallakı, يُنَادُونَ ‘*seslenenler*’ fiilidir.

رَّاءٍ: Harf-i cer’in ismidir. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olduğu için cer alâmeti kesradır. Ayrıca, amil-i kıyasî’den muzaftır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2272).

الرُّجُزَاتِ: Ma‘mûl-ü mecrurdan muzaf-ı ileyhtir. İ‘rabı lafzî olup dişil, düzenli çoğul bir kelime olduğu için cer alâmeti kesradır.

أَكْثَرُهُمْ: Ma'mûl-ü merfûdan mübtedadır. İ'rabı lafzî olup müfred munsarîf olduğu için ref' alâmeti dammedir. هُمْ lafzı, muzaf-ı ileyh olup sükûn üzere mebnî bir muttasıl zamiri olarak mahallen mecrûrdur (Derviş, 2011: 9/259).

لَا: Olumsuzluk edatı olup sükûn üzere mebnîdir ve i'rabta yeri yoktur.

يَعْتَلُونَ: Ma'mûl-ü merfûdan, sonunda zamir bulunup evvelinde nasb eden ve cezm eden edatlardan biri bulunmayan muzaridir. İ'rabı lafzî olup ref' alâmeti نَ (nûn) harfidir. Fâili, muttasıl zamir olan çoğul vâvidir ve mahallen merfûdur. لَا يَعْتَلُونَ 'akletmezler' ifadesi, fiil cümlesi olarak أَكْثَرُهُمْ 'onların çoğu' mübtedasının haberi olup mahallen merfû'dur. لَا أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْتَلُونَ 'onların çoğu akli ermez kimselerdir' cümlesi, إِنَّ amilinin haberi olup mahallen merfûdur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2272).

3.4. Beşinci - Yedinci Âyetlerin Tahlili

وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّى تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿5﴾

و: Başlangıç harfidir. Fetha üzere mebnî olup i'rabta yeri yoktur.

لَوْ: Şart edatıdır. Sükûn üzere mebnî olup i'rabta yeri yoktur.

أَنَّهُمْ: أَنَّ edatı, ismini nasb, haberini ref' eden amillerden olup fetha üzere mebnîdir ve i'rabta yeri yoktur. هُمْ lafzı, إِنَّ amilinin ismi olup sükûn üzere mebnî bir zamir olduğundan dolayı mahallen mansubtur (Derviş, 2011: 9/260).

صَبَرُوا: Amil-i kıyasîden olup eril, üçüncü çoğul şahıs mazi formunda mutlak fiildir. Fâili olan çoğul vâviden dolayı damme üzere mebnîdir. Fiil cümlesi olarak أَنَّ amilinin haberi olup mahallen merfûdur. لَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا 'şayet sabretselerdi' cümlesi masdar tevili yapılan bir cümle olup aslı لَوْ تَبَيَّنَتْ صَبْرُهُمْ 'sabırları bulunsaydı' şeklindedir (Abdülazîm vd., 2006: 4/2273).

حَتَّى: İntiha-i gaye⁹ (sonu ifade) için olan bir cer harfidir (İbn Hişâm, 2010: 1/145). Sükûn

⁹ Harf-i cer olan حَتَّى (hatta) edatı, bazen muzari fiilin başında gelir. Bu şekilde gelen terkipte حَتَّى harfinden

üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur. Müteallakı، صَبَرُوا ‘*sabretselendi*’ fiilidir (Abdülazîm vd., 2006: 4/2273).

تَخْرُجُ: Ma‘mûl-ü mansubtan, evvelinde nasb eden amillerden biri bulunan fiil-i muzaridir. حَتَّى harfinden sonra gelen gizli bir أَنْ edatı ile lafzan mansub olup sonunda zamir bulunmayan ve son harfi sahîh olan bir fiil-i muzari olduğu için nasb alâmeti fethadır. Aynı zamanda, amil-i kıyasîden mutlak fiil olup fâili, gizli أَنْتَ zamiridir (Dervîş, 2011: 9/260). Tevil edilmiş masdar olarak isim hükmünde olduğu için حَتَّى harf-i cerinin ismi olup cümle olduğu için mahallen mecrurdur (Safi, 1995: 13/278)

تَخْرُجُ: اللّٰهُمَّ lafzı, harf-i cerdir ve sükûn üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur. Müteallakı، تَخْرُجُ ‘*çıkıncaya*’ fiilidir. هُمْ lafzı, harf-i cer sebebiyle mecrur olup sükûn üzere mebnî bir muttasıl zamiri olarak mahallen mecrûrdur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2273).

لَ: Şart edatı olan لَوْ harfinin cevabı olarak gelen bir edat¹⁰ olup (Muradî, 1992: 134) fetha üzere mebnîdir ve i‘rabta yeri yoktur (Kaynar, 2020: 75).

كَانَ: Amil-i kıyasîden eril, üçüncü tekil şahıs mazi formu olan mutlak fiildir. Fetha üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur. Nakıs (isim alıp ref’ eden, haber alıp nasb eden) bir fiil olarak ismi Dervîş’e göre, (2011: 9/260), صَبَرُوا ‘*sabretselendi*’ fiilinden anlaşılan masdara dönen gizli هُوَ zamiridir ve takdirî لَكان صبرهم ‘*sabırları olsaydı*’ şeklindedir. Fiil cümlesi olarak şartın cevabı olup i‘rabta yeri yoktur

خَيْرًا: Ma‘mûl-ü mansubtan، كَانَ fiilinin haberidir. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olduğu için nasb alâmeti fethadır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2273).

لَهُمْ: لَ harfiyle ilgili ayrıntılar daha önce açıklandığından, burada tekrar edilmemiştir. Müteallakı خَيْرًا kelimesidir. هُمْ lafzı, harf-i cer sebebiyle mecrur olup sükûn üzere mebnî bir zamir olduğundan dolayı mahallen mecrûrdur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2273).

---

sonra gizli bir أَنْ edatı bulunur ve muzari fiil, bu gizli أَنْ edatıyla nasb olur. Bu formda gelen حَتَّى edatının kullanımını intihâ-i gaye için olur. Yani اللّٰهُمَّ harfi cerinin ifade ettiği anlam olan “e kadar” mânâsında olur. Detaylı bilgi için bkz. İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*. 1, 145.

¹⁰ Şart mânâsı taşıyan lev (لَوْ) edatı, tıpkı diğer şart edatları gibi şart ve cevap cümlesi olmak üzere iki cümle ister. Cevap cümlesinin olumlu bir mazi fiil olması durumunda, başında genellikle cevap lâm’ı bulunur. Detaylı bilgi için bkz. Muradî, *el-Cene’d-Dânî fi Hurûfi’l-Me’ânî*. 134.

و: Başlangıç harfidir. Fetha üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur.

الله: Mübteda olup lafzan merfûdur ve müfred munsarîf bir kelime olduğundan dolayı ref‘ alâmeti dammedir (Abdülazîm vd., 2006: 4/2273).

عَفُورٌ: Mübtedanın haberi olup lafzan merfûdur ve müfred munsarîf bir kelime olduğundan dolayı ref‘ alâmeti dammedir (Abdülazîm vd., 2006: 4/2273).

رَجِيمٌ: İkinci haber olup lafzan merfûdur ve müfred munsarîf bir kelime olduğundan dolayı ref‘ alâmeti dammedir. İsim cümlesi olarak istinafiye olup i‘rabta yeri yoktur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2273).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْحَبُوا عَلٰى مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ ﴿٦﴾

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا: Bu ifade hakkında daha önce geniş bilgi sağlandığından, burada yeniden değinilmemiştir.

إِنْ: Cezmeden şart edatı olup sükûn üzere mebnîdir ve i‘rabta yeri yoktur.

جَاءَ: Amil-i kıyasîden eril, üçüncü tekil şahıs mazi kalıbında mutlak fiildir. Fetha üzere mebnî olup اِنْ harfinin şart fiili olmakla mahallen meczûmdur (Derviş, 2011: 9/262).

كُم: Muttasıl zamir olup جَاءَ fiilinin mef‘ûl’ü bihi olarak mahallen mansubtur (Derviş, 2011: 9/262).

فَاسِقٌ: Fiilinin fâili olup lafzan merfûdur. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olduğundan dolayı ref‘ alâmeti dammedir (Derviş, 2011: 9/262).

بِنَبَأٍ: ب harfi hakkında daha önce detaylı bilgi sunulduğu için, burada tekrar ele alınmamıştır. Müteallakı, جَاءَ fiilidir. نَبَأٌ lafzı, harf-i cer sebebiyle mecrurdur. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olduğu için cer alâmeti kesradır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2273).

ف: Şart cümlesine cevap olarak gelen cümlelerin başında bulunan ve rabıt veya ceza fâ'sı¹¹ olarak bilinen bir edat olup fetha üzere mebnîdir ve i'rabta yeri yoktur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2273).

تَبَيَّنُوا: Amil-i kıyasîden olup eril, ikinci çoğul şahıs emir formunda mutlak fiildir. Lafzan meczûm olup cezm alâmeti i'rab harfi olan ن 'nûn' harfinin düşmesidir. Fâili, muttasıl zamir olan vâvdır ve mahallen merfûdur. Fiil cümlesi olarak şartın cevabı olup mahallen meczûmdur (Derviş, 2011: 9/262).

أَنْ: Bu ifade ile ilgili daha önce detaylı bilgi verildiği için burada tekrar zikretmeye gerek duyulmamıştır.

تُصَيَّبُوا: Evvelinde nasb eden amillerden biri bulunan muzaridir. İ'rabı lafzî olup sonunda zamir bulunan bir fiil-i muzari olduğu için nasb alâmeti i'rab nûnunun düşmesidir (Safi, 1995: 13/279). Aynı zamanda, amil-i kıyasîden mutlak fiil olup fâili, muttasıl zamir olan vâvdır ve mahallen merfûdur. Derviş'e (2011: 9/262) göre fiil cümlesi olarak masdariyet için olan أَنْ 'en' edatı ile masdar tevilinde olup mef'ul-ü lehtir ve mahallen mansubtur. Takdirî تُصَيَّبُوا حَسْبِيَّةً أَنْ تُصَيَّبُوا 'sataşmanızdan dolayı' veya كَرَاهَةً أَنْ تُصَيَّبُوا 'sataşmanız nedeniyle' şeklindedir.

فَوَمَا: Mef'ul-ü bih olup i'rabı lafzîdir. Müfred munsarîf bir kelime olduğu için nasb alâmeti fethadır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2273).

بِجَهَالَةٍ: ب harfiyle ilgili ayrıntılar daha önce açıklandığından, burada tekrar edilmemiştir. Müteallakı, تُصَيَّبُوا 'sataşmanız' fiilidir. جَهَالَةٍ 'bilmeden' kelimesi, harf-i cer sebebiyle mecrurdur. İ'rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olduğu için cer alâmeti kesradır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2273).

فَفَتَّصِبُوا: ف harfi İbn Hişâm'a göre (2010: 338), cümleye nedensellik anlamı vermek için olan bir atf harfidir. Fetha üzere mebnî olup i'rabta yeri yoktur.¹² تُصَيَّبُوا 'olursunuz' lafzı, eril,

¹¹ Ceza fâ'sı olarak da bilinen rabıt fâ'sı, şart üslûbunda gelen cümlelerin cevabının başında bulunur. Detaylı bilgi için bkz. İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb* 1, 186.

¹² Atf fâ'sı bazen ma'tûf ve ma'tûfun aleyh arasında sebep-sonuç ilişkisi kurar. Bu da genelde cümleleri ya da sıfatları (ism-i fâil, ism-i mef'ûl, sıfat-ı müşebbehe vs.) birbirine attığında olur. Bu durumda ma'tûfun aleyh sebep; ma'tûf ise müsebbeb (sonuç) olur. Buna netice fâ'sı da denir. Detaylı bilgi için bkz. İbn Hişâm,

ikinci çoğul şahıs formunda muzaridir ve öncesindeki تُصَيَّبُوا ‘sataşmanız’ fiiline atfedilmiştir (Safi, 1995: 13/279). İ‘rabı lafzîdir ve gizli bir أَنْ ‘en’ edatı sebebiyle mansub olarak sonunda zamir bulunan bir muzari fiil olduğu için nasb alâmeti i‘rab nûnunun düşmesidir. Aynı zamanda, amil-i kıyasîden mutlak nakıs bir fiil olup ismi, muttasıl zamir olan vâvdır ve mahallen merfûdur (Derviş, 2011: 9/263).

عَلَى مَا فَعَلْتُمْ: عَلَى lafzı harf-i cer olup kesra üzere mebnîdir ve i‘rabta yeri yoktur. Müteallakı, kendisinden sonraki نَادِمِينَ ‘pişman olanlar’ ifadesi ism-i fâilidir. مَا lafzı, ism-i mevsuldür. Sükûn üzere mebnî olup harf-i cer nedeniyle mahallen mecrûrdur. فَعَلْتُمْ ‘yaptığımıza’ lafzı, amil-i kıyasîden eril, ikinci çoğul şahıs mazi formunda mutlak fiil olup sükûn üzere mebnîdir ve i‘rabta yeri yoktur. Fâili, zamir olan تُمْ ‘sonra’ kelimesidir. Sükûn üzere mebnî olup mahallen merfûdur. Cümle, fiil cümlesi olarak مَا ism-i mevsûlünün sılası olup i‘rabta yeri yoktur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2273).

نَادِمِينَ: Ma‘mûl-ü mansubtan olup تُصَيَّبُوا ‘sataşmanız’ fiilinin haberidir. İ‘rabı lafzî olup düzenli çoğul ism-i fâil olduğundan dolayı nasb alâmeti yâ’dır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2273).

وَاعْلَمُوا أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُّمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ الْيَكْفُرَ
الْكَفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ أُولَٰئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ ﴿٧﴾

و: Başlangıç harfidir. Fetha üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2273).

اعْلَمُوا: Amil-i kıyasîden eril, ikinci çoğul şahıs emir formunda mutlak fiildir. İ‘rabı lafzî olup sonunda zamir bulunan bir fiil olduğu için cizm alâmeti i‘rab harfi olan ن ‘nûn’ harfinin düşmesidir. Fâili, muttasıl zamir olan çoğul vâvidir ve mahallen merfûdur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2273).

أَنَّ: İsmi nasb, haberini ref‘ eden amil olup fetha üzere mebnîdir ve i‘rabta yeri yoktur.

فِي فِيكُمْ: Harf-i cerdir, sükûn üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur. Müteallakı, رَسُولَ

kelimesidir. كُمْ, muttasıl zamir olup harf-i cer'den dolayı mahallen mecrûrdur. Car ve mecrur olarak amil olan أَنْ harfinin isminden önce gelen haberi olup mahallen merfûdur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2274).

رَسُولٍ amilinin haberinden sonra gelen isimdir. İ'rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olduğu için nasb alâmeti fethadır. Ayrıca, amil-i kıyasîden muzaftır (Derviş, 2011: 9/263).

الله: Ma'mûl-ü mecrurdan muzaf-ı ileyhtir. İ'rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olduğu için cer alâmeti kesradır. أَنْ ile başlayan isim cümlesi, masdar tevili yoluyla اَعْلَمُوا 'biliniz!' fiilinin mef'ûl-ü bihi olup mahallen mansubtur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2274).

أَوْ: Şart edatı olup sükûn üzere mebnîdir ve i'rabta yeri yoktur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2274).

يُطِيعُكُمْ: يُطِيعُ 'itaat etseydi' kelimesi, ma'mûl-ü merfûdan evvelinde cezm eden ve nasb eden amillerden biri bulunmayan fiil-i muzaridir. İ'rabı lafzî olup sonunda zamir bulunmayan ve son harfi sahih olan bir fiil-i muzari olduğu için ref' alâmeti dammedir. Aynı zamanda, amil-i kıyasîden mutlak fiil olup fâili, gizli هُو zamiridir. كُمْ lafzı, mef'ûl-ü bih'tir. Sükûn üzere mebnî zamir olduğundan dolayı mahallen mansubtur. Fiil cümlesi olarak فِيكُمْ 'içinizde' lafzındaki mecrur zamirden hal'dir ve mahallen mansubtur (Derviş, 2011: 9/263).

فِي كَثِيرٍ: فِي edatı hakkında daha önce bilgi verildiği için, burada tekrar bahsedilmemiştir. Müteallakı, يُطِيعُ 'itaat etseydi' fiilidir. كَثِيرٍ 'çoğu' ifadesi, harf-i cer sebebiyle mecrurdur. İ'rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olduğu için cer alâmeti kesradır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2274).

مِنَ الْأَمْرِ: مِنَ edatı ile ilgili ayrıntılar daha önce açıklandığından, burada tekrar edilmemiştir. Müteallakı, كَثِيرٍ kelimesidir. الْأَمْرِ 'iş' lafzı ma'mûl-ü mecrurdan harf-i cer sebebiyle mecrurdur. İ'rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olduğu için cer alâmeti kesradır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2274).

لَعَنَتُمْ: لَ harfi hakkında daha önce detaylı bilgi verildiği için, burada tekrar ele alınmamıştır.

عَنْتُمْ ‘sıkıntıya düşerdiniz’ kelimesi, amel-i kıyasîden, eril ikinci çoğul şahıs mazi formunda mutlak fiildir. Sükûn üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur. Fâili, muttasıl zamir olan تُمْ zamiridir. Fiil cümlesi olarak şart cümlesinin cevabı olup i‘rabta yeri yoktur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2274).

و: Atıf harfidir. Fetha üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur.

لَكِنَّ: Amil-i lafzî semaîden ismini nasb, haberini ref‘ eden bir edat olup istidrak (öncesindeki cümlede oluşabilecek şüpheyi gidermek) ifade eder. Fetha üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2274).

اللَّهُ لَكِنَّ: amilinin ismi olup lafzan mansub, müfred munsarif bir kelime olduğu için nasb alâmeti fethadır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2274).

حَبَّبَ: Amil-i kıyasîden, eril, üçüncü tekil şahıs mazi formunda mutlak fiildir. Fetha üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur. Fâili, اللَّهُ lafzına dönen gizli هُوَ zamiridir. Fiil cümlesi olarak لَكِنَّ amilinin haberi olup mahallen merfûdur (Derviş, 2011: 9/263).

الَّذِي لَكِنَّ: lafzı, harf-i cer olup sükûn üzere mebnîdir ve i‘rabta yeri yoktur. Müteallakı, حَبَّبَ ‘sevdiridi’ fiilidir. كُمْ zamiri harf-i cerin ismi olup sükûn üzere mebnîdir ve mahallen mecrûrdur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2274).

الْإِيمَانَ: Ma‘mul-ü mansubtan mef‘ul-ü bihtir. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarif bir kelime olduğu için nasb alâmeti fethadır. وَلَكِنَّ ‘fakat’ ile başlayan isim cümlesi يُطِيعُكُمْ ‘itaat etseydi’ fiil cümlesine atfedilmiş olup i‘rabta yeri yoktur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2274).

و: Atıf harfidir. Fetha üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur.

رَبَّنَا: kelimesi, amel-i kıyasîden, eril, üçüncü tekil şahıs mazi formunda mutlak fiildir. Fetha üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur. Fâili, اللَّهُ lafzına dönen gizli هُوَ zamiridir. رَبَّنَا lafzı, mef‘ul-ü bih olup damme üzere mebnî bir zamir olarak mahallen mansubtur. Fiil cümlesi olarak حَبَّبَ ‘sevdiridi’ fiili ile başlayan cümleye atfedilmiştir ve mahallen merfûdur (Derviş, 2011: 9/263).

فى: Daha önce bu ifade hakkında ayrıntılı bilgi verildiğinden, burada yeniden belirtilmesine gerek görülmemiştir. Müteallakı, رَزَيْنَ fiilidir.

قُلُوبِكُمْ: قُلُوبِ 'kalpler' kelimesi, harf-i cer sebebiyle mecrur olup müfred munsarîf bir kelime olduğu için cer alâmeti kesradır. Aynı zamanda, amil-i kıyasîden muzaftır. كُمْ lafzı, ma'mûl-ü mecrurdan muzaf-ı ileyh olup sükûn üzere mebnî bir zamir olduğu için mahallen mecrûrdur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2274).

و: Atıf harfidir. Fetha üzere mebnî olup i'rabta yeri yoktur.

كَرَّةً: Amil-i kıyasîden, eril, üçüncü tekil şahıs mazi formunda mutlak fiildir. Fetha üzere mebnî olup i'rabta yeri yoktur. Fâili, اللهُ lafzına dönen gizli هُو zamiridir. Fiil cümlesi olarak حَبَّبَ 'sevirdi' fiili ile başlayan cümleye atfedilmiş olup mahallen merfûdur (Derviş, 2011: 9/263).

الْيَكْفُرُ: Bu ifadeyle ilgili ayrıntılar daha önce açıklandığından, burada tekrar edilmemiştir.

الْكُفْرَ: Mef'ûl-ü bihtir. İ'rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olduğu için nasb alâmeti fethadır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2274).

و: Atıf harfidir. Fetha üzere mebnî olup i'rabta yeri yoktur.

الْفُسُوقَ: Mef'ûl-ü bih olan الْكُفْرَ 'küfür' kelimesine atfedilmiştir. İ'rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olduğu için nasb alâmeti fethadır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2274).

و: Atıf harfidir. Fetha üzere mebnî olup i'rabta yeri yoktur.

الْعَصِيَانِ: Mef'ûl-ü bih olan الْكُفْرَ 'küfür' kelimesine atfedilmiştir. İ'rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olduğu için nasb alâmeti fethadır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2274).

أَوْلَيْكَ: Ma'mûl-ü merfûdan mübtedadır. Eril çoğul bir işaret ismi olarak fetha üzere mebnidir ve mahallen merfudur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2274).

هُمُ الرَّاشِدُونَ هُمْ: هُمْ lafzı, ma‘mûl-ü merfû‘dan mübtedadır. Sükûn üzere mebnî bir zamir olduğu için mahallen merfûdur. الرَّاشِدُونَ ‘doğru yolda olanlar’ ifadesi هُمْ mübtedasının haberidir. İ‘rabı lafzî olup eril, düzenli çoğul ism-i fâil olduğu için ref‘ alâmeti vâvıdır. İsim cümlesi olarak اُولَئِكَ ‘onlar’ mübtedasının haberi olup mahallen merfûdur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2274).

3.5. Sekizinci - Onuncu Âyetlerin Tahlili

فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَنِعْمَةً وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٨﴾

فَضْلًا: Ma‘mûl-ü mansubtan olup mahzûf نَفَضَّ ‘lütufta bulundu’ fiilinin mef‘ûl-ü mutlakıdır. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olduğu için nasb alâmeti fethadır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2274). Ukberî (2018: 2/1171), mef‘ul-ü mutlak ta, meful-ü leh te olabileceğini ifade etmiştir.

مِنْ: Bu ifade hakkında daha önce detaylı bilgi sunulduğu için, burada tekrar ele alınmamıştır. Müteallakı, فَضْلًا ‘lütufta’ masdarıdır.

اللَّهُ: Harf-i cer sebebiyle mecrurdur. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarîf bir isim olduğundan dolayı cer alâmeti kesradır.

و: Atıf harfi olup fetha üzere mebnidir, i‘rabta yeri yoktur..

نِعْمَةً: فَضْلًا ‘lütufta’ kelimesine atfedilerek onun i‘rabını almıştır. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olduğu için nasb alâmeti fethadır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2274).

و: istinafiye harfidir. Fetha üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur.

اللَّهُ: Ma‘mûl-ü merfûdan mübtedadır. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olduğu için ref‘ alâmeti dammedir.

عَلِيمٌ: Ma‘mûl-ü merfûdan mübtedanın haberidir. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olduğu için ref‘ alâmeti dammedir (Abdülazîm vd., 2006: 4/2274).

حَكِيمٌ: İkinci haber olup merfûdur. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olduğu için ref‘ alâmeti dammedir. İsim cümlesi olarak istinafiye olup i‘rabta yeri yoktur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2274).

وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فَاصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَعَثَ إِخْدِيهِنَّ عَلَى الْأُخْرَى فَقَاتِلُوا اللَّيْءَ تَبِغِي حَتَّى تَفِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ فَإِنْ فَاءَتْ فَاصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿9﴾

و: İstinafiye edatı olup fetha üzere mebnîdir ve i‘rabta yeri yoktur.

إِنْ: Daha önce bu ifade hakkında detaylı bilgi verildiği için, burada tekrar bahsedilmemiştir.

طَائِفَتَانِ: Kendisinden sonra tefsir edilen gizli اِقْتَتَلْ ‘savaşır’sa’ fiilinin¹³ fâilidir (Nehhas, 2008: 4/141). İ‘rabı lafzî olup ikil isim olduğu için ref‘ alâmeti eliftir (Abdülazîm vd., 2006: 4/2275).

مِنْ: Bu ifadeyle ilgili ayrıntılar daha önce açıklandığından, burada tekrar edilmemiştir. Müteallakı, طَائِفَتَانِ ‘iki topluluk’ lafzı’dır.

الْمُؤْمِنِينَ: Harf-i cer sebebiyle mecrurdur. İ‘rabı lafzî olup eril, düzenli çoğul ism-i fâil olduğu için cer alâmeti yâ’dır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2275).

اِقْتَتَلُوا: Amil-i kıyasîden, eril, üçüncü çoğul şahıs mazi formunda mutlak fiildir. Fetha üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur. Fâili, bariz muttasıl çoğul vâvidir. Fiil cümlesi olarak, hazfedilmiş fiili açıklayan bir cümle olup i‘rabta yeri yoktur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2275).

ف: Şartın cevabı ile irtibatını sağlayan ve cevap cümlelerin başında gelen atıf harfidir. Fetha üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2275).

أَصْلِحُوا: Amil-i kıyasîden, eril, ikinci çoğul şahıs emir formunda mutlak fiildir. Fâili, muttasıl zamir olan vâvidir ve mahallen merfûdur. İ‘rabı lafzî olup ma‘mûl-ü meczûmdan, sonunda zamir bulunan muzari olduğu için cezm alâmeti i‘rab nûnunun düşmesidir. Fiil cümlesi

¹³ Cezm edatı olan اِنْ harfinden sonra bir isim gelemez fiil gelmesi gerekir. Eğer isim geliyorsa, fiili gizlenmiş demektir. Gizli olan fiil de genellikle sonra gelen bir fiille açıklanır. Detaylı bilgi için bkz. Nehhas, *Kitab-u i‘râbi’l-Kur‘ân*. 4/141

olarak şartın cevabı olup mahallen meczûmdur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2275).

بَيْنَهُمَا: Mekân zarfı olarak ma‘mûl-ü mansubtan mef‘ûl-ü fihtir. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olduğu için nasb alâmeti fethadır. Kelime, أَصْلِحُوا ‘düzeltin’ fiiline muteallıktır. Aynı zamanda amil-i kıyasîden muzaftır. هُمَا lafzı, Ma‘mûl-ü mecrurdan muzaf-ı ileyh olup sükûn üzere mebnî tesniye zamiri olarak mahallen mecrûrdur (Safi, 1995: 13/282).

ف: Atıf harfidir. Fetha üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur.

إِنْ: Bu ifade hakkında daha önce detaylı bilgi sunulduğu için, burada tekrar ele alınmamıştır.

بَعَثَ: Amil-i kıyasîden, dişil, üçüncü tekil şahıs mazi formunda mutlak fiildir. Fetha üzere mebnî olup şart fiili olarak mahallen meczûmdur (Safi, 1995: 13/282).

أَخَذِيهَا: Ma‘mûl-ü merfûdan fâil olup müfred munsarîf bir kelime olarak elif-i maksureden dolayı gizlenmiş bir damme ile takdiran merfûdur. Aynı zamanda amil-i kıyasîden muzaftır. هُمَا kelimesi, ma‘mûl-ü mecrurdan muzaf-ı ileyh olup sükûn üzere mebnî tesniye zamiri olduğu için mahallen mecrûrdur. Fiil cümlesi olarak başlangıç cümlesi üzerine atfedilmiştir (Abdülazîm vd., 2006: 4/2275).

عَلَى: Bu ifadeyle ilgili ayrıntılar daha önce açıklandığından, burada tekrar edilmemiştir. Müteallakı, بَعَثَ ‘saldırırsa’ fiili’dir.

الْأُخْرَى: Harf-i cerle mecrur bir isim olup müfred munsarîf bir kelime olarak elif-i maksureden dolayı gizlenmiş bir kesre ile takdiran mecrûrdur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2275).

ف: Şartın cevabı ile irtibatını sağlayan ve cevap cümlelerin başında gelen atıf harfidir. Fetha üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur (Safi, 1995: 13/283).

فَاتُوا: Amil-i kıyasîden, eril, ikinci çoğul şahıs emir formunda mutlak fiildir. Fâili, muttasıl zamir olan vâvdır ve mahallen merfûdur. İ‘rabı lafzî olup ma‘mûl-ü meczûmdan, sonunda zamir bulunan muzari olduğu için cezm alâmeti i‘rab nûnunun düşmesidir. Fiil cümlesi

olarak şartın cevabı olup mahallen meczûmdur (Safi, 1995: 13/283).

التّي: Sükûn üzere mebnî bir ism-i mevsuldür ve قَاتِلُوا 'savaşın' fiiline ait bir mef'ul-ü bihtir. Mebni olduğundan dolayı mahallen mansubtur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2275).

تَبْغِي: Öncesinde cezm eden ve nasb eden amillerden biri bulunmayan fiil-i muzari'dir. Sarf kuralından dolayı¹⁴ sonundaki damme harekesi hazfedildiği için takdiran merfûdur. Aynı zamanda, amel-i kıyasîden mutlak fiil olup fâili, ism-i mevsûle dönen gizli هِيَ zamiridir. Fiil cümlesi olarak sıla cümlesi olup i'rabta yeri yoktur (Safi, 1995: 13/283).

حَتَّى: Daha önce bu ifade hakkında detaylı bilgi verildiği için, burada tekrar bahsedilmemiştir. Müteallakı, قَاتِلُوا fiilidir.

تَقِيءَ: Ma'mûl-ü mansubtan, evvelinde nasb eden amillerden biri bulunan fiil-i muzaridir. حَتَّى'dan sonra gelen gizli أَنْ edatı ile lafzan mansub olup sonunda zamir bulunmayan ve son harfi illetli olan muzari olduğu için nasb alâmeti fethadır. Aynı zamanda, amel-i kıyasîden mutlak fiil olup fâili, gizli هِيَ zamiridir. Masdar tevili yapılan fiil cümlesi olup harf-i cerin isimdir ve mahallen mecrûrdur (Safi, 1995: 13/283).

إِلَى: Bu ifadeyle ilgili ayrıntılar daha önce açıklandığından, burada tekrar edilmemiştir. Müteallakı, تَقِيءَ 'dönünceye' fiili'dir.

أَمْرٌ: Ma'mûl-ü mecrurdan olup harf-i cer sebebiyle mecrurdur. İ'rabı lafzî olup müfred munsarîf bir isim olduğu için cer alâmeti kesradır. Aynı zamanda amel-i kıyasîden muzaftır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2275).

اللّهِ: Ma'mûl-ü mecrurdan muzaf-ı ileyhtir. İ'rabı lafzî olup müfred munsarîf bir isim olması nedeniyle cer alâmeti kesradır.

ف: Atıf harfî olup fetha üzere mebnidir ve i'rabta yeri yoktur.

---

¹⁴ Muzari fiilin sonunda, illetli harflerden olan yâ veya vâv olup damme ile harekeli olursa, damme düşürülür. Detaylı bilgi için bkz. Zencanî, *el-İzzî fi't-tasrif*, 89.

اِنْ: Bu ifade hakkında daha önce detaylı bilgi sunulduğu için, burada tekrar ele alınmamıştır.

فَاءَتْ: Amil-i kıyasîden, dişil, üçüncü tekil şahıs mazi formunda mutlak fiildir. Fetha üzere mebnî olup şart fiili olarak mahallen meczûmdur. Fâili, gizli هِيَ zamiridir. Fiil cümlesi olarak فَاِنْ بَعَثَ 'eğer dönerse' cümlesi üzerine atfedilmiştir (Safi, 1995: 13/283).

ف: Daha önce bu ifade hakkında ayrıntılı bilgi verildiğinden, burada yeniden belirtilmesine gerek görülmemiştir.

أَصْلِحُوا: Amil-i kıyasîden, eril, ikinci çoğul şahıs emir formunda mutlak fiildir. Fâili, zamir olan çoğul vâvidir ve mahallen merfûdur. İ'rabı lafzî olup ma'mûl-ü meczûmdan, sonunda zamir bulunan muzari olduğu için cezm alâmeti i'rab nûnunun düşmesidir. Fiil cümlesi olarak şartın cevabı olup mahallen meczûmdur (Derviş, 2011: 9/268).

بَيْنَهُمَا: Mekân zarfı olarak ma'mûl-ü mansubtan mef'ûl-ü fihtir. İ'rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olduğu için nasb alâmeti fethadır. Kelime, أَصْلِحُوا 'düzeltin' fiiline muteallıktır. Aynı zamanda amil-i kıyasîden muzaftır. هُمَا lafzı, ma'mûl-ü mecrurdan muzaf-ı ileyh olup sükûn üzere mebnî tesniye zamiri olarak mahallen mecrûrdur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2275).

بِ: Bu ifade hakkında daha önce detaylı bilgi sunulduğu için, burada tekrar ele alınmamıştır. Müteallakı, أَصْلِحُوا 'düzeltin' fiili'dir.

الْعَدَلِ: Ma'mûl-ü mecrurdan, harf-i cer sebebiyle mecrurdur. İ'rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olduğu için cer alâmeti kesradır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2275).

و: Atıf harfidir. Fetha üzere mebnî olup i'rabta yeri yoktur.

أَقْسَطُوا: Amil-i kıyasîden, eril, ikinci çoğul şahıs emir formunda mutlak fiildir. Fâili, zamir olan çoğul vâvidir ve mahallen merfûdur. İ'rabı lafzî olup ma'mûl-ü meczûmdan, sonunda zamir bulunan muzari olduğu için cezm alâmeti i'rab nûnunun düşmesidir. Fiil cümlesi olarak أَصْلِحُوا 'düzeltin' cümlesine ma'tuf olup mahallen meczûmdur (Derviş, 2011: 9/268).

إنَّ: Bu ifadeyle ilgili ayrıntılar daha önce açıklandığından, burada tekrar edilmemiştir.

الله: إنَّ edatının ismi olup lafzan mansub, müfred munsarîf bir kelime olduğu için nasb alâmeti fethadır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2275).

يُجِبُّ: Evvelinde cezm eden ve nasb eden amillerden biri bulunmayan fiil-i muzari olup lafzan merfû', ref' alâmeti dammedir. Aynı zamanda, amel-i kıyasîden mutlak fiil olup fâili, الله lafzına dönen gizli هُوَ zamiri olup mahallen merfûdur. Fiil cümlesi olarak إنَّ' nin haberi olup mahallen merfûdur (Derviş, 2011: 9/268).

المُقْسِطِينَ: Ma'mûl-ü mansubtan mef'ûl-ü bihtir. İ'rabı lafzî olup eril düzenli çoğul ism-i fâil olduğu için nasb alâmeti yâ'dır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2275).

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿10﴾

إِنَّمَا: إنَّ edatı hakkında daha önce geniş bilgi sağlandığından, burada yeniden değinilmemiştir. مَا harfi, kâffe¹⁵ olup sükûn üzere mebnîdir ve i'rabta yeri yoktur (Derviş, 2011: 9/268).

المُؤْمِنُونَ: Ma'mûl-ü merfûdan mübtedadır. İ'rabı lafzî olup eril düzenli çoğul ism-i fâil olduğu için ref' alâmeti çoğul vâvidir (Abdülazîm vd., 2006: 4/2275).

إِخْوَةٌ: Ma'mûl-ü merfûdan mübtedanın haberidir. İ'rabı lafzî olup düzensiz çoğul munsarîf bir kelime olduğundan dolayı ref' alâmeti dammedir. İsim cümlesi olarak istinafiye olup i'rabta yeri yoktur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2275).

ف: istinafiye olup fetha üzere mebnîdir, i'rabta yeri yoktur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2275).

أَصْلِحُوا: Amil-i kıyasîden, eril, ikinci çoğul şahıs emir formunda mutlak fiildir. Fâili, zamir olan çoğul vâvidir ve mahallen merfûdur. İ'rabı lafzî olup ma'mûl-ü meczûmdan, sonunda zamir bulunan muzari olduğu için cezm alâmeti i'rab nûnunun düşmesidir. Fiil cümlesi olarak şartın cevabı olup mahallen meczûmdur (Derviş, 2011: 9/268).

¹⁵ Amil olan harflere bitişip amel etmelerini engelleyen harftir. Nitekim burada ismini nasb, haberini ref' eden amel olan انَّ harfine bitişip amelini bozmuştur. Detaylı bilgi için bkz. Birgivi, 36.

بَيْنَ: Mekân zarfı olarak ma‘mûl-ü mansubtan mef‘ûl-ü fihtir. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olduğu için nasb alâmeti fethadır. Kelime, أَصْلِحُوا ‘düzeltin’ fiiline muteallıktır. Aynı zamanda amil-i kıyasîden muzaftır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2275).

أَخَوَيْكُمْ: Ma‘mûl-ü mecrûrdan muzaf-ı ileyhtir. İ‘rabı lafzî olup tesniye isim olduğu için cer alâmeti yâ‘dır. Aynı zamanda amil-i kıyasîden muzaftır. كُمْ kelimesi, muzaf-ı ileyh olup muttasıl çoğul zamiri olarak mahallen mecrûrdur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2276).

و: Atıf harfidir. Fetha üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur.

اتَّقُوا: Kelime, eril, üçüncü çoğul şahıs mazi formunda bir kelime olarak çoğul vâvından dolayı damme üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur. Fâili, zamir olan çoğul vâvı olup mahallen merfûdur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2276).

الله: Ma‘mûl-ü mansubtan mef‘ul-ü bihtir. İ‘rabı lafzî olan kelime müfred munsarîf bir kelime olduğu için nasb alâmeti fethadır (Demirtürk, 2018: 25).

لَعَلَّ: لَعَلَّ ‘umulur ki’ edatı, amil-i lafzî semaîden ismini nasb, haberini ref‘ eden bir edat olup terecci (ümit etme) içindir. Fetha üzere mebnîdir ve i‘rabta yeri yoktur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2276).

كُم: لَعَلَّ ‘umulur ki’ amilinin ismi olup zamir olduğu için mahallen mansubtur.

تَرْحَمُونَ: Ma‘mûl-ü merfûdan, sonunda zamir bulunup evvelinde nasb eden veya cezm eden edatlardan biri bulunmayan edilgen muzari formudur. İ‘rabı lafzî olup ref‘ alâmeti nûn harfidir. Naib-i fâili, zamir olan çoğul vâvıdır ve mahallen merfûdur. Fiil cümlesi olarak لَعَلَّ ‘umulur ki’ edatının haberi olup mahallen merfûdur (Derviş, 2011: 9/269).

3.6. On Birinci – On Üçüncü Âyetlerin Tahlili

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَلَىٰ أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ عَلَىٰ أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَرُوا بِالْألقَابِ بِئْسَ الْاسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿11﴾

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا: Bu ifade hakkında daha önce geniş bilgi sağlandığından, burada yeniden değinilmemiştir.

لَا: Daha önce bu ifade hakkında detaylı bilgi verildiği için, burada tekrar bahsedilmemiştir.

يَسْخَرُ: Amil-i kıyasîden, eril, üçüncü tekil şahıs olumsuz emir formunda mutlak fiildir. İ‘rabı lafzî olup sonunda zamir olmayan ve son harfi sahih bir muzari fiil olduğu için cezm alâmeti, illetli olmayan son harfin harekesinin düşmesidir (Derviş, 2011: 9/269).

مَأْمُولٌ: Ma‘mûl-ü merfûdan fâildir. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olduğundan dolayı ref‘ alâmeti dammedir. Fiil cümlesi olarak nidanın cevabıdır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2276).

مِنْ: Bu ifade hakkında daha önce detaylı bilgi sunulduğu için, burada tekrar ele alınmamıştır. Müteallakı, لَا يَسْخَرُ ‘alay etmesin’ fiilidir.

مَعْرُومٌ: Harf-i cer sebebiyle mecrurdur. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olduğu için cer alâmeti kesradır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2276).

عَسَى: Amil-i kıyasîden, eril, üçüncü tekil mazi formunda tam fiildir. Fetha üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2276).

أَنْ: Bu ifadeyle ilgili ayrıntılar daha önce açıklandığından, burada tekrar edilmemiştir.

يَكُونُوا: Ma‘mûl-ü mansubtan, evvelinde nasb eden amillerden biri bulunan fiil-i muzaridir. İ‘rabı lafzî olup sonunda zamir bulunan bir fiil-i muzari olduğu için nasb alâmeti i‘rab nûnunun düşmesidir. Aynı zamanda, amil-i kıyasîden mutlak ve nakıs bir fiil olup ismi, muttasıl zamir olan çoğul vâvidir ve mahallen merfûdur. Fiil cümlesi olarak عَسَى ‘belki de’ fiilinin fâili olup mahallen merfûdur (Derviş, 2011: 9/269).

خَيْرًا: Ma‘mûl-ü mansubtan olup يَكُونُوا ‘olurlar’ fiilinin haberidir. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olduğu için nasb alâmeti fethadır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2276).

مِنْهُمْ: Harfi hakkında daha önce detaylı bilgi verildiği için, burada tekrar ele alınmamıştır. Müteallakı, خَيْرًا ‘daha hayırlı’ lafzıdır. هُمْ, Mecrûr muttasıl zamiri olup harf-i cer’in ismi olarak mahallen mecrûr’dur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2276).

و: Atıf harfidir. Fetha üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur.

لَا: Bu ifade hakkında daha önce geniş bilgi sağlandığından, burada yeniden değinilmemiştir.

نِسَاءً: Öncesinde zikredildiği için ihtisar (lafızda kısaltma yapmak) için hafzedilmiş olan لَا يَسْخَرُ ‘alay etmesin’ fiilinin fâilidir. İ‘rabı lafzî olup düzensiz çoğul munsarif bir kelime olduğundan dolayı ref’ alâmeti dammedir (Abdülazîm vd., 2006: 4/2276).

بِ: Bu ifadeyle ilgili ayrıntılar daha önce açıklandığından, burada tekrar edilmemiştir. Müteallakı, mahzûf لَا يَسْخَرُ ‘alay etmesin’ fiilidir (Abdülazîm vd., 2006: 4/2276).

نِسَاءً: Harf-i cer sebebiyle mecrurdur. İ‘rabı lafzî olup düzenli çoğul munsarif bir kelime olduğu için cer alâmeti kesradır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2276).

عَسَى: Bu ifade ile ilgili daha önce detaylı bilgi verildiği için burada tekrar zikretmeye gerek duyulmamıştır.

أَنْ: Bu ifade hakkında daha önce detaylı bilgi sunulduğu için, burada tekrar ele alınmamıştır.

يَكُنْ: Ma‘mûl-ü mansubtan olup evvelinde nasb eden amillerden biri bulunan dişil, üçüncü çoğul şahıs muzari fiildir. Aynı zamanda, amil-i kıyasîden mutlak ve nakıs bir fiil olup ismi, gizli çoğul dişil هُنَّ zamiridir ve mahallen merfûdur. Fiil cümlesi olarak عَسَى ‘belki de’ fiilinin fâili olup mahallen merfûdur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2276).

خَيْرًا: Bu ifadeyle ilgili ayrıntılar daha önce açıklandığından, burada tekrar edilmemiştir.

مِنْهُنَّ: Harfi hakkında detaylı bilgi verildiği için, burada tekrar bahsedilmemiştir. Müteallakı, خَيْرًا ‘daha hayırlı’ lafzıdır. هُنَّ lafzı harf-i cerin ismidir. Zamir olduğu için

mahallen mecrûrdur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2276).

ج: Atıf harfidir. Fetha üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur.

لا: Nâhiye olup fiil-i muzariyi cezm eden harflerdendir. Sükûn üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2276).

تَلْمِزُوا: Amil-i kıyasîden olup eril, ikinci çoğul şahıs olumsuz emir formunda mutlak fiildir. İ‘rabı lafzî olup cezm alâmeti i‘rab harfi olan ن ‘nûn’ harfinin düşmesidir. Fâili, zamir olan çoğul vâvıdır ve mahallen merfûdur. Fiil cümlesi olarak nidanın cevabı olup i‘rabta yeri yoktur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2276).

أَنْفُسَكُمْ: ‘kendinizi’ ifadesi ma‘mûl-ü mansubtan mef‘ûl-ü bihtir. İ‘rabı lafzî olup düzensiz çoğul munsarîf bir kelime olarak nasb alâmeti fethadır. Aynı zamanda muzaftır. كُمْ kelimesi muzaf-ı ileyh olup muttasıl çoğul zamiri olarak mahallen mecrûrdur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2276).

ج: Atıf harfidir. Fetha üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur.

لا: Nâhiye olup fiil-i muzariyi cezm eden harflerdendir. Sükûn üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur.

تَتَابَرُوا: Amil-i kıyasîden olup eril, ikinci çoğul şahıs olumsuz emir formunda mutlak fiildir. İ‘rabı lafzî olup cezm alâmeti i‘rab harfi olan ن ‘nûn’ harfinin düşmesidir. Fâili, zamir olan çoğul vâvıdır ve mahallen merfûdur. Fiil cümlesi olarak لا تَلْمِزُوا ‘ayıplamayın’ cümlesine atfedilmiş olup i‘rabta yeri yoktur (Derviş, 2011: 9/269).

بِالْأَلْقَابِ: ب harfi ile ilgili ayrıntılar daha önce açıklandığından, burada tekrar edilmemiştir. Müteallakı، لا تَتَابَرُوا ‘lakap takmayın’ lafzıdır. الْأَلْقَابِ ‘lakaplarla’ lafzı harf-i cer sebebiyle mecrurdur. İ‘rabı lafzî olup düzensiz çoğul munsarîf bir isim olduğu için cer alâmeti kesradır (Derviş, 2011: 9/269).

يُنْسَنُ: Zem¹⁶ (kınama, kötöleme) için olup camid, eril, üçüncü tekil şahıs mazi formunda mutlak fiildir. Fetha üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2277).

الْإِسْمُ: Ma‘mûl-ü merfûdan fâildir. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olduğundan dolayı ref‘ alâmeti dammedir. Cümle olarak önce gelen haber olup mahallen merfûdur (Derviş, 2011: 9/269).

الْفُسُوقُ: يُنْسَنُ ‘ne kötüdür’ fiilinin mahsusu olup sonra gelen mübtedadır. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olduğundan dolayı ref‘ alâmeti dammedir (Derviş, 2011: 9/269). Dayf’a (2013: 21) göre, medh ve zem fiillerinin mahsusu mübteda değil, öncesinden bedeldir. Dolayısıyla Ona göre الْفُسُوقُ ‘fasıklık’ lafzı, öncesindeki الْإِسْمُ kelimesinden bedel olmaktadır.

بَعْدَ: Mekân zarfı olarak ma‘mûl-ü mansubtan mef‘ûl-ü fihtir. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olduğu için nasb alâmeti fethadır. الْفُسُوقُ ‘fasıklık’ lafzına muteallaktır. Aynı zamanda amil-i kıyasîden muzaftır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2277).

الْإِيمَانُ: Muzaf-ı ileyhtir. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olduğu için cer alâmeti kesradır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2277).

و: İstinâfiye olup fetha üzere mebnîdir, i‘rabta yeri yoktur.

مَنْ: Şart edatı olup ma‘mûl-ü merfûdan mübtedadır. Sükûn üzere mebnî olup mahallen merfûdur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2277).

لَمْ: Amil-i lafzî semaîden fiil-i muzariyi cezm eden harflerden olup sükûn üzere mebnîdir, i‘rabta yeri yoktur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2277).

---

¹⁶ Medh ve zem fiilleri camid (donuk) fiillerdir, yani sadece mazi (geçmiş zaman) formunda bulunurlar. Bu fiiller, kullanılacak fâ‘ilin cinsiyetine göre müzekker (eril) veya müennes (dişil) kalıplarında gelirler. Bu fiillerden sonra mutlaka iki merfû (tam isim halinde olan) isim gelir. İlk isim, medh ve zem fiilinin fâ‘ili olarak kabul edilirken, ikinci isim ise fiilin etkisi gören nesnesi yani mahsusu olarak kabul edilir. Detaylı bilgi için bkz. Dayf, *Tecdidü’n-nahv*. s 21.

يُنْبُ: Şart fiili olup ma‘mûl-ü meczûmdan, evvelinde cezm eden harflerden biri bulunan, son harfi sahîh olup sonuna zamir bitişmeyen bir fiil-i muzaridir. İ‘rabı lafzî olup cezm alâmeti son harfin harekesinin düşmesidir. Ayrıca, amil-i kıyasiden mutlak fiil olup fâili gizli هُوَ zamiri olup mahallen merfûdur. Fiil cümlesi olarak مَنْ mübtedasının haberi olup mahallen merfûdur (Derviş, 2011: 9/269).

ف: Şartın cevabı ile irtibatını sağlayan atif harfidir. Fetha üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur (Derviş, 2011: 9/269).

أُولَئِكَ: Ma‘mûl-ü merfûdan mübtedadır. Eril, çoğul bir ism-i işaret olup fetha üzere mebnîdir ve mahallen merfûdur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2277).

هُمْ: Ma‘mûl-ü merfûdan ikinci mübtedadır. Sükûn üzere mebnî bir zamir olduğundan dolayı mahallen merfûdur (Derviş, 2011: 9/269).

هُمُ: الظَّالِمُونَ mübtedasının haberidir. İ‘rabı lafzî olup eril, düzenli çoğul ism-i fâil olduğu için ref‘ alâmeti vâvıdır. İsim cümlesi olarak أُولَئِكَ ‘onlar’ mübtedasının haberi olup mahallen merfûdur. Cümlenin tamamı şartın cevabıdır ve mahallen meczûmdur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2277).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبِ بَعْضُكُم بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْنُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ ﴿12﴾

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا: Bu ifade hakkında daha önce geniş bilgi verildiği için burada yeniden değinilmemiştir.

اجْتَنِبُوا: Amil-i kıyasiden olup eril, ikinci çoğul şahıs emir formunda mutlak fiildir. İ‘rabı lafzî olup cezm alâmeti i‘rab harfi olan نِ ‘nûn’ harfinin düşmesidir. Fâili, zamir olan çoğul vâvıdır ve mahallen merfûdur. Fiil cümlesi olarak nidanın cevabı olup i‘rabta yeri yoktur (Derviş, 2011: 9/274).

كَثِيرًا: Mef‘ûl-ü bihtir. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olduğru için nasb alâmeti fethadır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2277).

مِنْ: Daha önce bu ifade hakkında ayrıntılı bilgi verildiğinden, burada yeniden belirtilmesine gerek görülmemiştir. Müteallakı, اجْتَنِبُوا ‘sakının’ fiilidir.

الظَّنَّ: Harf-i cer sebebiyle mecrurdur. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olduğu için cer alâmeti kesradır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2277).

لَنْ: Daha önce bu ifade hakkında detaylı bilgi verildiği için, burada tekrar bahsedilmemiştir.

بَعْضَ لَنْ: amilinin ismidir. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olduğu için nasb alâmeti fethadır. Aynı zamanda amil-i kıyasîden muzaftır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2277).

الظَّنَّ: Muzaf-ı ileyhtir. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olduğu için cer alâmeti kesradır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2277).

لَنْ: amilinin haberidir. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olduğundan dolayı ref‘ alâmeti dammedir (Abdülazîm vd., 2006: 4/2277).

و: Atıf harfidir. Fetha üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur.

لَا: Nâhiye olup fiil-i muzariyi cezm eden harflerdendir. Sükûn üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2277).

تَجَسَّسُوا: Amil-i kıyasîden olup eril, ikinci çoğul şahıs olumsuz emir formunda mutlak fiildir. İ‘rabı lafzî olup cezm alâmeti i‘rab harfî olan نَ ‘nûn’ harfinin düşmesidir. Fâili, zamir olan çoğul vâvidir ve mahallen merfûdur. Fiil cümlesi olarak اجْتَنِبُوا ‘sakının’ cümlesine atfedilmiş olup i‘rabta yeri yoktur (Derviş, 2011: 9/274).

و: Atıf harfidir. Fetha üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur.

لَا: Nâhiye olup fiil-i muzariyi cezm eden harflerdendir. Sükûn üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur (Derviş, 2011: 9/274).

يُعْتَبُ: Amil-i kıyasîden, eril, üçüncü tekil şahıs olumsuz emir formunda mutlak fiildir. İ‘rabı lafzî olup sonunda zamir olmayan ve son harfi sahih bir muzari fiil olduğu için cezm alâmeti, illetli olmayan son harfin harekesinin düşmesidir (Abdülazîm vd., 2006: 4/2277).

بِعْضُكُمْ: بعْضُ kelimesi, ma‘mûl-ü merfûdan fâildir. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olduğundan dolayı ref‘ alâmeti dammedir. Aynı zamanda muzaftır. كُمْ Muzaf-ı ileyh olup muttasıl çoğul zamiri olarak mahallen mecrûrdur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2277).

بِعْضًا: Mef‘ûl-ü bihtir. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olduğu için nasb alâmeti fethadır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2277).

أ: İstifham (soru) hemzesi olup fetha üzere mebnîdir ve i‘rabta yeri yoktur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2277).

يُجِبُّ: Bu ifade hakkında daha önce geniş bilgi sağlandığından, burada yeniden değinilmemiştir.

أَحَدُكُمْ: أَحَدُ ‘biri’ lafzı, أُجِبُّ ‘sever mi?’ fiilinin fâilidir. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olduğu için ref‘ alâmeti damme’dir. Aynı zamanda muzaftır. كُمْ lafzı, muzaf-ı ileyh olup muttasıl çoğul zamiri olarak mahallen mecrûrdur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2277).

أَنْ: Bu ifadeyle ilgili ayrıntılar daha önce açıklandığından, burada tekrar edilmemiştir.

يَأْكُلُ: Ma‘mûl-ü mansubtan, evvelinde nasb eden amillerden biri bulunan eril, üçüncü tekil şahıs fiil-i muzaridir. Aynı zamanda, amil-i kıyasîden mutlak bir fiil olup fâili, gizli tekil eril هُوَ zamiridir ve mahallen merfûdur. Fiil cümlesi olarak أُجِبُّ ‘sever mi?’ fiilinin mef‘ûl-ü bihi olup mahallen mansubtur (Derviş, 2011: 9/274).

أَحْمَ: Mef‘ûl-ü bihtir. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olduğu için nasb alâmeti fethadır. Aynı zamanda muzaftır (Derviş, 2011: 9/274).

أَخِيهِ ifadesi muzaf-ı ileyhtir. İ‘rabı lafzî olup esma-i sitte-i mu’tellat¹⁷ (sonunda illet harfi bulunan altı isim)’den olduğu için cer alâmeti yâ’dır. Aynı zamanda muzaftır. ◦ lafzı muzaf-ı ileyhtir. Zamir olduğundan dolayı mahallen mecrûrdur. Burada, iki izafet peşpeşe geldiği için zincirleme isim tamlaması meydana gelmiştir (Abdülazîm vd., 2006: 4/2277).

لَحْمٍ مَيِّتًا lafzından hâldir (Halebî, 1986: 10/11). İ‘rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olduğu için nasb alâmeti fethadır. Bununla birlikte أَخِيهِ ‘kardeşinin’ kelimesinden hâl olması da muhtemeldir (Kurtubî, 2003: 16/280).

ف: Bu ifade hakkında daha önce detaylı bilgi sunulduğu için, burada tekrar ele alınmamıştır.

كَرِهْتُمْوهُ: كَرِهْتُمْوهُ ‘tiksindi’ lafzı, amil-i kıyasîden, eril, üçüncü çoğul şahıs mazi formunda mutlak fiil olup sükûn üzere mebnîdir. Fâili, zamir olan تُمْ ‘sonra’ lafzı olup mahallen merfûdur. Vâv harfi, işba’ içindir.¹⁸ هُ lafzı, muttasıl zamir olup mef‘ûl-u bihtir ve mahallen mansubtur. Fiil cümlesi olarak mahzûf bir cümle üzerine atfedilmiştir. Takdirî, عُرِضَ عَلَيْكُمْ هَذَا فَكَرِهْتُمْوهُ ‘bu durum size sunuldu ve siz tiksindiniz’ şeklindedir (Abdülazîm vd., 2006: 4/2278).

و: Atıf harfidir. Fetha üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur.

اتَّقُوا: Kelime, eril, üçüncü çoğul şahıs mazi formunda bir kelime olarak çoğul vâvından dolayı damme üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur. Fâili, zamir olan çoğul vâvı olup mahallen merfûdur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2278).

اللَّهُ: Ma‘mûl-ü mansubtan mef‘ul-ü bihtir. İ‘rabı lafzî olan kelime müfred munsarîf bir kelime olduğu için nasb alâmeti fethadır (Demirtürk, 2018: 25). Fiil cümlesi olarak اجْتَنِبُوا ‘kaçının’ cümlesi üzerine atfedilmiştir (Abdülazîm vd., 2006: 4/2278).

إِنَّ: Daha önce bu ifade hakkında detaylı bilgi verildiği için, burada tekrar bahsedilmemiştir.

¹⁷ Esmâ-i Sitte-i Mu’tellat: ابوه-اخوه-حموها-هنوه-فوه-ذومال. Detaylı bilgi için bkz. Birgivi, a.g.e. 13.

¹⁸ Cem-i müzekker muhatap mazi fiillere mansup muttasıl zamirler doğrudan doğruya gelmez. Bu fiillerle sözü edilen zamir arasına bir (و) harfi getirilir. Buna işbâ vavı - işbâ edatı denilir. Detaylı bilgi için bkz. Talû, *Sarf Nahiv İlmî*, 46.

الله: Ma'mûl-ü mansubtan, إِنَّ ve kardeşlerinin ismidir. İ'rabı lafzî olan kelime müfred munsarîf olduğu için nasb alâmeti fethadır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2278).

تَوَابُّ: Ma'mûl-ü merfû'dan, إِنَّ amilinin haberidir. İ'rabı lafzî olan kelime müfred munsarîf olduğu için ref' alâmeti dammedir (Abdülazîm vd., 2006: 4/2278).

رَحِيمٌ: إِنَّ amilinin ikinci haberidir. İ'rabı lafzî olan kelime müfred munsarîf olduğu için ref' alâmeti dammedir. İsim cümlesi olarak istinaf cümlesi olup i'rabta yeri yoktur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2278).

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَىٰكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴿13﴾

يَا أَيُّهَا النَّاسُ: Bu ifade hakkında daha önce geniş bilgi sağlandığından, burada yeniden değinilmemiştir.

إِنَّا: Edatı hakkında ayrıntılı bilgi verildiğinden, burada yeniden belirtilmesine gerek görülmemiştir. نَا, kelimesi, إِنَّ amilinin ismi olup zamir olduğu için mahallen mansubtur.

خَلَقْنَا: Amil-i kıyasîden birinci çoğul şahıs kalıbında mazi formunda mutlak fiil olup sükûn üzere mebnîdir ve i'rabta yeri yoktur. Fâili, muttasıl نَا zamiri olup mahallen merfûdur. Fiil cümlesi olarak إِنَّ'nin haberidir ve mahallen merfûdur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2278).

كُمْ: Mef'ûl-ü bih olup zamir olduğu için mahallen mansubtur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2278).

مِنْ: Daha önce bu ifade hakkında detaylı bilgi verildiği için, burada tekrar bahsedilmemiştir. Müteallakı, خَلَقْنَا fiilidir.

ذَكَرٍ: Harf-i cer sebebiyle mecrurdur. İ'rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olduğu için cer alâmeti kesradır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2278).

و: Atuf harfidir. Fetha üzere mebnî olup i'rabta yeri yoktur.

ذَكَرٍ: ذَكَرٍ kelimesine atfedilmiş olup sonundaki elif-i maksureden dolayı gizli kesra ile takdiran mecrûrdur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2278).

و: Atıf harfidir. Fetha üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur.

جَعَلْنَا: Amil-i kıyasîden birinci çoğul şahıs mazi formunda mutlak fiil olup sükûn üzere mebnîdir ve i‘rabta yeri yoktur. Fâili, muttasılنا zamiri olup mahallen merfûdur. Fiil cümlesi olarak خَلَقْنَا ‘yarattık’ cümlesine atfedilmiş olup mahallen merfûdur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2278).

كَمْ: Mef‘ûl-ü bih olup zamir olduğu için mahallen mansubtur.

شُعُوبًا: İkinci mef‘ûl-ü bihtir. İ‘rabı lafzî olup düzenli çoğul munsarîf bir kelime olduğu için nasb alâmeti fethadır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2278).

و: Atıf harfidir. Fetha üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur.

شُعُوبًا قَبَائِلَ: ‘milletler’ kelimesine atfedilmiştir. İ‘rabı lafzî olup gayr-ı munsarîf (kesre ve tenvin alamayan isim) olduğu için nasb alâmeti fethadır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2278).

لِتَعَارَفُوا: ل harfi hakkında daha önce geniş bilgi verildiği için burada yeniden değinilmemiştir. Müteallakı, جَعَلْنَا ‘kıldık’ fiilidir. تَعَارَفُوا ‘birbirinizi tanıyasınız’ ifadesi, amil-i kıyasîden, eril, ikinci çoğul şahıs kalıbında muzari formunda mutlak fiildir. Aynı zamanda ma‘mûl-ü mansubtan, başında nasb eden edatlardan biri bulunan muzari fiildir (başında, harf-i cerden sonra gizlenmiş bir أَنْ edatı bulunmaktadır). İ‘rabı lafzî olup nasb alâmeti i‘rab nûnunun düşmesidir. Fâili, zamir olan çoğul vâvidir ve mahallen merfûdur. Fiil cümlesi olarak harf-i cerin ismi olup mahallen mecrûrdur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2278).

إِنَّ: Bu ifadeyle ilgili ayrıntılar daha önce açıklandığından, burada tekrar edilmemiştir.

أَكْرَمَ إِنَّ: amilinin ismidir. İ‘rabı lafzî olup gayr-ı munsarîf bir kelime olduğu için nasb alâmeti fethadır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2278).

كَمْ: Muzaf-ı ileyh olup zamir olduğu için mahallen mecrûrdur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2278).

عِنْدَ: Bu ifade hakkında daha önce detaylı bilgi sunulduğu için, burada tekrar ele alınmamıştır.

Hazfedilmiş bir fiilin mef'ulün fih'i olup fetha üzere mebnî olduğu için mahallen mansubtur. Aynı zamanda muzaftır.

الله: Muzaf-ı ileyhtir. İ'rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olduğu için cer alâmeti kesradır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2278).

أَنْفَيْكُمْ: amilinin haberidir. Sonundaki elif-i maksureden dolayı gizli damme ile takdiran merfûdur. Aynı zamanda muzaftır. كُمْ muzaf-ı ileyh olup zamir olduğu için mahallen mecrûrdur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2278).

إن: Daha önce bu ifade hakkında ayrıntılı bilgi verildiğinden, burada yeniden belirtilmesine gerek görülmemiştir.

الله: amilinin ismidir. İ'rabı lafzî olan kelime müfred munsarîf olduğu için nasb alâmeti fethadır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2278).

عَلَيْمٍ: amilinin haberidir. İ'rabı lafzî olan kelime müfred munsarîf olduğu için ref' alâmeti dammedir (Abdülazîm vd., 2006: 4/2278).

حَيْبِرٍ: amilinin ikinci haberidir. İ'rabı lafzî olan kelime müfred munsarîf olduğu için ref' alâmeti dammedir. İsim cümlesi olarak istinaf cümlesi olup i'rabta yeri yoktur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2278).

3.7. On Dördüncü – On Sekizinci Âyetlerin Tahlili

قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ نُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ وَإِنْ تُطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَا يَلِتْكُمْ مِنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿14﴾

قَالَتِ: Amil-i kıyasîden, dişil, üçüncü tekil şahıs mazi formunda mutlak fiildir. Fetha üzere mebnî olup i'rabta yeri yoktur (Derviş, 2011: 9/277).

الأعراب: Ma'mûl-ü merfûdan fâildir. İ'rabı lafzî olup düzensiz çoğul munsarîf bir kelime olduğu ref' alâmeti dammedir. Fiil cümlesi olarak istinafiye olup i'rabta yeri yoktur (Derviş,

2011: 9/277).

أَمَّا: Amil-i kıyasîden birinci çoğul şahıs mazi formunda mutlak fiil olup sükûn üzere mebnîdir ve i‘rabta yeri yoktur. Fâili, نَا zamiri olup mahallen merfûdur. Fiil cümlesi olarak Makûl-ü kavil (söylenen söz-tırnak içi ile ifade edilen cümle) olup mef‘ûl-ü bihtir. Cümle olduğu için mahallen mansubtur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2279).

قُلْ: Daha önce bu ifade hakkında detaylı bilgi verildiği için, burada tekrar bahsedilmemiştir.

لَمْ: Bu ifade hakkında daha önce geniş bilgi sağlandığından, burada yeniden değinilmemiştir.

تُؤْمِنُوا: Amil-i kıyasîden olup eril, ikinci çoğul şahıs muzari formunda mutlak fiildir. Fâili, zamir olan çoğul vâvıdır ve mahallen merfûdur. Aynı zamanda ma‘mûl-ü meczûmdan olup başında cezm edici edatlardan biri bulunan muzari fiildir. İ‘rabı lafzî olup cezm alâmeti i‘rab nûnunun düşmesidir. Fiil cümlesi olarak Makûl-ü kavil (söylenen söz) olup mef‘ûl-ü bihtir. Cümle olduğu için mahallen mansubtur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2279).

و: Atıf harfidir. Fetha üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur.

لَكِنَّ : İbtida (başlangıç) harfi olup لَكِنَّ harfinden hafifletilmiş bir harf olduğu için amel edememiştir. Sükûn üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur (Derviş, 2011: 9/277).

فُؤُلُوا: Amil-i kıyasîden olup eril, ikinci çoğul şahıs emir formunda mutlak fiildir. İ‘rabı lafzî olup cezm alâmeti i‘rab harfi olan نَ ‘nûn’ harfinin düşmesidir. Fâili, zamir olan çoğul vâvıdır ve mahallen merfûdur. Fiil cümlesi olarak makûl-ü kavil olan لَمْ تُؤْمِنُوا ‘iman etmediniz’ cümlesine atfedilmiş olup mahallen mansubtur (Derviş, 2011: 9/277).

أَسْأَلْنَا: Amil-i kıyasîden birinci çoğul şahıs mazi formunda mutlak fiil olup sükûn üzere mebnîdir ve i‘rabta yeri yoktur. Fâili, muttasıl نَا zamiri olup mahallen merfûdur. Fiil cümlesi olarak Makûl-ü kavil olup mef‘ûl-ü bihtir. Cümle olduğu için mahallen mansubtur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2279).

و: Hâliye’dir. Fetha üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur (Derviş, 2011: 9/277).

لَمَّا: Amil-i lafzî semaîden olup fiil-i muzariyi cezm eden harflerendir. Sükûn üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2279).

يَدْخُلُ: Amil-i kıyasîden olup eril, üçüncü tekil şahıs muzari formunda mutlak fiildir. Aynı zamanda ma‘mûl-ü meczûmdan olup başında cezm edici edatlardan biri bulunan muzari fiildir. İ‘rabı lafzî olup sonunda zamir olmayan ve son harfi sahih olan bir muzari fiil olduğundan dolayı cezm alâmeti son harfin harekesinin düşmesidir. Burada kesra hareke bulunmasının sebebi geçiş halindeki okuyuşu kolaylaştırmak içindir (Abdülazîm vd., 2006: 4/2279).

الْإِيمَانُ: Ma‘mûl-ü merfûdan fâildir. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olduğu ref‘ alâmeti dammedir (Abdülazîm vd., 2006: 4/2279).

فِي: Bu ifadeyle ilgili ayrıntılar daha önce açıklandığından, burada tekrar edilmemiştir. Müteallakı, لَمَّا يَدْخُلُ fiilidir (Abdülazîm vd., 2006: 4/2279).

قُلُوبِكُمْ: قُلُوبِ ‘kalpler’ ifadesi, harf-i cer sebebiyle mecrurdur. İ‘rabı lafzî olup düzenli çoğul munsarîf bir kelime olduğu için cer alâmeti kesradır. Aynı zamanda muzaftır. كُمْ lafzı, muzaf-ı ileyh olup zamir olduğu için mahallen mecrûrdur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2279).

وَ: İstinafiye olup fetha üzere mebnîdir, i‘rabta yeri yoktur.

أَنْ: Bu ifade hakkında daha önce detaylı bilgi sunulduğu için, burada tekrar ele alınmamıştır.

تُطِيعُوا: Amil-i kıyasîden olup eril, ikinci çoğul şahıs muzari formunda mutlak fiildir. Fâili, zamir olan çoğul vâvıdır ve mahallen merfûdur. Aynı zamanda ma‘mûl-ü meczûmdan olup başında cezm edici edatlardan biri bulunan muzari fiildir. İ‘rabı lafzî olup cezm alâmeti i‘rab nûnunun düşmesidir. Fiil cümlesi olarak istinafiye olup i‘rabta yeri yoktur (Derviş, 2011: 9/277).

اللَّهُ: Mef‘ûl-ü bihtir. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olduğu için nasb alâmeti fethadır (Derviş, 2011: 9/277)..

و: Atıf harfidir. fetha üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur (Derviş, 2011: 9/277)..

رَسُولٌ: رَسُوْلٌ kelimesi, lafza-i celâl üzerine atfedilerek onun i‘rabını almıştır. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olduğu için nasb alâmeti fethadır. Aynı zamanda muzaftır. ؤ lafzı muzaf-ı ileyh olup zamir olduğu için mahallen mecrûrdur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2279).

لَا: Olumsuzluk harfidir. Sükûn üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2279).

يَلْتَكُمُ: Amil-i kıyasîden olup eril, üçüncü tekil şahıs muzari formunda mutlak fiildir. Fâili, lafza-i celâle dönen gizli هُوَ zamiridir ve mahallen merfûdur. Aynı zamanda ma‘mûl-ü meczûmdan olup başında cezm edici edatlardan biri bulunan muzari fiildir. İ‘rabı lafzî olup sonunda zamir olmayan ve son harfi sahih olan bir muzari fiil olduğundan dolayı cezm alâmeti son harfin harekesinin düşmesidir. كُمْ lafzı mef‘ûl-ü bih olup zamir olduğu için mahallen mansubtur. Fiil cümlesi olarak şartın cevabı olup i‘rabta yeri yoktur (Derviş, 2011: 9/278).

مِنْ: Daha önce bu ifade hakkında ayrıntılı bilgi verildiğinden, burada yeniden belirtilmesine gerek görülmemiştir. Müteallakı, لَا يَلْتَكُمُ ‘eksiltmez’ fiildir.

أَعْمَالٌ: أَعْمَالٌ ‘ameller’ lafzı, harf-i cer sebebiyle mecrurdur. İ‘rabı lafzî olup düzenli çoğul munsarîf bir kelime olduğu için cer alâmeti kesradır. Aynı zamanda muzaftır. كُمْ lafzı muzaf-ı ileyh olup zamir olduğu için mahallen mecrûrdur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2279).

بَشِيئًا: لَا يَلْتَكُمُ ‘eksiltmez’ fiilinin ikinci mef‘ûl-ü bihidir. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olduğu için nasb alâmeti fethadır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2279).

إِنَّ: Daha önce bu ifade hakkında detaylı bilgi verildiği için, burada tekrar bahsedilmemiştir.

اللَّهُ: إِنَّ amilinin ismidir. İ‘rabı lafzî olan kelime müfred munsarîf olduğu için nasb alâmeti fethadır.

غُفُورٌ إِنَّ: amilinin haberidir. İ‘rabı lafzî olan kelime müfred munsarîf olduğu için ref‘ alâmeti dammedir (Abdülazîm vd., 2006: 4/2279).

رَجِيمٌ إِنَّ: amilinin ikinci haberidir. İ‘rabı lafzî olan kelime müfred munsarîf olduğu için ref‘ alâmeti dammedir. İsim cümlesi olarak istinaf cümlesi olup i‘rabta yeri yoktur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2279).

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ ﴿15﴾

إِنَّمَا: Bu ifadeyle ilgili ayrıntılar daha önce açıklandığından, burada tekrar edilmemiştir.

الْمُؤْمِنُونَ: Bu ifade hakkında daha önce geniş bilgi sağlandığından, burada yeniden değinilmemiştir.

الَّذِينَ: Eril, çoğul bir ism-i mevsûl olup mübtedanın haberi olarak mahallen merfûdur. İsim cümlesi olarak istinafiye olup i‘rabta yeri yoktur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2279).

آمَنُوا: Bu ifade ile ilgili daha önce detaylı bilgi verildiği için burada tekrar zikretmeye gerek duyulmamıştır.

بِاللَّهِ: ب harfi hakkında daha önce detaylı bilgi sunulduğu için, burada tekrar ele alınmamıştır. Müteallakı, آمَنُوا ‘iman ettiler’ fiilidir. اللهُ Lafz-ı celâli, harf-i cer sebebiyle mecrurdur. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olduğu için cer alâmeti kesradır. Car ve mecrûr, آمَنُوا ‘iman ettiler’ fiilinin mef‘ûl-ü bihi olup mahallen mansubtur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2279).

و: Atıf harfidir. Fetha üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur.

رَسُولِهِ: رَسُولٌ, kelimesi, lafza-i celâl üzerine atfedilerek onun i‘rabını almıştır. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olduğu için cer alâmeti kesradır. Aynı zamanda muzaftır. هُ lafzı muzaf-ı ileyh olup zamir olduğu için mahallen mecrûrdur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2279).

ثُمَّ: Atıf harfidir. Fetha üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2279).

لَمْ: Daha önce bu ifade hakkında ayrıntılı bilgi verildiğinden, burada yeniden belirtilmesine

gerek görülmemiştir. Fiil cümlesi olarak sıla cümlesi olup i‘rabta yeri yoktur.

يَرْتَابُوا: Amil-i kıyasîden olup eril, üçüncü çoğul şahıs muzari formunda mutlak fiildir. Fâili, zamir olan çoğul vâvıdır ve mahallen merfûdur. Aynı zamanda ma‘mûl-ü meczûmdan olup başında cezm edici edatlardan biri bulunan muzari fiildir. İ‘rabı lafzî olup cezm alâmeti i‘rab nûnunun düşmesidir. Cümle, sıla cümlesine atfedilmiştir, i‘rabta yeri yoktur (Derviş, 2011: 9/278).

و: Atıf harfidir. Fetha üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur.

جَاهِدُوا: Amil-i kıyasîden, eril, üçüncü çoğul şahıs mazi formunda mutlak fiildir. Damme üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur. Fâili, çoğul zamiri olan vâvıdır. Fiil cümlesi olarak sıla cümlesi üzerine atfedilmiş olup i‘rabta yeri yoktur (Derviş, 2011: 9/278).

بِأَمْوَالِهِمْ: ب harfi ile ilgili ayrıntılı bilgi verildiğinden, burada yeniden belirtilmesine gerek görülmemiştir. Müteallakı, جَاهِدُوا ‘*cihad edenler*’ fiilidir. أَمْوَالٍ ‘*mallar*’ lafzı, harf-i cer sebebiyle mecrurdur. İ‘rabı lafzî olup düzenli çoğul munsarîf bir kelime olduğu için cer alâmeti kesradır. Aynı zamanda muzaftır. هُمْ lafzı muzaf-ı ileyh olup zamir olduğu için mahallen mecrûrdur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2280).

و: Atıf harfidir. Fetha üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur.

أَنْفُسِهِمْ: أَنْفُسٍ ‘*canlarıyla*’ lafzı, öncesindeki أَمْوَالٍ ‘*mallarıyla*’ lafzına atfedilmiş olup i‘rabını almıştır. İ‘rabı lafzî olup düzenli çoğul munsarîf bir kelime olduğu için cer alâmeti kesradır. Aynı zamanda muzaftır. هُمْ lafzı muzaf-ı ileyh olup zamir olduğu için mahallen mecrûrdur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2280).

فِي: Daha önce bu ifade hakkında detaylı bilgi verildiği için, burada tekrar bahsedilmemiştir. Müteallakı, جَاهِدُوا ‘*cihad edenler*’ fiilidir.

سَبِيلٍ: Harf-i cer sebebiyle mecrurdur. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarîf bir isim olduğu için cer alâmeti kesradır. Aynı zamanda muzaftır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2280).

اللَّهِ: Muzaf-ı ileyhtir. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarîf bir isim olduğu için cer alâmeti

kesradır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2280).

أُولَئِكَ: Ma‘mûl-ü merfûdan mübtedadır. Eril, çoğul bir ism-i işaret olarak fetha üzere mebnî olup mahallen merfûdur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2280).

هُمْ: Ma‘mûl-ü merfûdan mübtedadır. Munfasıl bir zamir olduğu için mahallen merfûdur.

هُمُ: الصَّادِقُونَ Mübtedasının haberidir. İ‘rabı lafzî olup eril, düzenli çoğul bir ism-i fâil olduğu için ref‘ alâmeti vâvıdır. İsim cümlesi olarak أُولَئِكَ ‘onlar’ mübtedasının haberi olup mahallen merfûdur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2280).

قُلْ اتَّعْلَمُونَ اللَّهُ بِدِينِكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ (16)

قُلْ: Bu ifade hakkında daha önce geniş bilgi sağlandığından, burada yeniden değinilmemiştir.

أ: Daha önce bu ifade hakkında detaylı bilgi verildiği için, burada tekrar bahsedilmemiştir.

تُعَلِّمُونَ: Ma‘mûl-ü merfûdan, sonunda zamir bulunup evvelinde nasb eden veya cezm eden edatlardan biri bulunmayan muzaridir. İ‘rabı lafzî olup ref‘ alâmeti i‘rab harfî olan ُ harfidir. Aynı zamanda amil-i kıyasiden mutlak fiil olup fâili, zamir olan çoğul vâvidir ve mahallen merfûdur (Derviş, 2011: 9/278).

اللَّهُ: Mef‘ûl-ü bihtir. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarîf olduğu için nasb alâmeti fethadır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2280).

بِدِينِكُمْ: ب harfi ile ilgili ayrıntılar daha önce açıklandığından, burada tekrar edilmemiştir. Müteallakı, تُعَلِّمُونَ ‘öğretiyor musunuz?’ fiilidir. دِينَ ‘din’ lafzı, harf-i cer sebebiyle mecrurdur. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarîf bir isim olduğu için cer alâmeti kesradır. Aynı zamanda muzaftır. كُمْ lafzı muzaf-ı ileyh olup zamir olduğu için mahallen mecrûdur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2280).

و: istinafiye olup fetha üzere mebnîdir, i‘rabta yeri yoktur.

الله: Ma'mûl-ü merfûdan mübtedadır. İ'rabı lafzî olup müfred munsarif olduğu için ref' alâmeti dammedir (Abdülazîm vd., 2006: 4/2280).

يَعْلَمُ: Amil-i kıyasîden olup eril, üçüncü tekil şahıs muzari formunda mutlak fiildir. Fâili, lafza-i celâle dönen gizli هُوَ zamiridir ve mahallen merfûdur. Aynı zamanda ma'mûl-ü merfûdan olup başında nasb ve cezm eden edatlardan biri bulunmayan muzari fiildir. İ'rabı lafzî olup sonunda zamir bulunmayan ve son harfi sahih olan bir fiil-i muzari olduğu için ref' alâmeti dammedir. Fiil cümlesi olarak mübtedanın haberidir ve mahallen merfûdur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2280).

مَا: İsm-i mevsul olup يَعْلمُ 'bilir' fiilinin mef'ûl-ü bihi'dir. Sükûn üzere mebnî olup mahallen mansubtur. Sıla cümlesi hafzedilmiştir (Abdülazîm vd., 2006: 4/2280).

فِي: Bu ifade hakkında daha önce detaylı bilgi sunulduğu için, burada tekrar ele alınmamıştır. Müteallakı, hafzedilmiş sıla olup takdirî فِي اسْتَقَرَّ فِي '...de bulunanları' veya فِي وَجَدَ فِي '...de bulunanları' şeklindedir (Abdülazîm vd., 2006: 4/2280).

السَّمَوَاتِ: Harf-i cer sebebiyle mecrurdur. İ'rabı lafzî olup dişil düzenli çoğul olduğu için cer alâmeti kesradır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2280).

و: Atıf harfidir. Fetha üzere mebnî olup i'rabta yeri yoktur.

مَا: İsm-i mevsul olup öncesindeki ism-i mevsule atfedilmiştir. Sükûn üzere mebnî olup mahallen mansubtur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2280).

فِي: Daha önce bu ifade hakkında ayrıntılı bilgi verildiğinden, burada yeniden belirtilmesine gerek görülmemiştir. Müteallakı, gizli bir fiil olup takdirî فِي اسْتَقَرَّ فِي '...de bulunanları' veya فِي وَجَدَ فِي '...de bulunanları' şeklindedir (Abdülazîm vd., 2006: 4/2280).

الْأَرْضِ: Harf-i cer sebebiyle mecrurdur. İ'rabı lafzî olup müfred munsarif olduğu için cer alâmeti kesradır. İsm-i mevsûl ve sılasıyla birlikte öncesindeki cümleye atfedilmiştir (Abdülazîm vd., 2006: 4/2280).

و: istinafiye olup fetha üzere mebnîdir, i'rabta yeri yoktur.

الله: Ma‘mûl-ü merfû’dan mübtedadır. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarîf olduğu için ref‘ alâmeti dammedir (Abdülazîm vd., 2006: 4/2280).

بِكَلِّ: harfi hakkında detaylı bilgi verildiği için burada tekrar bahsedilmemiştir. Müteallakı عَلِيمٌ ‘bilendir’ kelimesidir. كَلِّ ‘her’ lafzı harf-i cer sebebiyle mecrurdur. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarîf olduğu için cer alâmeti kesradır. Aynı zamanda muzaftır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2280).

شَيْءٍ: Muzaf-ı ileyhtir. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarîf bir isim olduğu için cer alâmeti kesradır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2280).

عَلِيمٌ: Mübtedanın haberidir. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarîf olduğu için ref‘ alâmeti dammedir. İsim cümlesi olarak önceki cümleye atfedilmiştir (Abdülazîm vd., 2006: 4/2280).

يَمُنُونَ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا قُلْ لَا تَمُنُوا عَلَيَّ إِسْلَامَكُمْ بَلِ اللَّهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ أَنْ هَدَيْكُمْ لِلْإِيمَانِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٧﴾

يَمُنُونَ: Ma‘mûl-ü merfûdan olup, sonunda zamir olan ve evvelinde nasb eden ve cezm eden edatlardan biri bulunmayan muzaridir. İ‘rabı lafzî olup ref‘ alâmeti i‘rab harfi olan نٌ harfidir. Aynı zamanda amil-i kıyasiden mutlak fiil olup fâili, zamir olan çoğul vâvidir ve mahallen merfûdur. Fiil cümlesi olarak istinafiyedir ve i‘rabta yeri yoktur (Derviş, 2011: 9/278).

عَلَيْكَ: عَلَيَّ edatı hakkında daha önce geniş bilgi verildiğinden dolayı, burada yeniden değinilmemiştir. Müteallakı يَمُنُونَ fiilidir. كَ lafzı, harf-i cer sebebiyle mecrûr olup zamir olduğu için mahallen mecrûrdur (Derviş, 2011: 9/278).

أَنْ: Bu ifadeyle ilgili ayrıntılar daha önce açıklandığından, burada tekrar edilmemiştir.

أَسْلَمُوا: Amil-i kıyasîden üçüncü çoğul şahıs mazi formunda mutlak fiil olup damme üzere mebnîdir ve i‘rabta yeri yoktur. Fâili, çoğul vâvidir ve mahallen merfûdur. Fiil cümlesi olarak masdariyet harfi olan أَنْ ‘en’ edatının sılası olup i‘rabta yeri yoktur. أَنْ ve sılası beraberce masdar tevilinde olup يَمُنُونَ ‘başta kakıyorlar’ fiilinin mef‘ûl-ü bihi olarak mahallen mansubtur. Takdirî إِسْلَامَهُمْ عَلَيْكَ ‘Müslümanlıklarını senin başına kakıyorlar’

şeklindedir (Abdülazîm vd., 2006: 4/2280). Ayrıca أَنْ اسَلَّمُوا ‘Müslüman olmalarını’ terkihi, masdar tevili yoluyla isim hükmünde olduğu için başında hazfedilmiş bir harf-i cer ve o harf-i cer’in ismi olarak mahallen mecrûrdur vardır. Takdirî لَأَنْ اسَلَّمُوا ‘Müslüman olmaları sebebiyle’ şeklindedir (Derviş, 2011: 9/278).

قُلْ: Bu ifade hakkında daha önce detaylı bilgi sunulduğu için, burada tekrar ele alınmamıştır.

لَا: Nâhiye olup fiil-i muzariyi cezm eden harflerdendir. Sükûn üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2280).

تَمُنُّوا: Amil-i kıyasîden olup eril, ikinci çoğul şahıs muzari formunda mutlak fiildir. Fâili, zamir olan çoğul vâvidir ve mahallen merfûdur. Aynı zamanda ma‘mûl-ü meczûmdan olup başında cezm edici edatlardan biri bulunan muzari fiildir. İ‘rabı lafzî olup cezm alâmeti i‘rab nûnunun düşmesidir. Fiil cümlesi olarak Makûl-ü kavil olup mef‘ûl-ü bihtir. Cümle olduğu için mahallen mansubtur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2280).

عَلَيْ عَالِي: ifadesi hakkında ayrıntılı bilgi verildiğinden, burada yeniden belirtilmesine gerek görülmemiştir. Müteallakı, لَا تَمُنُّوا ‘başa kakmayın’ fiilidir. يَ lafzı, harf-i cer sebebiyle mecrûr olup fetha üzere mebnî bir zamir olduğu için mahallen mecrûrdur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2280).

اسَلَامَكُمْ: اسَلَامٌ kelimesi, mef‘ûl-ü bihtir. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olduğu için nasb alâmeti fethadır. Aynı zamanda muzafı. كُمْ lafzı muzaf-ı ileyh olup zamir olduğu için mahallen mecrûrdur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2280).

بَلْ: İstinafiye olup İdrab¹⁹ (إِضْرَابٌ) içindir. Sükûn üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur (Derviş, 2011: 9/278).

اللَّهُ: Ma‘mûl-ü merfûdan mübtedadır. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarîf olduğu için ref‘ alâmeti dammedir.

---

¹⁹ İdrab: Kendisinden önce geçen ifadedeki hükmü iptal edip devamındaki ifadenin önceki ifadenin aksine olmasıdır. “Öyle değil, böyle, bilakis” anlamlarını ifade eder. Detaylı bilgi için bkz. Endülüsi, *Tefsirul Bahril Muhît*, 1/483

يَمُنُّ: Amil-i kıyasîden olup eril, üçüncü tekil şahıs muzari formunda mutlak fiildir. Fâili, lafza-i celâle dönen gizli هُوُ zamiridir ve mahallen merfûdur. Aynı zamanda ma‘mûl-ü merfûdan olup başında nasb ve cezm eden edatlardan biri bulunmayan muzari fiildir. İ‘rabı lafzî olup sonunda zamir bulunmayan ve son harfi sahih olan bir fiil-i muzari olduğu için ref‘ alâmeti dammedir. Fiil cümlesi olarak mübtedanın haberidir ve mahallen merfûdur (Derviş, 2011: 278).

عَلَيْكَ: عَلِي harfi hakkında daha önce detaylı bilgi sunulduğu için, burada tekrar ele alınmamıştır. Müteallakı, يَمُنُّ ‘başa kakar’ fiilidir. كُمْ lafzı harf-i cer sebebiyle mecrûr olup zamir olduğu için mahallen mecrûrdur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2280).

أَنْ: Bu ifade hakkında daha önce geniş bilgi sağlandığından, burada yeniden değinilmemiştir.

هَدَيْكُمْ: Amil-i kıyasîden üçüncü tekil şahıs mazi formunda mutlak fiil olup elif-i maksuradan dolayı gizlenmiş fetha üzere mebnîdir ve i‘rabta yeri yoktur. Fâili, lafza-i celâle dönen gizli هُوُ zamiridir. Fiil cümlesi olarak masdariyet harfi olan أَنْ edatının sılası olup i‘rabta yeri yoktur. أَنْ ve sılası beraberce masdar tevilde olup يَمُنُّ ‘başa kakar’ fiilinin mef‘ûl-ü bihi olarak mahallen mansubtur. Takdirî يَمُنُّ عَلَيْكُمْ هَدَايَتَكُمْ ‘sizi doğru yola iletmesinden dolayı o size minnet eder’ şeklindedir. Ayrıca أَنْ هَدَيْكُمْ ‘sizi doğru yola iletmesi’ terkihi, masdar tevili yoluyla isim hükmünde olduğu için başında hafzedilmiş harf-i cer bulunmakta olup o harf-i cerin ismi olarak mahallen mecrûrdur. Takdirî، لِأَنْ هَدَيْكُمْ ‘sizi doğru yola iletmesinden dolayı’ şeklindedir (Abdülazîm vd., 2006: 4/2280).

لِلْإِيمَانِ: لِ edatı ile ilgili ayrıntılar daha önce açıklandığından, burada tekrar edilmemiştir. Müteallakı، هَدَيْكُمْ ‘sizi doğru yola iletme’ fiilidir. الْإِيمَانِ ‘iman’ lafzı harf-i cer sebebiyle mecrûrdur. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olarak cer alâmeti kesradır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2280).

أَنْ: Daha önce bu ifade hakkında detaylı bilgi verildiği için, burada tekrar bahsedilmemiştir.

كُنْتُمْ: Amil-i kıyasîden olup eril, ikinci çoğul şahıs mazi formunda mutlak ve nakıs fiildir. Sükûn üzere mebnî olup şart ifade eden bir fiildir ve mahallen meczûmdur. كُمْ lafzı, nakıs fiilin ismi olup zamir olduğu için mahallen merfûdur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2280).

صَادِقِينَ: Nakıs fiilin haberidir. İ‘rabı lafzî olup eril, düzeli çoğul ism-i fâil olduğu için nasb alâmeti alâmeti yâ’dır. Cümle, fiil cümlesi olup i‘rabta yeri yoktur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2280).

إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿18﴾

إِنَّ: Bu ifadeyle ilgili ayrıntılar daha önce açıklandığından, burada tekrar edilmemiştir.

اللَّهُ: Ma‘mûl-ü mansubtan, إِنَّ amilinin ismidir. İ‘rabı lafzî olan kelime müfred munsarîf olduğu için nasb alâmeti fethadır.

يَعْلَمُ: Bu ifade hakkında daha önce geniş bilgi sağlandığından, burada yeniden değinilmemiştir. Fiil cümlesi olarak إِنَّ’nin haberi olup mahallen merfûdur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2280).

غَيْبٌ: Mef‘ûl-ü bihtir. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olduğu için nasb alâmeti fethadır. Aynı zamanda muzaftır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2280).

السَّمَوَاتِ: Muzaf-ı ileyhtir. İ‘rabı lafzî olup dişil, düzenli çoğul bir kelime olduğu için cer alâmeti kesradır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2280).

و: Atıf harfidir. Fetha üzere mebnî olup i‘rabta yeri yoktur.

الْأَرْضِ: السَّمَوَاتِ ‘gökler’ ifadesine atfedilmiş olup i‘rabını almıştır. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olduğu için cer alâmeti kesradır (Abdülazîm vd., 2006: 4/2280).

و: İstinafiye olup fetha üzere mebnîdir, i‘rabta yeri yoktur.

اللَّهُ: Ma‘mûl-ü merfûdan mübtedadır. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarîf olduğu için ref‘ alâmeti dammedir (Abdülazîm vd., 2006: 4/2280)..

بَصِيرٌ: Mübtedanın haberidir. İ‘rabı lafzî olup müfred munsarîf bir kelime olduğundan dolayı ref‘ alâmeti dammedir (Abdülazîm vd., 2006: 4/2280).

بِمَا harfi hakkında daha önce detaylı bilgi verildiği için, burada tekrar ele alınmamıştır. Müteallakı, بِصِيرٍ kelimesidir. مَا, harf-i cer sebebiyle mecrurdur. İsm-i mevsûl olup sükûn üzere mebnîdir mahallen mecrûrdur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2280).

تَعْمَلُونَ: Ma'mûl-ü merfûdan, sonunda zamir bulunup evvelinde nasb eden veya cezm eden edatlardan biri bulunmayan muzaridir. İ'rabı lafzî olup ref' alâmeti i'rab harfî olan ُ harfidir. Aynı zamanda amil-i kıyasiden mutlak fiil olup fâili, muttasıl zamir olan çoğul vâvidir ve mahallen merfûdur. Fiil cümlesi olarak sıla'dır ve i'rabta yeri yoktur (Abdülazîm vd., 2006: 4/2280).

4. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: ÂYETLERİN BELÂGAT YÖNÜNDEN TAHLİLİ

Bu bölümde, belâgat ilmi hakkında özet bilgiler verilerek âyetler, belâgat ilminin üç ana bileşeni olan meânî, beyân ve bedî' ilimleri ışığında tespit ve tahlil edilmiştir. Kelimelerin analizi yapılırken, kelime ve cümlelerdeki sanatların tespitine odaklanılmıştır. Okuyucuyu yormamak adına, tespit edilen sanatların tanımlarına metinde değil dipnotlarda yer verilmiştir.

4.1. Belâgat İlmi Hakkında Özet Bilgi

'Belâgat' kelimesi, üç kök harfli fiillerin birinci babından olan بَلَّغَ 'beleğâ' fiilinin masdarı olup sözlükte 'ulaşmak, kavuşmak, yeterli olmak, olgunlaşmak, bir şeyin sonuna varmak, ergenlik çağına girmek' gibi manâlara gelir (İbn Manzûr, 1994: 8/419). İstilahî olarak, dil ve belâgat otoriteleri tarafından farklı tarifler yapılmıştır. Kazvinî (Kazvinî, 2003: 13-17), belâgatı, "sözün, fasih olmasıyla birlikte, muktezay-ı hâle (bulunulan ortama) uygun olmasıdır" şeklinde tanımlamıştır. Kazvinî ayrıca, farklı bir yol izleyerek belâgatı 'kelamda ve mütেকellimde belâgat' olarak iki kategori şeklinde tasnif etmiştir (Kazvinî, 2003:13-17). Abdulkâhir Cürcanî'ye göre belâgat, "konuşanın, kendisiyle belîğ bir söz söylemeye muvaffak olduğu bir yetenektir" (Cürcanî, 2001: 256-261). Seyyid Şerif Cürcanî'ye (1996: 25) göre ise belâgat, bir görüşün, yazılı veya sözlü olarak, yerinde, zamanında ve yeterli miktarda söylenmesidir. Dil ve belâgat otoritelerinden biri olan ve belâgatın bir ilim haline gelmesi noktasında faaliyette bulunan ilk âlimlerden olan Câhız (1998: 1/88-120), meşhur kitabı 'el-Beyân ve't-tebyin' adlı eserinde belâgata ait farklı tariflere yer vermiştir. Onun benimsediği tarife göre belâgat, "Lafızla manânın güzellikte birbiriyle yarışması, yani manâdan önce lafzın kulağa, lafızdan önce manânın kalbe ulaşmasıdır." Belâgat ilminin sınırlarını tespit eden ve bu ilmin disipline edilmesinde en etkin rol oynayanlardan biri olan Sekkâkî, belâgatı, "Konuşanın, manâyı ifade etmek için kazandığı meleke sonucu, nazmın hakkını verip, teşbih, mecâz ve kinaye çeşitlerini düzgün bir şekilde kullanmasıdır" tanımlamıştır (Sekkâkî, 1987: 415). Belâgatın en kapsamlı tariflerinden birini yapan bir diğer otorite ise Kazvinî'dir. O, belâgatı ikiye ayırarak, mevzuya farklı bir perspektif getirmiştir. Ona göre belâgat, kelamda (söz'de) ve mütেকellimde (konuşanda) olmak üzere iki şekilde incelenmelidir. O, bu ayrıma göre

kelamda belâgatı “*kelamın fasih olmasıyla beraber halin gereklerine uygun olmasıdır*” şeklinde; mütekellimde belâgatı ise “*kendisiyle beliğ bir kelam oluşturulabilen melekedir*” şeklinde tarif etmiştir (Kazvinî, 2017: 2-5). Diyanet İslam Ansiklopedisinde ise belâgat ile ilgili şu bilgilere yer verilmiştir:

Belâgat, biri “meleke”, diğeri “ilim” olmak üzere iki mânada kullanılmıştır. Meleke olarak belâgat, sözün, fasih olmakla beraber yer ve zamanâ da uygun olmasıdır. Diğeri bir söyleyişle bir fikrin sözlü veya yazılı olarak yerinde, yeterince ve zamanında ifade edilmesidir. İlim olarak ise düzgün ve yerinde söz söyleme usul ve kaidelerini inceleyen bir ilimdir (Kılıç, 1992: 5/380-383).

Bilgegil de (2015: 21), belâgatın *meleke* ve *ilim* anlamlarında kullanıldığını ifade etmiştir. Yapılan bu tariflerden yola çıkarak belâgat, öz olarak, *Kelamı, yerinde ve dilin kurallarına uygun olarak ifade etme sanatıdır* şeklinde tanımlanabilir.

Sarf ve nahvin ardından, başta tefsir olmak üzere birçok ilim dalına kaynaklık teşkil eden belâgat ilmi (Zerkeşî, 1990: 174; Suyûtî, 2005: 2/222); ‘meânî’, ‘beyân’ ve ‘bedî’ olarak üç kategoriden oluşmaktadır (Teftazanî, 1960: 13-15; Sekkakî, 1987: 417). Lügat manâsı ‘*kastedilen şeyler*’ olan meânî’yi (İbn Manzûr, 1994: 15/ 102-106) Kazvinî, “*Lafzın, ortama uygunluğunu sağlayan durumlarının kendisiyle bilindiği ilim*” olarak tanımlamıştır (Kazvinî, 2003: 6). Cürcanî, meânî’yi, “*lafızların, ortama uygunluğunu bildiren durumlara dair kuralları ortaya koyan ilim*” olarak tarif etmiştir (Cürcanî, 2001: 267). Meânî ilminin kapsamına giren konular; haber cümleleri, müsnedün ileyh, müsned, fiil, kasr, inşa, fasl-vasl ve icaz-itnab-müsavat olmak üzere sekiz ana başlık altında incelenmektedir (Kazvinî, 2003: 6). Beyân, lügatte ‘*açıklamak, ortaya çıkmak, açık olmak, izah etmek*’ gibi anlamlara gelmekte olup (İbn Manzûr, 1994: 13/67) istilahî anlamda, “*bir manânın, farklı ve çeşitli biçimlerde dile getirilmesini inceleyen ilim dalı*” olarak tanımlanır (Sekkakî, 1987: 485; Kazvinî, 2003: 40). Beyân ilminin konuları, teşbih, hakikat, mecaz, isti‘are ve kinayedir (Hacımüftüoğlu, 1992). Bedî’ lügat olarak, ‘*benzersiz bir şeyi ortaya koymak, icad etmek*’ demektir (İbn Manzûr, 1994: 8/6) İstilahî olarak “*İfadenin açıklığına ve bağlama uygun olarak, kendisiyle kelamı güzelleştiren unsurların bilindiği ilimdir*” (Kazvinî, 2003: 129). Bedî’ ilmi, manevî ve lafzî güzellikler olarak iki kategoride incelenmektedir (Habenneke, 1996: 2/354; Kablan, 2006: 15). Kazvinî, yaklaşık otuz manevî güzellikten bahsetmektedir ki, bunlar arasında tıbâk (mutabakat, tezat), mürâat-ı-nazîr, cem’, taksim, tecrid, tecahül-i arif gibi sanatlar bulunmaktadır. Ayrıca, cinas ve reddu’l-acûz ale’s-sadr gibi lafzî güzellik

kategorisinde değerlendirilebilecek bazı sanatlar olduğunu da ifade etmektedir (Kazvinî, 2003: 129-160). Haşimî (1999: 298-336), Manevî güzellikleri otuz altı, lafzî güzellikleri ise on altı başlık altında ele almıştır. Suyûtî ise, meşhur eseri “*el-İtkan*” kitabında, bu üç ilim için herhangi bir sınıflandırma yapmayarak, yüz kadar sanatı bir arada zikretmiştir (Suyûtî, 2005: 3/284).

4.2. Bismelenin ve Birinci Âyetin Tahlili

Besmele - بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ Kelimesinin lafzatullah’a muzaf olması, lafızda herhangi bir eksiltme yapmadan, az lafızla çok şey anlatmayı ifade eden icaz-ı kasr sanatıdır (URL-2, 2024: 82). Zira genel bir anlam ifade eden بِسْمِ lafzı, özel anlam ifade eden اللَّهُ lafzına muzaf kılınmıştır. Mütakellim Allah (c.c) olduğu halde, اللَّهُ lafzının zikri, bedî’ ilminin muhassinât-ı maneviyye (manevî güzellikler) konularından olan ve sıfatları olan bir şeyi başka bir vasıfla ifade etmek anlamına gelen tecrîd sanatıdır. Zira Allah (c.c.), kendi has ismini, yine kendi sıfatları olan rahmet sıfatlarıyla beraber zikretmiştir. الرَّحْمَنِ ve الرَّحِيمِ kelimeleri arasında Bedî’ ilminin muhassinât-ı maneviyye konularından olan reddü’l-acüz ale’s-sadr (Kılıç, 2019: 124),²⁰ müraat-ı nazîr²¹ ve iştikak cinası²² sanatları vardır (URL-1, 2023: 49/1).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْدِمُوا بَيْنَ يَدَيْ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١﴾

Sûrenin ilk âyeti ibtidaiyye (başlangıç) olarak fasılla yani atıf yapılmadan, tamamen ayrı bir cümle şeklinde gelmiştir (URL-1, 2023: 49/1).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا

²⁰ Reddü’l-acüz ale’s-sadr: Lafız anlamı “sonu başa döndürmek” demektir. İstılahta, cümle başında ve sonunda birbirine benzer lafızların tekrar edilmesi sanatına reddü’l-acüz ale’s-sadr denir. Detaylı bilgi için bkz. URL-2, 153.

²¹ Müraat-ı nazîr: Manâ bakımından birbirine uygun kelimelerin zıtlık dışında bir arada zikredilmesine denir. Bundan ötürü bu sanata “*tenâsüb, i’tilâf, tevfik, telfik, muâhât*” gibi isimler de verilmiştir. Bu açıdan zıtların bir araya getirildiği sanat olan tûbâk sanatının aksidir. Detaylı bilgi için bkz. URL-2, 131.

²² Cinâs: Anlamları farklı, yazılış ve söylenişleri aynı yahut benzer olan kelimelerin bir arada kullanılması yoluyla yapılan söz sanatıdır. Cinâs-ı iştikâk: cinaslı kelimelerin, aralarında yalnızca iştikâk yönünden birleşmesiyle olur. Yani aynı kökten -farklı manâlardaki- kelimelerin türetilerek oluşturulduğu cinâstır. Detaylı bilgi için bkz. URL-2, 150.

Nida formunda talebî inşâî²³ isnaddır²⁴. يَا nida harfi, أَيُّهَا münada olup اَلَّذِينَ ism-i mevsulü, münadadan bedeldir. Bedel, meanî ilminin konularından olan itnâb²⁵ babının içinde bulunur. اَمْتُوا ‘iman edenler!’ ifadesi, fiil cümlesi olarak ism-i mevsülün sılası olup müspet fiil-i mazi formunda faide-i haber²⁶ (haberın faidesi) ibtidaî (başlangıç) kelimdir. Nida cümlesinde, müennes müzekker’e katılarak tağlîb²⁷ yapılmıştır. Kur’an’da يَا أَيُّهَا şeklinde nida üslûbu sık kullanılmış olup muhtevasında bazı tekid çeşitleri bulunmaktadır. Karamollaoğlu’na göre, bu tekidlerin ilki nida harfi olup terkipteki tekid unsurları şu şekildedir:

Uzaktaki bir şahıs için kullanılan nida harfi gelmiştir, oysa Allah (c.c) nida ettiği her varlığa çok yakındır. Bu nida harfinin gelmesi söylenecek şeylerin Allah katında bir mekânı olduğu konusunda uyararak içindir. Sonra (أَيُّ)harfi gelmiştir. Bu harf nida ile akabindeki elif-lamlı kelimeyi birbirine bağlar. Müphem bir harftir, takip eden kelimeyle açıklanır. Böylece ibhamdan sonra beyan gelir. Arkadan gelecek olan emri uyanık ve dikkatli bir şekilde almak için kişiyi hazırlar ve uyarır. Sonra yine bir tenbih harfi olan (هَآ) gelir (URL-1, 2023: 49/1).

لَا تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ

Cümle, nidanın cevabı olup nehiy formunda talebî inşâî isnaddır. يَدَيِ ‘iki el’ kelimesinin, lafz-ı celâle muzâf olarak gelmesi, bu kelime için tazim (üstünlük) ifade eder. Müttekellim Allah (c.c) olduğu halde, اَللَّهِ lafzının zikri tecrîd sanatıdır. رَسُولِ - اَللَّهِ kelimeleri arasında mürâât-ı nazîr sanatı vardır. رَسُولِهِ ‘O’nun Rasulü’ izafetinde رَسُولِ kelimesinin Allah’a ait zamire muzâf olması, bu kelime için tazim ifade eder. Âyette beyân ilminin konularından olan isti’are-i temsiliye²⁸ vardır. Zira Allah (c.c.) izin vermeden önce hükümde acele eden

²³ İnşâî cümle: Hakkında doğrudur ya da yanlıştır diye hüküm verilemeyen cümledir. İnşâî cümleler, talebî (istek bildiren) ve gayr-ı talebî (istek bildirmeyen) olarak ikiye ayrılır. Talebî (Emir, nehiy, istifham, nida, temenni), gayr-ı talebî (Medh-zemm, taaccüb, yemin lafızları). Talebî inşâî (Bir şeyin olmasını veya olmamasını istemek). Detaylı bilgi için bkz. URL-2, 6.

²⁴ İsnad: İki kelime veya terkip arasında tam bir anlam bildiren ilişkidir. Detaylı bilgi için bkz. URL-2, 9.

²⁵ Itnab: Haşve (cümleyi, zikredilen lafzın anlama katkısı olmayacak şekilde doldurmak) ve tatvile (kelamı amaçsız ve faydasız bir şekilde uzatmak) kaçmadan bir yarara istinâden maksadı icâzın aksine çok lâfızla ifade etmektir. Detaylı bilgi için bkz. URL-2, 30.

²⁶ Faide-i haber: Haberî cümlelerin ifade ettiği temel anlamdır yani muhataba bilmediği bir hükmü bildirmektir. Bu yolla kişiye bilmediği yeni bir şey öğretilmiş olur. Faide-i haber ibtidaî kelam: Muhatabın konuyla ilgili hiçbir bilgisinin olmamasıdır. Bu durumda muhatap verilen bilgiden şüphe duymaz. Bu sebeple tekidli ifade kullanmaya gerek yoktur. Detaylı bilgi için bkz. URL-2, 8.

²⁷ Tağlîb: aralarındaki bir ilgiden dolayı bir lafzı, diğer bir lafzı ve anlamını kapsayacak biçimde kullanmaktır. Bu sanata tağlîb adının verilmesinin sebebi bir lafzın diğerine üstün tutulup tercih edilmesidir. Meselâ “ebeveyn” kelimesinin zâhirî anlamı “iki baba” olduğu halde “eb” “üm” (anne) kelimesine galip getirilerek annenin lafzını ve anlamını ifade edecek şekilde ikil biçime (tağlîb tesniyesi) dönüştürülmüştür. Detaylı bilgi için bkz. URL-2, 128.

²⁸ İstiâre-i temsiliyye: Terkinin, benzerlik alâkasından dolayı, asıl anlamını kastetmeye engel olan bir karîne

kişinin hali, yürürken tabi olduğu kişinin önüne geçen kişinin haline benzetilmiştir (Nesefî, 2005: 9/555). Cihet-i câmia yani benzerlik yönü, müşterek nokta, takibin olmamasıdır (URL-1, 2023: 49/1). Yazır (1979: 7/187), âyette beyan ilminin konularından olan mecaz-ı mürsel²⁹ olduğunu ifade etmiştir. Ona göre بَيْنَ يَدَيْ ‘iki elinin arasında’ tabirinde mecaz-ı mürsel vardır. Zira bu ifadenin gerçek manâsı iki el arası demektir. Fakat örfte, bundan mücaveret (yakınlık) alakasıyla sağ ve sol taraftan iki yönün paralelliği sebebiyle düşünülerek ön manâsına kullanılmıştır. Ebu’s-suûd (2007: 8/116) ise, âyeti “İnsanın iki eline karşılık iki cihetten isti’are³⁰ olarak kabul ederek, bunun da yasaklanan şeyi daha kötü göstermek için olduğunu ifade etmiştir. Manâyı da: “Onlar karar vermeden işi kesip atmayın, demektir” şeklinde yorumlamıştır. Sabuni’ye (1995: 6/150-151) göre de âyette istiâre-i temsîliyye vardır. Ona göre âyetin anlamı şöyledir: “Allah, Mü’minlerin, Peygamber’in (s.a.v.) huzurunda görüş açıklama ve karar verme hususundaki hallerini, bazı insanların, önüne geçerek yürüdüğü büyük bir padişahın haline benzetti. Hâlbuki edep, onların, padişahın önünde değil de, arkasında yürümelerini gerektirir. Bu benzetme istiâre-i temsîliyye yoluyla yapılmıştır.” Dilcilerin çoğuna göre لَا تُقَدِّمُوا fiilinin mef’ûlü hazfedilmiştir. Zemahşerî (2020: 6/274), yapılan bu hazfe dair iki muhtemel gerekçe zikretmiştir ki birincisi; öne geçmek olarak adlandırılacak her şeyi kapsamı için, ikincisi; direkt olarak öne geçmeyi yasaklamak amacıyla hazfin yapıldığıdır.

وَاتَّقُوا اللَّهَ

Nidanın cevabı olan cümleye vâv atıf harfî ile atfedilen cümle vasilla³¹ gelmiş olup emir formunda talebî inşâî isnaddır (Coşkun, 1988: 54). Mütakellim Allah (c.c) olduğu halde الله lafzının zikri tecrîd sanatıdır. Zamir yerine الله şeklinde açık isim gelmesi itnâbdır ve azamet ifade etmektedir (URL-1, 2023: 49/1).

إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

ile vaz’edildiği anlamın dışında kullanılmasına mürekkeb istiâre/istiâre-i temsîliyye denir. Bu istiâre türü, birden fazla kelime ile ifade edilen bir durumu, onun benzerine ya da bazı yönlerden onu andıran bir surete benzetme ve bunlardan ilki yerine ikincisini kullanma ile meydana gelir. Detaylı bilgi için bkz. URL-2, 114.

²⁹ Mecaz-ı Mürsel: Kelimenin hakiki anlamı ile mecazî anlamı arasında bir alâka olup, hakiki anlamı kastetmeye engel olan bir karîne mevcut olduğu için vaz’edildiği manâdan farklı bir anlamda kullanılmasıdır. Detaylı bilgi için bkz. URL-2, 113.

³⁰ İstiare: Hakiki mânâ ile mecâzî mânâ arasındaki benzerlik münasebetinden ötürü bir kelimenin asıl manâsını geçici olarak alıp başka bir kelime için kullanmaktır. Detaylı bilgi için bkz. URL-2, 110.

³¹ Vasıl: İki cümlenin vâv (و) atıf harfiyle birbirine bağlanmasıdır. Detaylı bilgi için bkz. URL-2, 67.

İstînâf olup fasılla gelen cümlede fasıl sebebi şîbh-i kemâl-i ittisaldır (tam bir irtibata benzeyen fasıl).³² إِنَّ edatıyla kuvvetlendirilmiş cümle, haberin faidesi kabilinden inkârî kelimedir.³³ Cümlede reddü'l-acüz ale's-sadr ve itnâb vardır. Ayrıca, mesel yoluyla tezyîl sanatıdır.³⁴ Tezyîl, meani ilminin konularından olan itnâb babından olup kendinden önce gelen cümleyi tekid etmek içindir. Mesel yoluyla gelen ifadeler başlıbaşına anlamlar ifade eder, atasözü gibi yaygınlaşır ve halk arasında bilinir hale gelir. Aynı zamanda isimlerle, âyetteki anlam arasında bir uyum vardır ki bu uyuma teşâbüh-i etrâf³⁵ sanatı denir. İki sıfatta mürâat-ı nazir ve muvazene³⁶ bulunmaktadır (URL-1, 2023: 49/1).

4.3. İkinci - Dördüncü Âyetlerin Tahlili

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَنْ تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿2﴾

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا

Beydavi'ye göre, nidanın tekrarı, muhatabın daha çok yönelmesi, cevap olarak gelecek konuya daha çok önem verilmesi gerektiğini bildirmek içindir (Beydavi, 2011: 2289). Ayrıca yapılan bu tekrar, konunun önemine vurgu yapmak için yapılmış itnâbdır. Aynı zamanda burada reddü'l-acüz ale's-sadr vardır (URL-1, 2023: 49/2).

لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ

Nidanın cevap cümlesi olup, nehiy formunda talebî inşâî isnaddır (URL-1, 2023: 49/2).

وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَنْ تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ

³² Şîbh-i Kemal-i İttisal: Peş peşe gelen iki cümleden ikincinin birinciye bağlanmış gibi görünmesine rağmen ondan ayrılmasıdır. Bu tür cümlelerde, İkinci cümle, birinci cümleden anlaşılan bir sorunun cevabı olarak gelir. Detaylı bilgi için bkz. URL-2, 67.

³³ Faide-i haber inkârî kelam: Muhatabın haberi inkâr etmesi nedeniyle iki veya daha fazla tekidle ifade edilen haberdir. Detaylı bilgi için bkz. URL-2, 8.

³⁴ Tezyîl: Bir cümlenin arkasından, onu pekiştiren ve anlamını içeren bir başka cümlenin getirilerek birincinin manâsını kapsaması ve onu sağlamlaştırmasına verilen isimdir. Detaylı bilgi için bkz. URL-2, 88.

³⁵ Teşâbüh-i etrâf: Sözü başı ile sonunda birbirine anlamca uygun düşen lafızların bulunmasıdır. Detaylı bilgi için bkz. URL-2, 138.

³⁶ Muvazene: Düz yazıda fasılaları oluşturan lafızların ve şiirde mısraların son kelimelerinin kâfiye olmaksızın eşit uzunlukta olmasıdır. Detaylı bilgi için bkz. URL-2, 158.

Nidanın cevabına atfedilen bir cümledir ve nehiy formunda talebî inşâî isnaddır (Merâğî, 1993: 79). Ayrıca âyetin *بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ* ‘Ona, birbirinize seslendiğiniz gibi’ kısmında takdim-tehir³⁷ yapılmış olup car ve mecrurlar, konunun önemine dikkat çekmek için mef’ûl üzerine takdim (önce getirilmiştir) edilmiştir. Âyette, hazfedilen bir muzaf vardır ve takdirî *أَعْمَالِكُمْ* *خَشِيَّةٌ أَنْ تَحْبَطَ أَعْمَالِكُمْ* ‘amellerinizin boşa gitme korkusundan dolayı’ veya *كَرَاهَةً أَنْ تَحْبَطَ أَعْمَالِكُمْ* ‘amellerinizin yok olması korkusundan dolayı’ şeklinde olup muzâfin hazfî icâz-ı hazif³⁸ sanatıdır. *لَا تَرْفَعُوا* ‘yükseltmeyin’ ile *فَوْقَ* ‘üstüne’ kelimeleri arasında mürâât-ı nazîr vardır. *أَصْوَاتِكُمْ* ‘seslerinizi’ ve *صَوْتٍ* ‘sesi’ ile *تَجَهَّرُوا* ‘yüksek sesle seslenmeyin’ ve *جَهْرٍ* ‘yüksek sesle’ kelime grupları arasında iştikak cinası, *بَعْضٍ* ‘bazı’ kelimesinin tekrar edilmesinde itnâb vardır. Sabunî’ye göre âyette, benzetme edatı zikredilerek mürsel mücmel teşbih³⁹ yapılmıştır (Sabunî, 1995: 6/150-151).

وَأَنْتُمْ لَا تَسْمَعُونَ

Bu cümle, vâv-ı hâliye ile gelmiş hâl cümlesidir. Hâl cümlesi, itnâb konularındandır. Cümle olarak başlangıç üslûbunda olup haberin faidesi kabilindedir (URL-1, 2023: 49/2).

إِنَّ الَّذِينَ يَعْضُونَ أَسْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ أُولَئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلنَّقَاةِ لَهُمْ مَغِيرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿3﴾

إِنَّ الَّذِينَ يَعْضُونَ أَسْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ

Âyet, talil cümlesi olup fasıl olarak gelmiştir. Fasılın sebebi şibh-i kemâlî ittisaldır (Mustafaoğlu, 2021: 101). Talil cümleleri de itnâb üslûbundandır. Cümle olarak haberin faidesi inkârî kelam kabilindedir. *يَعْضُونَ أَسْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ* ‘Allah’ın Rasulünün yanında seslerini kısıyanlar’ cümlesi, olumlu muzari olarak başlangıç üslûbunda olup haberin faidesi kabilindedir. Mütakellim Allah (c.c) olduğu halde, *اللَّهُ* lafzının zikri, tecrîd sanatıdır. İbn Âşûr’a göre, *يَعْضُونَ أَسْوَاتَهُمْ* ‘seslerini kısıyanlar’ ifadesinde isti‘are vardır. *عَضُّ* fiili, ‘gözü

³⁷ Takdim-tehir sanatı: Takdim, sonra gelmesi gereken lafzı öne almaktır. Tehir ise, önce gelmesi gereken lafzı sonra getirmektir. Detaylı bilgi için bkz. URL-2, 26.

³⁸ İcâz-ı hazif: Hazfedilen şeye delâlet eden bir karîneye dayalı olmak koşuluyla ibâreden bir veya birden fazla kelime ya da cümlenin düşürülmesiyle yapılan icâzdır. Hazf yoluyla yapılan bu tür icâz üslûbuna, muhâtabın bildiği ya da kolay bir şekilde tahmin edebileceği düşünülerek sözü uzatmadan asıl önemli hususa vurgu yapmak veya muhâtabı düşünmeye sevk etmek gibi amaçlarla başvurulur. Detaylı bilgi için bkz. URL-2, 83.

³⁹ Mürsel mücmel teşbih: Teşbihi meydana getiren öğelerden benzetme edatının ibarede lafzen ya da takdiren zikredilmesidir. Detaylı bilgi için bkz. URL-2, 94.

korumak, birisine uzun uzun bakmamak' anlamındadır. Fakat âyette sesi alçaltmak mânâsında müstear olarak kullanılmıştır (İbn Âşûr, 1999: 26/223).

أُولَئِكَ الَّذِينَ أَمْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوَى

İsim cümlesi olarak اِنَّ edatının haberi olan cümle, başlangıç üslûbunda olup haberin faidesi kabilindedir. Mübtedanın ism-i işaret olarak marifeliği, müşarun ileyh (işaret edilen) için üstünlük ifadesidir. Haberin ism-i mevsûl olarak marife olması, tazim ifade etmesinin yanı sıra kendisinden sonra gelecek olana dikkat çekerek bunun muhatap tarafından bilindiğini göstermek içindir. اَمْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوَى 'Allah onların kalplerini takva için imtihan etmiştir.' fiil cümlesi, mazi formunda başlangıç üslûbunda olup haberin faidesi kabilindedir. Mazi fiil sebata, temekkün ve istikrara işaret eder. الله lafzının zikri, tecrîd sanatıdır. Âyette mevsulün ve Allah isminin tekrarında reddü'l-acüz ale's-sadr ve itnâb vardır. Bu sanatların gerekçesi ise hükmün illetini bildirmek ve ikazı artırmak içindir (URL-1, 2023: 49/3).

لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ

Son bölüm istînâf olarak fasıldır. Fasil sebebi şibh-i kemâl-i ittisâldır. Cümle, başlangıç üslûbunda olup haberin faidesi kabilindedir. Cümlede takdim-tehir ve îcâz-ı hazif bulunmaktadır. لَهُمْ 'onlar için' ifadesi car ve mecur olarak hazfedilmiş habere mütealliktir. اَجْرٌ 'affedilme' lafzı haberinden sonra gelen mübtedadır. Mübtedanın ve ona atfedilen اَجْرٌ 'mükâfat' lafzının nekre olarak gelmesi kesret (çokluk) ve tazim ifade eder. Muahhar mübtedaya atfedilen اَجْرٌ 'mükâfat' lafzının atıf sebebi tezâyüftür⁴⁰. اَجْرٌ 'mükâfat' kelimesine sıfat olan عَظِيمٌ 'büyük' lafzı, mevsûfunun sahip olduğu bir özelliğe işaret etmek için yapılan tetmim itnâbı⁴¹ sanatıdır (URL-1, 2023: 49/3). عَظِيمٌ 'büyük' lafzı, sıfat-ı müşebbehe kalıbında gelerek mübalağa ifade etmiştir. اَجْرٌ kelimesinde isti'are vardır. Zira seslerini Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yanında kisanların mükâfatı, işçiye ödenen ücrete benzetilmiştir. Âyette ayrıca, seslerini yükseltenlerin işlediği günahın büyüklüğüne ve sesini kisanların hak

⁴⁰ Tezayüf: İki şey arasında, birinin düşünülmesi, diğerinin de düşünülmesini gerekli kılan ilişki türüdür. Babalık-evlatlık, illet-malûl, aşağı-yukarı ve az-çok gibi. Detaylı bilgi için bkz. URL-2, 157.

⁴¹ Tetmim itnabı: Anlatılmak istenen düşüncenin aksine bir intibâ vermeyen, yâni yanlış anlaşılabilir herhangi bir durumun söz konusu olmadığı bir cümleye, edebî bir nükteden dolayı söz eklemektir. Detaylı bilgi için bkz. URL-2, 90.

ettiğinin zıttına müstehak oldukları cezanın da büyüklüğüne bir tariz⁴² bulunmaktadır (Zemahşerî, 2020: 290).

إِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِنْ وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿4﴾

Cümle, başlangıç cümlesi olup fasıl vardır. Cümle olarak, haberin faidesi kabilinden inkârî söz formundadır.

إِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِنْ وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ

إِنَّ amilinin ismi, ism-i mevsul olarak gelmiş olup dikkat çekmek maksatlıdır. Ayrıca müsnedün ileyhin ism-i mevsûle gelmesi muhatabın mevsûlün sılası hakkında bilgisi olduğunu göstermektedir. 'odaların ötesinden çağırınlar' ifadesi, olumlu muzari fiil formunda başlangıç üslûbunda olup haberin faidesi kabilindedir (URL-1, 2023: 49/4).

أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ

Mübteda ve haberden oluşan bir isim cümlesi olarak, إِنَّ edatının haberi olup başlangıç üslûbunda haberin faidesi kabilindedir. Mübteda olan أَكْثَرُهُمْ 'onların çoğu' terkinin izafet yoluyla marife olması, az sözle çok anlam ifade etme amacına matuftur. لَا يَعْقِلُونَ 'akletmezler' ifadesi, müsned olup olumsuz muzari kalıbındadır. Muzari fiiller, yenilenme ve devamlılık ifade eder. Bu cümle Kur'an'da aynen veya ufak değişikliklerle birçok kez tekrarlanmıştır. Tekrarlanan cümleler arasında tekrar, itnâb ve reddü'l-acüz ale's-sadr sanatları vardır. Böyle tekrarlar, kelamdaki cüzleri birbirine bağlar, aralarında bir ilişki kurar ve dokuyu bütünleştirir. Bunlar çok tekrarlanır ki iman ve yakîn sabitleşsin. Eğer amaç sadece bilmek olsaydı, bir kere söylenmesi yeterli olurdu Tekrarlanan cümlelerin manâsının nefiste yerleşmesi arzu edilir, hatta zatın bir cüzü haline gelinceye kadar tekid edilir (URL-1, 2023: 49/4).

⁴² Tariz: Bir takım amaç ve gerekçelerle ifadeyi açıkça ifade edilmeyen bir manâ için kullanmaktır. Detaylı bilgi için bkz. URL-2, 145.

4.4. Beşinci - Yedinci Âyetlerin Tahlili

وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّى تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿5﴾

وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّى تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ

Cümle, vâv atıf harfi ile önceki âyetteki istînâf cümlesine atfedilmiş olarak vasılla gelmiştir. İsim cümlesi olup şart formunda haberi (emir, nehiy, temenni olmayan) isnaddır (yüklemeli). Başında أَنَّ edatının bulunduğu اِنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّى تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ ‘*Sen onların yanına çıkıncaya kadar sabretselelerdi*’ cümlesi, tevillemiş masdar yoluyla, gizli olan ثبت ‘*bulunsaydı*’ fiilinin fâilidir. Bu takdire göre şart cümlesi mazi formunda, başlangıç üslûbunda olup haberin faidesi kabilindendir. اِنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّى تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ ‘*onların yanına çıkıncaya*’ fiil cümlesi, olumlu muzari formunda başlangıç üslûbunda olup haberin faidesi kabilindendir. Başında tekid lâmu bulunan لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ ‘*onlar için daha hayırlı olurdu*’ cümlesi isim cümlesi olup şart cümlesinin cevabı olarak şart formunda başlangıç üslûbunda olup haberin faidesi kabilindendir (URL-1, 2023: 49/5).

وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

Vâv harfi, istînâfiyye veya ibtidaiyyedir. Bu vâv harfi, sadece i‘rabta yeri olmayan cümlelere dâhil olarak onları birbirine bağlar ve kendisinden sonraki cümlelerin öncesindeki cümleyle irtibatlı olduğunun zannedilmemesi için istînâfiyye diye isimlendirilir. İsim cümlesi olarak başlangıç üslûbunda olup haberin faidesi kabilindendir. اللّٰه lafzının zikredilmesi, tecrîd sanatıdır. غَفُورٌ ‘*çok affedici*’ ve رَحِيمٌ ‘*çok merhamet edici*’ lafızlarının birbirleriyle irtibatında mürâât-ı nazîr bulunmaktadır. Ayrıca bu iki lafzın âyetin manâsına tam uyumunda teşâbüh-i etrâf sanatı vardır. Cümle, mesel yoluyla tezyîl olup itnâb babındandır (URL-2, 2023: 49/5).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْحَبُوا عَلٰى مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ ﴿6﴾

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا

Beydavi’ye (2011: 2290) göre, nidanın tekrarı, muhatabın daha çok yönelmesi, cevap olarak gelecek konuya daha çok önem verilmesi gerektiğini bildirmek içindir. Ayrıca yapılan bu tekrar, konunun önemine vurgu yapmak için yapılmış itnâbdır (URL-1, 2023: 49/6).

إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ

Fiil cümlesi olarak nidanın cevabıdır ve şart formunda başlangıç üslûbunda olup haberin faidesi kabilindedir (URL-1, 2023: 49/6).

فَتَنبِيئُوا أَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ

Cümle, başında فت 'fâ' şart harfi bulunan bir cevap cümlesidir. Emir formunda istek bildiren yüklemeli fiildir. Şart ve cevap cümlesi, istek bildiren yüklemeli fiildir ve şart üslûbundadır (URL-1, 2023: 49/6).

فَتُصِيبُوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ

Cümle, nakıs fiilin isim ve haberinden oluşan bir cümle olarak başlangıç üslûbunda olup haberin faidesi kabilindedir. Cümlede takdim-tehir sanatı vardır. Zira عَلَىٰ مَا 'şey üzere' terkibi, فَعَلَ 'işlediğiniz' fiilinden önce gelmiştir ki bu fiil harfi cerle isminin bağlı olduğu amildir. İbn Âşûr'a (1999: 26/234) göre buradaki car ve mecrurun takdim edilmesi, sıladaki fiilin öneminden dolayıdır. Sıla cümlesi olan فَعَلْتُمْ 'yaptığınız' ifadesi, cümle olarak başlangıç üslûbunda olup haberin faidesi kabilindedir. اٰمَنُوْا 'iman edenler' ve فَاسِقٌ 'fasık' ifadelerinde tıbâk-1 hafi⁴³ bulunmaktadır (URL-1, 2023: 49/6).

وَاعْلَمُوا أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُّمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبِيبَ الْيُكْمِ الْإِيمَانَ وَرَزَيْنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَهُ الْيُكْمِ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ أُولَٰئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ ﴿٧﴾

وَاعْلَمُوا أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ

Nidanın cevabına vâv harfi ile atıf yapılarak vasıl meydana gelmiştir. Atıf yapılma nedeni hükümde müşterek oldukları içindir. Fiil cümlesi olup emir üslûbunda yüklemeli istek üslûbundadır. اِنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ 'Şüphesiz ki içinizde Allah'ın Rasulü bulunmaktadır.' cümlesi, kuvvetlendirme üslûbunda olup haberin faidesi kabilindedir. Ayrıca, burada düşürme yoluyla lafzı kısaltma ve öne alma-geriye bırakma sanatları bulunmaktadır. فِيكُمْ 'içinizde'

⁴³ Tıbâk-1 hafi: Aslında birbirine zıt olmamakla birlikte okuyan ya da dinleyen tarafından zıt olarak algınabilen kelimelerin zikredilmesidir. Detaylı bilgi için bkz. URL-2, 130.

ifadesi, رَسُولَ اللَّهِ amilinin hazfedilmiş ve isminden önce gelen haberine mütealliktir. ‘Allah’ın Rasulü’ izafeti أَنَّ edatının haberinden sonra gelen isimdir. Mütakellim Allah (c.c) olduğu halde اللَّهُ lafzının zikri tecrîd sanatıdır. فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ ‘içinizde Allah’ın Rasulü vardır.’ ibaresindeki فِي edatında isti’are-i tebeyye⁴⁴ bulunmaktadır. Zira فِي edatındaki zarf üslûbundan dolayı topluluk, içerisine girilebilecek bir nesneye benzetilerek ifade edilmiştir. İbaredeki فِي edatı asıl anlamında değildir. Zira insanlardan bir grup, gerçek anlamıyla, içerisine girilmeye uygun olamaz. Zemahşeri, أَنَّ edatının haberinin isminden önce getirilmesinin amacını, Allah’ın hoşlanmayacağı şekilde Peygamber’i (sav) kendi görüşlerine uydurmaya çalışmaları sebebiyle bazı Mü’minleri azarlamak olarak açıklarken, maksadı bütünüyle buna yönlendirmek için haberin öne alınmasının icab ettiğini ifade etmiştir (URL-1, 2023: 49/7).

لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُّمْ

لَوْ harfi, cezmedici olmayan bir şart edatıdır. Cümle, fasıl üslûbunda olup faslın nedeni tam bir irtibata benzerliktir. Şart cümlesine cevap olan لَعَنِتُّمْ ifadesi, mazi formunda başlangıç üslûbunda olup haberin faidesi kabilindedir. Cümleler, şart-cevap cümlesi formunda ve başlangıç üslûbunda olup haberin faidesi kabilindedir. فِي كَثِيرٍ مِنَ الْأَمْرِ ‘işlerin çoğunda’ ibaresindeki فِي harfinde isti’are-i tebeyye vardır (Bulut, 2013: 242-249). فِي harfindeki zarfiyet manâsı dolayısıyla الْأَمْرُ ‘iş’, içine girilebilen bir şeye benzetilmiştir. Bu İbaredeki فِي edatı da asıl anlamının dışında kullanılmıştır. Zira işler, gerçek anlamıyla, içerisine girilmeye uygun olamaz (URL-1, 2023: 49/7).

وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبِيبَ الْإِيمَانِ وَرَزِيئَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَهُ الْيُكْمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ

Cümle, atıf harfi olan vâv ile şart cümlesine atfedilerek vasılla gelmiştir. İstidrak⁴⁵ harfi olan لَكِنَّ ‘Fakat’ lafzı cümleyi tekid için gelmiştir ve dâhil olduğu cümle, haberin faidesi kabilinden kuvvetlendirme amaçlıdır. اللَّهُ isminin zikredilmesi tecrîddir. لَكِنَّ amilinin haberi durumundaki حَبِيبَ الْإِيمَانِ ‘size imanı sevdirdi.’ terkihi mazi formunda başlangıç üslûbunda

⁴⁴ İstiare-i tebeyye: Kendisinde istiâre yapılan lafzın; müştak (türemiş) bir kelime, fiil ve türevleri ya da harf olduğu istiâre türüdür. Detaylı bilgi için bkz. URL-2, 115.

⁴⁵ İstidrak: Önceki sözden doğan eksikliği, hatayı veya yanlış anlaşılma ihtimalini istisnaya benzer biçimde ortadan kaldıracak bir kısmın getirilmesidir. İstidrak, istisnaya benzemekle birlikte istisna, bir cüz’ü bir bütünden ayırmak, istidrak ise, aynı anda farklı iki hükmü ifade eder ve geçen sözden doğabilecek bir yanlış anlamayı düzeltir. Detaylı bilgi için bkz. URL-2, 43.

olup haberin faidesi kabilindendir. İbarede öne alma-geriye bırakma sanatı bulunmaktadır. الْيَكْمُ terkihi, tahsis ifade etmesi için kendi mef'ûlünden önce getirilmiştir. زَيْنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ ‘onu sizin kalbinizde süsledi’ fiil cümlesi olarak mazi formunda başlangıç üslûbunda olup haberin faidesi kabilindendir. Ayrıca cümle, Mü'minlerin gönüllerinin sadece Allah'a kulluk etmek isteği ve iman ile dolmasını ifade eden bir mecazdır. وَكَرَّهَ إِلَيْكُمْ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ ‘ve size, küfrü, fıskı ve isyanı çirkin gösterdi’ cümlesi, önceki cümleye tezat⁴⁶ sebebiyle atfedilmiş olup mazi formunda başlangıç üslûbunda olup haberin faidesi kabilindendir. الْفُسُوقُ ‘fasıklık’ ve الْعِصْيَانَ ‘isyan’ kelimeleri, mef'ûl olan الْكُفْرَ ‘küfür’ kelimesine atfedilmiş olup cihet-i câmia tezâyüftür. كَرَّهَ ‘çirkin gösterdi’ ve حَبَّبَ ‘sevirdi’ ile الْإِيمَانَ ‘iman’ ve الْكُفْرَ ‘küfür’ kelimeleri arasında icab tıbâkı⁴⁷ bulunmaktadır. الْعِصْيَانَ - الْفُسُوقَ - الْكُفْرَ ifadelerinin birbirleri ile irtibatında müraat-ı nazir bulunmaktadır. حَبَّبَ إِلَيْكُمْ الْإِيمَانَ ‘size imanı sevirdi’ cümlesi ile كَرَّهَ إِلَيْكُمْ الْكُفْرَ ‘size, küfrü çirkin gösterdi’ cümlesi arasında mukabele⁴⁸ sanatı vardır (URL-1, 2023: 49/7).

أُولَئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ

Cümle, isim cümlesi olarak itiraziye veya başlangıç formunda fasıl üslûbundadır. Fasılın nedeni, tam irtibata benzerliktir. Cümle, haberin faidesi kabilinden olup kuvvetlendirme amaçlıdır. Cümle, fasıl zamiri⁴⁹ ile tekid edilmiştir. Fasıl zamiri ve müsned olan الرَّاشِدُونَ ‘doğru yolda olanlar’ kelimesindeki ال takısı kasr⁵⁰ ifade eder. أُولَئِكَ ‘onlar’ ism-i işareti maksûr/mevsuf olup الرَّاشِدُونَ ‘doğru yolda olanlar’ ifadesi maksur-un aleyh/sıfat olarak kasr-ı mevsuf ale’s-sıfattır (vasfedilenin vasfa ait kılınması)⁵¹ (URL-1, 2023: 49/7). İbn Âşûr, kasr ifade eden fasıl zamirinin ifrad kasrı⁵² olduğunu belirterek, içlerinde reşid olmayan bir

⁴⁶ Tezat: Bedî‘ ilminde Muhassenat-ı ma’neviyye’den (anlama güzellik katan sanatlar) kabul edilen tezat (tıbâk) kısa bir sözde, bir beyit veya mırada gerçekten veya itibarî olarak aralarında bir tür karşıtlık bulunan iki ögenin zikredilmesidir. Bir kelime veya ifadenin anlamının, zıddının kaydedilmesiyle daha açık biçimde ortaya çıkacağı, güzelliğin zıddıyla daha iyi anlaşılacağı düşüncesiyle zıtların bir arada anılması söz sanatlarından kabul edilmiştir. Detaylı bilgi için bkz. URL-2, 130.

⁴⁷ Tıbâk-ı icab (icab tıbâkı): Biri olumlu diğeri olumsuz olmamak şartıyla birbirine zıt manâları ifade eden iki sözcüğün bir arada zikredilmesidir. Detaylı bilgi için bkz. URL-2, 130.

⁴⁸ Mukâbele: Aralarında uygunluk bulunan iki veya daha fazla kelimeyi zikrettikten sonra aynı düzene göre anlam yönünden bunların zıt anlamlarının da beraberinde ifade edilmesidir. Detaylı bilgi için bkz. URL-2, 130.

⁴⁹ Fasıl zamiri: Marife olan mübteda ve haberin arasına girerek haberin sıfat değil haber olduğunu ifade etmek için kullanılan ve irabdan mahalli olmayan zamir olup ve ihtisas ifade eder. Detaylı bilgi için bkz. URL-2, 30.

⁵⁰ Kasr: Bir şeyin başka bir şeye özel bir yolla tahsis edilmesi ve sadece onu belirtmesidir. Detaylı bilgi için bkz. URL-2, 49.

⁵¹ Kasr-ı mevsûf ale’s-sıfat: Cümlede, özne ve nitelenenin önce, vasıf ve niteliğin sonra zikredilmesidir. Detaylı bilgi için bkz. URL-2, 52.

⁵² İfrad kasrı: Muhatabın, bir şeyin aksine veya bir varlıkta ayrı ayrı vasıfların toplandığına inanması durumunda, mütekelimin, o varlığın bu sıfatlardan birine inhisar ettiğini bildirmek için yaptığı kasr’dır.

grubun bulunduğunu ve fiska düşenlerin de onlar olduğunu ifade etmiştir (İbn Âşûr, 1999: 26/235: Sâbûnî, 1995: 6/142-143). اَللّٰهُمَّ 'size' kelimesindeki muhatap zamirinden, اُولٰٓئِكَ 'onlar' ism-i işaretindeki gaib zamire iltifat⁵³ yapılmıştır

4.5. Sekizinci - Onuncu Âyetlerin Tahlili

فَضْلًا مِّنَ اللّٰهِ وَنِعْمَةً ۖ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٨﴾

فَضْلًا مِّنَ اللّٰهِ وَنِعْمَةً ۖ

Cümle, taliliyye şeklinde fasıl üslûbunda gelmiş olup faslın nedeni tam irtibata benzerliktir. Ayrıca taliliyet formu olarak itnâb babındandır. فَضْلًا 'lütufl' lafzı, mahzûf fiilin mef'ûlu mutlakıdır. Takdirî, تَفَضَّلَ فَضْلًا 'lütufta bulunmakla lütüflandırdı' şeklinde olup fiilin hazfedilmesi, lafız eksiltme yoluyla icaz sanatıdır. Bu şekliyle cümle, mazi formunda haberin faidesi kabilinden istek üslûbındadır. مِنَ اللّٰهِ 'Allah'tan' ifadesinin müteallakı (bağlı olduğu amil), فَضْلًا 'lütufl' mef'ul-ü mutlakının hazfedilmiş fiilidir. اللّٰهُ lafzının zikredilmesinde tecrid bulunmaktadır. نِعْمَةً 'nimet' ve فَضْلًا 'lütufl' ifadelerinin birbirleri ile irtibatı müraat-ı nazir sanatıdır. (URL-1, 2023: 49/8).

وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

Vâv harfi ibtidaiyyedir. İsim cümlesi, başlangıç üslûbunda olup haberin faidesi kabilindedir. Lafza-i celâlin tekrarı, itnâb babından olup Allah'ın mutlak ilim sahibi olarak, Mü'minlerin durumlarını ve birbirlerine karşı meziyet ve üstünlüklerini bildiğini, Mü'minlerin faziletli olanlarına lütuf ve nimetini bahşederken hikmetli olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca bu tekrarda reddü'l-acûz ve cinas sanatları söz konusudur. اللّٰهُ isminin zikrinde tecrid bulunmaktadır. عَلِيمٌ 'hakkıyla bilendir' ve حَكِيمٌ 'işleri hikmetle yapandır' ifadelerinin birbirleriyle irtibatında muvazene ve müraat-ı nazîr sanatları vardır (URL-2, 2023: 49/8).

وَأَن طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِن بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَفِيءَ إِلَى أَمْرِ اللّٰهِ

Detaylı bilgi için bkz. URL-2, 51.

⁵³ İltifat: İfadede beklenmedik şekilde şahıs, zaman ve üslûp bakımından değişiklikler yapmak ve cümlelerin yönünü birden bire değiştirerek üslûp farklılığı meydana getirmektir. Detaylı bilgi için bkz. URL-2, 30.

فَإِنْ فَاءَتْ فَاصِلُحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿٩﴾

وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا

Âyetin ilk bölümü, fiil cümlesi olarak şart üslûbunda yüklemeli haber formundadır. Cümledeki طَائِفَتَانِ ‘iki topluluk’ lafzı, gizli olan اقتتلتا ‘savaşarlarsa’ fiilinin fâili olup kelimenin zikredilmeyip düşürülmesi, eksiltme yoluyla kısaltma sanatıdır. Buna göre şart cümlesi olarak mazi formunda başlangıç üslûbunda olup haberin faidesi kabilindedir. Düşürülmüş olan fiili açıklamak için getirilen ve fasıl üslûbunda bulunan اقْتَتَلُوا ‘savaşarlarsa’ fiilinin fasledilme nedeni kemal-i ittisaldır.⁵⁴ فَاصْلِحُوا بَيْنَهُمَا ‘aralarını düzeltin’ cümlesi cevap cümlesi olup emir formunda yüklemeli istek üslûbundadır. اصْلِحُوا ‘düzeltin’ ve طَائِفَتَانِ ‘iki topluluk’ kelimelerinde tesniye ve cemi arasında iltifat sanatı vardır (URL-1, 2023: 49/9).

فَإِنْ بَعَثَ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْآخَرَى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَقِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ

Cümleler arasında lafzan ve manen mutabakat⁵⁵ vardır. Cümle, şart ifade eden bir cümle üslûbunda olup yüklemeli haber formundadır. Ayrıca mazi formunda başlangıç üslûbunda olup haberin faidesi kabilindedir. فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَقِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ ‘Allah’ın emrine dönünceye kadar saldıran grupta savaşın’ cümlesi cevap cümlesi olup emir formunda yüklemeli istek üslûbundadır. İsm-i mevsûl olan الَّتِي lafzına sîla olan تَبْغِي ‘saldıran’ ifadesi, olumlu muzari formunda başlangıç üslûbunda olup haberin faidesi kabilindedir. تَقِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ ‘Allah’ın emrine dönünceye kadar’ fiil cümlesi olarak, olumlu muzari formunda başlangıç üslûbunda olup haberin faidesi kabilindedir. قَاتِلُوا isminin zikrinde tecrîd bulunmaktadır. تَبْغِي ‘savaşın’ ve تَبْغِي ‘saldırır’ lafızları arasında mürâât-ı nazîr vardır. بَعَثَ ‘saldırır’ ve تَبْغِي ‘saldırır’ lafızları arasında cinas-ı iştikak ve reddü’l-acüz bulunmaktadır (URL-1, 2023: 49/9).

فَإِنْ فَاءَتْ فَاصِلُحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا

⁵⁴ Kemal-i ittisal: İki cümlenin manâ açısından birbirine ya tekit yoluyla veya birinin diğerine bedel olması sûretiyle veya birinin diğerine atfı beyân yapılması sûretiyle manâ itibariyle sanki tek bir cümlemiş gibi olduğu durumlara denir. Detaylı bilgi için bkz. URL-2, 67.

⁵⁵ Mutabakat: Bir cümlede iki zıt unsurun kullanılmasını ifade eden sanat. Detaylı bilgi için bkz. URL-2, 129.

فَإِنْ فَاءَتْ 'eğer dönerse' fiil cümlesi şart üslûbunda haberî isnad olup mazi formunda başlangıç üslûbunda olup haberin faidesi kabilindendir. فَاصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ 'aralarını adaletle düzeltin' ifadesi, cevap cümlesidir ve emir formunda yüklemeli istek formundadır. Şart - cevap cümleleri oluşan şart formunda yüklemeli istek formunda bulunmaktadır. أَقْسَطُوا 'adaletli davranın' fiilinde irsâd⁵⁶ sanatı vardır. أَقْسَطُوا 'adaletli davranın' ve عَدْلٍ 'adalet' ifadeleri arasındaki sanat mürâât-ı nazir'dir. فَاءَتْ 'dönerse' ve تَقِيءَ 'dönünceye kadar' ifadeleri arasında bulunan sanatlar; reddü'l-acüz ile cinas-ı iştikak sanatlarıdır. فَاقْتُلُوا النَّبِيَّ تَبْعِي 'saldıranla savaşın' cümlesiyle, فَاصْلِحُوا بَيْنَهُمَا 'aralarını düzeltin' cümlesi arasında mukabele sanatı vardır. Sabunî (1995: 6/150-151), أَصْلِحُوا 'düzeltin' ve اقْتُلُوا 'savaşırlarsa' kelimeleri arasında tıbâk-ı îcab sanatı olduğunu söylemiştir. İkili olan طَائِفَتَانِ 'iki topluluk' lafzından, çoğul olan اقْتُلُوا 'savaşırlarsa' fiiline, sonra yine tesniye olan بَيْنَهُمَا 'aralarını' kelimesine iltifat yapılmıştır (URL-1, 2023: 49/9).

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ

İsim cümlesi olarak talil ifade eden cümlede fasıl vardır ve faslın nedeni, tam bir irtibata benzerliktir. Talil cümlesi olarak itnâb üslûbundadır. Cümle, haberin faidesi formunda ve kuvvetlendirme üslûbundadır. اللَّهُ lafzının geçmesinde tecrid sanatı bulunmaktadır. Ayrıca âyette geçen أَقْسَطُوا 'adaletle davranın' ve مُقْسِطِينَ 'adaletle davrananları' ile قَاتِلُوا 'savaşın' ve اقْتُلُوا 'savaşırlarsa' kelime grupları arasındaki sanatlar, reddü'l-acüz ile cinas-ı iştikak sanatlarıdır (URL-1, 2023: 49/9).

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ (10)

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ

İsim cümlesi olup istinâfiyye olarak fasıl'la gelmiştir ve faide-i haber inkârî kelimedir. إِنَّمَا kelimesi, kasr edatı olup cümleyi kasr ile tekid etmiştir. Mübteda olan الْمُؤْمِنُونَ 'Mü'minler' kelimesi mevsuf/maksûr, haber olan إِخْوَةٌ 'kardeşler' kelimesi ise sıfat/meksûru aleyhi olarak kasr-ı mevsuf ales-sıfattır. Yapılan kasra, izafî ya da iddiaî denmektedir⁵⁷. إِخْوَةٌ 'kardeşler'

⁵⁶ İrsad: Edebî nesirde seci fikrasının son kelimesine, şiirde ise beytin son kelimesine işaret eden bir kısmın sözün baş tarafında yer almasıdır. Detaylı bilgi için bkz. URL-2, 132.

⁵⁷ Kasr-ı izafî: Kavramlar arasında, vakıa'ya ve hakikate göre değil de belirli bir şeye göre tahsis yapılmasıdır. Kasr-ı iddiaî: Abartı (mübâlaga) ve iddia yoluyla yapılan kasrdır. Detaylı bilgi için bkz. URL-2, 53.

lafzında tağlib sanatı vardır. Çünkü lafız, kadını da erkeği de kapsamaktadır. Bursevî'ye (2013: 350) göre bu âyette, hayatın sebebi olması bakımından imanın babaya benzetilmesi yoluyla teşbîh-i belîğ yapılmıştır. Çünkü terkipte, vech-i şebeh (benzerlik noktası) ve teşbih edatı zikredilmemiştir. Zira belâgat ilminde, teşbih edatının ve benzerlik yönünün zikredilmediği benzetmeye teşbîh-i belîğ denmektedir. Bu takdirde cümlenin anlamı: “Mü'minler, birbirlerine şefkatle davranma hususunda kardeş gibidirler” şeklinde olmaktadır.

فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ

Fiil cümlesi olarak mahzûf bir şart fiilinin cevap cümlesi olup emir üslûbunda talebî inşâî isnaddir. ف 'fâ' harfî, cevabın başında gelen rabita harfidir. Takdir edilen şart cümlesi إن اقتتلوا 'eğer savaşarlarsa' şeklinde olup îcâz-ı hazif vardır. Gizli şart cümlesi ve zikredilen cevap cümlesinden oluşan terkip, şart sormunda talebî inşâî isnaddir. إِخْوَةٌ 'kardeştir' kelimesinden sonra أَخَوَيْكُمْ 'kardeşlerinizin' şeklinde ism-i zahir gelmesi itnâb babından olup konunun önemine vurgu yapılmıştır. أَخَوَيْكُمْ 'kardeşlerinizin' ve إِخْوَةٌ 'kardeştir' lafızları arasındaki saantlar, cinas-ı iştikak ve reddü'l-acüz'dür (URL-1, 2023: 49/10).

وَاتَّقُوا اللَّهَ

Cümle, emir formunda yüklemli istek üslûbunda olup vasıl yoluyla önceki cümle ile arasında irtibat bulunmaktadır. اللَّهُ lafz-ı celalinin zikri tecrîd sanatıdır (URL-1, 2023: 49/10).

لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

İsim cümlesi olup başlangıç formunda fasıl üslûbundadır. Fasıl nedeni, tam irtibata benzerliktir. Tereccî (ümit ve beklenti oluşturmak) için olan ve meydana gelmesi mümkün durumlar için kullanılan harfî لَعَلَّ 'umulur ki' harfinin başında bulunduğu isim cümlesi, gayr-ı talebî inşâî⁵⁸ isnaddir. لَعَلَّ 'umulur ki' edatı, Allah'a (c.c.) isnad edilmesi durumunda manâsı “olsun diye” veya “olması için” şeklinde olur. O takdirde terkip, asıl kullanım alanı olan

⁵⁸ Gayr-ı talebî inşâî: Hakkında doğrudur veya yanlıştır şeklinde hüküm kurulamayan ve istek bildirmeyen (Medh-zemm, taaccüb, temenni, tereccî, yemin v.b.) cümlelerdir. Detaylı bilgi için bkz. Karamollaoğlu, *Kur'an ışığında belâgat dersleri Meânî ilmî*.

inşâ (istek) formundan çıkacağı için mecaz-ı mürsel mürekkeb⁵⁹ sanatı meydana gelmiş olur. Zemahşerî (2020: 6/312), “*Recâ harfî (لَعَلَّ)*, isteme anlamı için isti‘are edilmiştir. Dikkat edilirse kendisine, -sanki talep edersiniz diye, şükredersiniz diye deniyormuşçasına-gerekçelendirme lâm’ının fonksiyonu icra ettirilmiştir.” diyerek bu cümlede isti‘are olduğunu ifade etmiştir.

4.6. On Birinci – On Üçüncü Âyetlerin Tahlili

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا
أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ بِئْسَ الْأَسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿11﴾

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا

Bu ifadenin detaylı bilgisi daha önce geçtiği için burada tekrar zikretmeye gerek duyulmamıştır.

لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ

Fiil cümlesi, nidanın cevabı olup istînâfiyye olarak fasılla gelmiştir ve nehiy formunda yüklemeli istek fiili üslûbundadır. قَوْمٌ ‘topluluk’ ifadesinin tekrarlanmasında reddu’l-acûz ale’s-sadr ve İtnâb sanatları vardır (URL-1, 2023: 49/11).

عَسَىٰ أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ

Fiil cümlesi olarak gelen cümle taliliyye olup fasıl üslûbundadır. Fasılın nedeni tam irtibata benzerliktir. Talil cümlesi olduğu için itnâb sanatının konusudur. Cümle olarak, istek ifade etmeyen yüklemeli bir fiildir. عَسَىٰ ‘belki de’ fiili terecci ifade eder ve bu cümlede tam fiil olarak kullanılmıştır (Ergen, 2017). أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ ‘onlardan daha hayırlıdır’ isim cümlesi olarak başlangıç üslûbunda olup haberin faidesi kabilindedir (URL-1, 2023: 49/11).

وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ

⁵⁹ Mecaz-ı mürsel mürekkeb: Bir fiilin ya da fiil anlamına gelen bir kelimenin, asıl fâ‘iline isnadına engel olan bir karine bulunmasıyla ve bir alâkaya binaen fâ‘ilinden başkasına isnâd edilmesine mecaz-ı mürekkeb denir. Detaylı bilgi için bkz. URL-2, 111.

Cümle, و atıf harfiyle nidanın cevap cümlesine atfedilerek vasılla gelmiştir. Cümlede, mukadder bir لَا يَسْخَرُ ‘alay etmesin’ fiili olup نِسَاءً ‘kadınlar’ kelimesi bu mukadder fiilin fâilidir. Bu takdire göre cümle nehiy formunda talebî inşâî isnad olup îcâz-ı hazif sanatı vardır. نِسَاءً ‘kadınlar’ kelimesinin tekrar edilmesinde itnâb ve reddü'l-acüz ale's-sadr sanatları vardır (URL-1, 2023: 49/11).

عَسَىٰ أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ

Fiil cümlesi olan cümle taliliyye olup fasıl üslûbuyla gelmiştir. Yapılan faslın nedeni tam irtibata benzerliktir. Talil cümlesi olarak itnâb sanatı bulunmaktadır. Cümle, istek bildirmeyen yüklemeli bir fiildir. عَسَىٰ ‘belki de’ fiili tereccî ifade eder ve bu cümlede tam fiil olarak kullanılmıştır. أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ ‘kendilerinden daha hayırlıdır’ isim cümlesi olarak başlangıç üslûbunda olup haberin faidesi kabilindendir قَوْمٌ ‘topluluk’ ve نِسَاءً ‘kadınlar’ kelimelerinin nekre (belirsiz) oluşu, yasaklamada genellik ve umum ifade etmesi içindir. Tekilin genel manâ ifade etmesi daha genel olduğu halde çoğul ve nekire getirilmesinde de incelikler vardır. Bu önce İslâm'ın yalnız fertlere değil, birçok kavimlere yayılacağını bir hatırlatmadır. İkinci olarak alaya alma işinin zararının büyük olup ona tek başına bir erkek veya kadının devam edemeyeceğine işaretler. Üçüncü olarak, alay eden veya maskaralık yapan kişinin yanında çoğunlukla gülüp eğlenecek ve bu şekilde ona arkadaş olacak kimselerin eksik olmayacağına ve bu yüzden tek kişinin topluluğa dönüşerek işin büyüyebileceğine de işaret eder. Netice olarak hiçbir Mü'min topluluk, hiçbir Mü'min kavim ile eğlenmesin alay etmesin. Belki onlar kendilerinden daha hayırlı olurlar (Yazır, 1979: 7/205).

وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَرُوا بِالْألقَابِ

Fiil cümleleri و harfiyle cevap cümlesine atfedilerek vasılla gelmiş olup nehiy formunda yüklemeli istek fiilidir (URL-1, 2023: 49/11).

يُنْسِ الْإِسْمَ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ

Cümle, İtiraziye olup fasıl üslûbundadır. Fasılın sebebi tam irtibata benzerliktir. İtiraz cümlesinde itnab vardır. Çünkü itiraz, ard arda gelen iki söz veya sadece bir sözün içerisinde, îrabta mahalli olmayan bir veya daha fazla ara cümle getirilerek yapılan bir itnâbdır. Cümle, gayr-ı talebî inşâî isnaddır. بِئْسَ الْإِيمَانُ بِئْسَ الْإِيمَانُ ‘imandan sonra fasıklık ne kötü bir isimdir’ isim cümlesi başlangıç üslûbunda olup haberin faidesi kabilindedir (URL-1, 2023: 49/11).

وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

Nida cümlesine atfedilen ve şart formunda gelen cümle haberî isnad olup başlangıç üslûbunda olup haberin faidesi kabilindedir. فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ‘onlar zalimlerin ta kendileridir’ ifadesi cevap cümlesidir ve haberin faidesi kabilinden kuvvetlendirme cümlesidir. Cümle, fasıl zamiri ile tekid edilmiştir. Fasıl zamiri ve müsned olan الظَّالِمُونَ ‘zalimler’ kelimesindeki ال takısı kasr ifade eder. أُولَئِكَ ‘onlar’ ism-i işareti maksûr/mevsûf, ‘zalimler’ maksurun aleyh/sıfat olarak mevsufun sıfata tahsisini ifade etmektedir. Şart - cevap cümleleri, şart formunda haberin faidesi kabilinden kuvvetlendirme cümleleridir. أَنْ - مَنْ - خَيْرًا - عَسَى lafızlarının tekrarlanmasında, reddü’l-acûz ale’s-sadr ve itnâb sanatları mevcuttur. أَمَنُوا ‘iman edenler’ ve الْإِيمَانُ ‘iman’ ile يَكُونُوا ‘olurlar’ ve يَكُنْ ‘olurlar’ kelimeleri arasında reddü’l-acûz ale’s-sadr ve cinası iştikak bulunmaktadır. الْفُسُوقُ ‘alay etmesin’ لَا يَسْخَرْ ‘ayıplamayın’ لَا تَلْمِزُوا ve ‘o’ مَنْ - الْإِيمَانُ ‘onlar’ - الَّذِينَ ‘ne kötüdür’, بِئْسَ ‘fasıklık’ لَا تَنَابَزُوا- ‘lakap takmayın’ kelime grupları arasında müraat-ı nazir bulunmaktadır (URL-1, 2023: 49/11).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبِ بَعْضُكُم بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْنُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ ﴿12﴾

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا

Bu ifadenin detaylı bilgisi daha önce geçtiği için burada tekrar zikretmeye gerek duyulmamıştır.

اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ

Fiil cümlesi, nidanın cevabı olup başlangıç cümlesidir ve fasıl üslûbundadır. Ayrıca emir formunda yüklemeli istek fiilidir (URL-1, 2023: 49/12).

إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ

İsim cümlesi olarak ta'lil ifade eden cümlede fasıl vardır. Yapılan faslın nedeni tam irtibata benzerliktir. Talil cümlesi olarak itnâb sanatı bulunmaktadır. Cümle, haberin faidesi kabilinden kuvvetlendirme cümlesidir. الظَّنِّ 'zan' lafzının tekrarlanmasında reddü'l-acûz ale's-sadr ve itnâb sanatları mevcuttur (URL-1, 2023: 49/12).

وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبَ بَِعْضُكُم بَعْضًا

Fiil cümleleri olarak nehiy formunda yüklemeli istek üslûbundadır. İki cümle arasında lafzen ve manen mütabakât sanatı bulunmaktadır. بَعْضٌ 'bazi' lafzının tekrarlanmasında reddü'l-acûz ale's-sadr ve itnâb sanatı bulunmaktadır. Âyette, iman edenlerin yapmaması gereken hususların zikri, taksim⁶⁰ sanatıdır (URL-1, 2023: 49/12).

أَيُّحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا

Fiil cümlesi olarak gelen cümle, istinâfiyye olup fasıl vardır ve istifham (soru) formunda yüklemeli istek üslûbundadır. Fakat soru formunda olmasına karşın, soru anlamında değil ikaz anlamındadır. Bu nedenle cümle, asıl anlamından başka bir anlamda kullanıldığından dolayı mürekkeb mürsel mecazdır. Aynı zamanda tecahül-ü ârif⁶¹ bulunmaktadır (URL-1, 2023: 49/12). Masdariyet ifade eden bir harf olan أَنْ 'en' ve sonrasındaki أَيُّحِبُّ أَخِيهِ مَيْتًا 'ölü kardeşinin etini yemek' fiil cümlesi, masdar tevili yoluyla يُحِبُّ 'sever' fiilinin mef'ûlü'dür. Te'vil yapılmış masdar cümlesi, olumlu muzari' formunda başlangıç üslûbunda olup haberin faidesi kabilindedir. Gıybet, çekiştirilen kimsenin onur ve şeref'ini zedelemeyi içerdiği için, teşbih-i temsili⁶² sanatından olarak, ölü insanın etini yemeye benzetilmiştir. Ayrıca, bu

⁶⁰ Taksim: Söz sahibinin bir meseleyi konu edinmesi ve kısımlara ayırdığı konuyu hiçbir şey atlamadan eksiksiz, tekrarsız ve tedahulsüz olarak zikretmesidir. Detaylı bilgi için bkz. URL-2, 137.

⁶¹ Tecâhül-i ârif: Ârifin (bilenin) bilmiyormuş gibi görünmesi anlamına gelen bu sanatta pek çok farklı amaçlar için bildiğini gizleme, bilmezlikten gelme söz konusudur. Belâgatçıların genel olarak kabul ettikleri tanım, "bilinenin bir nükte sebebiyle başka bir şekilde sunulması" şeklindedir. Detaylı bilgi için bkz. URL-2, 148.

⁶² Temsili teşbih: Vech-i şebeh (benzeme noktası)'nın birkaç değişik şeyden alınmış bir suret oluşturmasıdır. Detaylı bilgi için bkz. URL-2, 94.

anlatım üslûbuyla, gıybetin ne kadar çirkin olduğu kinaye⁶³ yoluyla da vurgulanmıştır (Eren C. ve Uzunoglu, V. 2014: 168-169; Üveyik, 2018: 138).

فَكَرِهْتُمُوهُ

Fiil cümlesi olarak mukadder هذا ‘şu’ mübtedasının haberi olup mahzûf ذلك ‘eğer bundan hoşlanmadıysanız’ şart cümlesinin cevabıdır. Cümlelerin tamamı isim cümlesi olup faide-i haber ibtidaî kelamdır. ف ‘fâ’ harfî, mahzûf şartın cevabının başına gelmiş rabîta harfidir. Şart cümlesinin hazfî icâz-ı hazîf sanatıdır (URL-1, 2023: 49/12). Gizli şart ve açıktan gelen cevap cümleleri, istinafiyye olarak, şart formunda başlangıç üslûbunda olup haberin faidesi kabilindedir. كَرِهْتُمُوهُ ‘ondan tiksindiz’ ve يُجِبُّ ‘sever’ ifadeleri arasında hafî (gizli) tıbâk bulunmaktadır.

وَاتَّقُوا اللَّهَ

Cümle, fiil cümlesi olarak emir üslûbunda yüklemeli istek formunda olup gizli istinâf cümlesine atfedilmiştir. Takdirî, فَاكْرَهُوا الظَّنَّ وَالتَّجَسُّسَ وَالْغَيْبَةَ ‘zandan, tecessüsten ve gıybetten tiksinin’ şeklindedir. Mütakellim Allah (c.c) olduğu halde اللهُ lafzının zikri tecrîd sanatıdır (URL-1, 2023: 49/12).

إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ

Başlangıç cümlesi olarak fasıl üslûbunda olan cümlede faslın nedeni tam irtibata benzerliktir. إِنَّ ‘muhakkak ki’ edatıyla kuvvetlendirilmiş cümle, haberin faidesi kabilinden kuvvetlendirme işlevi görmektedir. اللهُ lafzının zikri tecrîd sanatıdır. Zamir yerine اللهُ şeklinde sarîh isim gelerek tekrarlanması, hükmün illetini belirtmek içindir. Cümlede reddü’l-acûz ale’s-sadr ve itnâb bulunmaktadır. Ayrıca tezyîl sanatı vardır. رَّحِيمٌ ‘merhamet edicidir’ ve تَوَّابٌ ‘tevbeleri kabul edendir’ ifadeleri arasında müraat-ı nazîr bulunmaktadır. Allah’ın (c.c.) sıfatlarıyla âyet arasındaki anlamsal uyum, teşâbüh-i etrâf sanatına örnektir (URL-1, 2023: 49/12).

⁶³ Kinaye: Gerçek manâyı düşünmeye engel olacak bir karîne bulunmamak şartıyla, bir sözü gerçek manâsına da gelebilmek üzere, onun dışında kullanma sanatıdır. Detaylı bilgi için bkz. Karamollaoğlu, *Kur’ân ışığında belâgat dersleri Beyân ilmî*.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَىٰكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴿13﴾

يَا أَيُّهَا النَّاسُ

Bu ifadenin detaylı bilgisi daha önce geçtiği için burada tekrar zikretmeye gerek duyulmamıştır.

إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ

İsim cümlesi olarak istînâfiyyedir, fasılla gelmiştir ve nidanın cevabıdır. خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ ‘sizi bir erkek ve kadından yarattık’ fiil cümlesi, mübtedanın haberi olarak müsned olup mazi formunda başlangıç üslûbunda olup haberin faidesi kabilindendir. ذَكَرٍ ‘erkek’ ve أَنْثَىٰ ‘kadın’ ifadeleri arasında icap tıbâkı bulunmaktadır. النَّاسُ ‘insanlar’, ذَكَرٍ ‘erkek’, أَنْثَىٰ ‘kadın’ ifadelerinin birbirlerine uyumu müraat-ı nazir sanatına örnektir (URL-1, 2023).

وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا

Fiil cümlesi olup nida cümlesinin cevabına atfedilerek vasıl’la gelmiştir ve mazi formunda başlangıç üslûbunda olup haberin faidesi kabilindendir. قَبَائِلَ ‘kabileler’ - شُعُوبًا ‘milletler’ lafızlarında taksim sanatu bulunmaktadır. Ayrıca bu iki lafzın birbirine uyumu müraat-ı nazir sanatına örnektir. وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ ‘sizi milletler ve kabileler kıldık’ cümlesinde cem⁶⁴ sanatı vardır (URL-1, 2023: 49/13).

إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَىٰكُمْ

İsim cümlesi olarak istînâfiyyedir, fasılla gelmiştir ve faide-i haber inkârî kelimadır (URL-1, 2023: 49/13). اللَّهُ lafzının zikrinde tecrid bulunmaktadır.

إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ

⁶⁴ Cem’: Birden fazla olan şeyi tek hüküm altında toplamak anlamına gelir. Mesela “kalem aldım”, “silgi aldım” şeklinde iki ayrı cümle kullanmaktansa “kalem ve silgi aldım” şeklinde tek bir cümle biçiminde söylenmesi gibi. Detaylı bilgi için bkz. URL-2, 136.

Başlangıç cümlesi olarak fasıl üslûbunda olan cümlede faslın nedeni tam irtibata benzerliktir. اِنَّ edatıyla kuvvetlendirilmiş cünle, haberin faidesi kabilinden kuvvetlendirme işlevi görmektedir. الله lafzının zikri tecrîd sanatıdır. Cümlede, tezyîl sanatı bulunmaktadır. عَلِيمٌ ‘*hakkiyla bilendir*’ ve خَبِيرٌ ‘*haberdar olandır*’ isimleri ile âyetin anlamı arasındaki uyum, teşâbüh-i etrâf sanatı olup ayrıca iki isim arasında muvazene ve müraat-ı nazir bulunmaktadır (URL-1, 2023: 49/13).

4.7. On Dördüncü – On Sekizinci Âyetlerin Tahlili

قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ وَإِنْ تُطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَا يَلِتْكُمْ مِنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿14﴾

قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا

Fiil cümlesi olarak istînâfiyye olup fasıl vardır ve mazi formunda başlangıç üslûbunda olup haberin faidesi kabilindedir. قَالَتِ ‘*dedi*’ fiilinin makul-ü kavli olan آمَنَّا ‘*iman ettik*’ ifadesi olumlu mazi formunda başlangıç üslûbunda olup haberin faidesi kabilindedir (URL-1, 2023: 49/14).

قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ

Fiil cümlesi olarak gelen cümle başlangıç olup fasıl vardır ve emir formunda yüklemeli istek üslûbundadır. قُلْ ‘*de ki!*’ kelimesinin makul-ül-kavli, لَمْ تُؤْمِنُوا ‘*iman etmediniz!*’ fiil cümlesidir ve olumsuz muzari formunda başlangıç üslûbunda olup haberin faidesi kabilindedir. آمَنَّا ‘*iman ettik*’ ve لَمْ تُؤْمِنُوا ‘*iman etmediniz!*’ kelimeleri arasında tıbâk-ı selb⁶⁵ sanatı vardır. قُولُوا أَسْلَمْنَا ‘*fakat teslim olduk deyin!*’ fiil cümlesi emir formunda yüklemeli istek üslûbundadır. قُولُوا ‘*söyleyin!*’ kelimesinin makul-ül-kavli, أَسْلَمْنَا ‘*teslim olduk*’ cümlesidir ve mazi formunda başlangıç üslûbunda olup haberin faidesi kabilindedir. وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ ‘*iman kalplerinize henüz girmedi*’ cümlesi hal cümlesi olup itnaptır ve olumsuz muzari formunda başlangıç üslûbunda olup haberin faidesi kabilindedir. فِي قُلُوبِكُمْ ‘*kalplerinizde*’ ibaresindeki فِي harf-i ceri kendi manâsında kullanılmayarak isti’are-

⁶⁵ Tıbâk-ı selb: Biri olumlu diğeri olumsuz olarak birbirine zıt manâları ifade eden iki aynı kökten sözcüğün bir arada zikredilmesidir. Detaylı bilgi için bkz. Karamollaoğlu, *Kur’ân ışığında belâgat dersleri Bedi’ ilmi*.

i tebeyye meydana gelmiştir. Çünkü kalpler, في lafzındaki zarfiyet anlamı sebebiyle, içine girilen bir şeye benzetilmiştir. لَمْ تُؤْمِنُوا ‘iman etmediniz!’ اَلْإِيمَانُ ‘iman’ اَمَّنَا ‘iman ettik’ ve قُلْ ‘de ki!’ قُولُوا ‘deyin!’ قَالَتْ ‘dedi’ gruplarında olan lafızlar arasındaki sanatlar, cinas-ı iştikak ve reddü’l-acûz ale’s-sadr sanatlarıdır (URL-1, 2023: 49/14).

وَأَنْ تُطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَا يَلْتَكُمُ مِنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئًا

Fiil cümlesi olarak vâv atıf harfiyle لَمْ تُؤْمِنُوا fiil cümlesi üzerine atfedilerek vasılla gelmiştir. تُطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ ‘Allah’a ve Rasulüne itaat ederseniz!’ cümlesi şart cümlesidir ve olumlu muzari formunda başlangıç üslûbunda olup haberin faidesi kabilindedir. اللّٰه lafzının zikrinde tecrîd bulunmaktadır. اللّٰه ve رَسُولُهُ kelimeleri arasında mürâât-ı nazir sanatı vardır. لَا يَلْتَكُمُ مِنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئًا ‘amellerinizden hiçbir şeyi eksiltmez’ cümlesi cevap cümlesi olup olumsuz muzari formunda başlangıç üslûbunda olup haberin faidesi kabilindedir. Car - mecrur مِنْ أَعْمَالِكُمْ ‘amellerinizden’ terkibi, mef’ûl olan شَيْئًا lafzından önce gelerek takdim sanatına örnek olmuştur. Şart - cevap cümleleri, şart formunda başlangıç üslûbunda olup haberin faidesi kabilindedir (URL-1, 2023: 49/14).

إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

إِنَّ edatı ile güçlendirilmiş isim cümlesi olarak talil ifade eden cümlede fasıl üslûbu vardır ve faslın nedeni tam irtibata benzerliktir. İsim cümlesi, taliliye olarak itnâb üslûbundadır. Cümle, haberin faidesi kabilinden kuvvetlendirme işlevi görmektedir. اللّٰه isminin zikredilmesinde tecrid bulunmaktadır. غَفُورٌ ‘çok bağışlayandır’ ve رَحِيمٌ ‘çok merhamet edendir’ lafızları arasında müvazene ve mürâât-ı nazir bulunmaktadır (URL-1, 2023: 49/14).

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ ﴿15﴾

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

İsim cümlesi olup istînâfiyye olarak fasılla gelmiştir, faslın nedeni tam irtibata benzerliktir. Cümle, haberin faidesi kabilinden kuvvetlendirme amaçlıdır. إِنَّمَا ‘ancak’ kelimesi, kasr edatı olup cümlenin anlamını kasr üslûbuyla kuvvetlendirmiştir. Mübteda olan الْمُؤْمِنُونَ kelimesi maksûr/mevsuf, haber olan الَّذِينَ ‘onlar’ kelimesi maksurun aleyh/sıfat olarak vasfedilenin

sıfata ait kılınması üslûbudur. İbn Âşûr'a (1999: 26/267) göre yapılan kasr, izafî kasr olup manâ 'bu sıfatlara sahip mü'minler bu Araplardan başkasıdır' şeklindedir. أَمَّنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ 'Allah'a ve Rasulüne iman edenler' cümlesi, ism-i mevsûlün sılası olup mazi formunda başlangıç üslûbunda olup haberin faidesi kabilindendir. اللَّهُ ve رَسُولُهُ lafızları arasındaki sanat başlangıç üslûbunda olup haberin faidesi kabilindendir. اللَّهُ 'sonra' atıf harfi ile sıla cümlesine atfedilerek vasılla gelmiştir ve olumsuz muzari formunda başlangıç üslûbunda olup haberin faidesi kabilindendir. اللَّهُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ 'Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler' Fiil cümlesi, sıla cümlesine matuf olup olumlu mazi başlangıç üslûbunda olup haberin faidesi kabilindendir. اللَّهُ lafzının zikredilmesinde tecrid bulunmaktadır. اللَّهُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ 'Allah yolunda' ibaresindeki فِي harf-i ceri kendi manâsında kullanılmayarak isti'are-i tebeyye meydana gelmiştir. Çünkü sebil (yol), فِي harfindeki zarfiyet anlamı sebebiyle, içine girilen bir şeye benzetilmiştir. Âyette İman edenlerin özelliklerinin sayılması taksim sanatıdır (URL-1, 2023: 49/15).

أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ

Cümle, isim cümlesi olup istînâfiye olarak fasılla gelmiş, faide-i haberin faidesi kabilinden güçlendirme işlevindedir. Cümlede, fasıl zamiri ile de kuvvetlendirme yapılmıştır. Fasıl zamiri kasr ifade eder. أُولَئِكَ 'onlar' ism-i işareti mevsuf/maksur, الصَّادِقُونَ 'doğru olanlar' ism-i fâili sıfat/maksur-u aleyh olarak vasfedilenin sıfata tahsisi kabilindendir. الْمُؤْمِنُونَ 'mü'minler' ve أَمَّنُوا 'iman edenler' lafızları arasında bulunan uyum reddü'l-acûz ale's-sadr ile cinas-ı iştikak sanatlarına örnektir (URL-1, 2023: 49/15).

قُلْ أَتَعْلَمُونَ اللَّهَ بِدِينِكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ (16)

قُلْ أَتَعْلَمُونَ اللَّهَ بِدِينِكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ

Fiil cümlesi olarak istînâfiyye olup fasılla gelmiştir ve emir formunda yüklemeli istek üslûbundadır. قُلْ 'de ki!' ifadesinin makulü'l-kavli, أَتَعْلَمُونَ اللَّهَ بِدِينِكُمْ 'Allah'a dininizi mi öğretiyorsunuz' terkididir ve soru formunda yüklemeli istek üslûbundadır. Fakat soru formunda olmasına karşın soru anlamında değil yerme ve itab (azar) anlamındadır. Bu nedenle cümle, asıl anlamından başka bir anlamda kullanıldığı için mürekkep mürsel bir mecazdır. Âyet ayrıca, tecahül-ü arif sanatına da örnektir. اللَّهُ lafzının zikrinde tecrid bulunmaktadır. أَتَعْلَمُونَ 'öğretiyor musunuz!' kelimesinde irsâd sanatı vardır. وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي

‘Allah yerde ve göklerde olanı bilir’ terkibi hal olup başlangıç üslûbunda olup haberin faidesi kabilindendir. Lafz-i celalin tekrarlanması itnâb ve reddü’l-acûz ale’s-sadr sanatlarına örnektir. ‘yer’ kelimesinin السَّمَوَاتِ ‘gökler’ kelimesine atfedilmesinde tezâyüf vardır. ‘yer’ ve الْأَرْضِ ‘yer’ lafızları arasındaki sanat, mürâat-ı nazirdir. ‘gökler’ kelimesinden sonra الْأَرْضِ ‘yer’ kelimesinin zikri, umumdan sonra hususun zikri babında itnâb sanatıdır. ‘bilir’ ve تَعْلَمُونَ ‘öğretiyorsunuz’ lafızları cinas-ı iştikak ve reddü’l-acûz ale’s-sadr sanatlarına örnektir (URL-1, 2023: 49/16).

وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

İsim cümlesi olarak hal cümlesine atfedilmiş olup başlangıç üslûbunda olup haberin faidesi kabilindendir (URL-1, 2023: 49/16). الله lafzının zikredilmesinde tecrid vardır. Car - mecrur ‘bilendir’ kelimesinden önce gelerek takdim sanatı meydana gelmiştir (URL-1, 2023: 49/16).

يَمُنُونَ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا قُلْ لَا تَمُنُوا عَلَيَّ إِسْلَامَكُمْ بَلِ اللَّهُ يَمُنُ عَلَيْكُمْ أَنْ هَدَيْكُمْ لِلْإِيمَانِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٧﴾

يَمُنُونَ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا

Fiil cümlesi olarak istînâfiyye olup fasıl vardır ve olumlu muzari formunda başlangıç üslûbunda olup haberin faidesi kabilindendir. ‘Müslüman olmalarını’ terkibi, masdar tevilinde olup mazi formunda, başlangıç üslûbunda olup haberin faidesi kabilindendir. Car - mecrur olan عَلَيْكَ ‘sana’ ibaresi ihtimamdan dolayı mef’ûle takdim edilmiştir. ‘teslim oldular’ kelimesinde irsâd sanatı vardır (URL-1, 2023: 49/17).

قُلْ لَا تَمُنُوا عَلَيَّ إِسْلَامَكُمْ

Fiil cümlesi olarak gelen cümle istînâfiyye olup fasıl vardır ve emir formunda yüklemeli istek üslûbundadır. ‘de ki!’ lafzının makulü’l-kavli, لَا تَمُنُوا عَلَيَّ إِسْلَامَكُمْ ‘Müslüman olmanızı başıma kakmayın!’ cümlesi olup nehiy formunda yüklemeli istek üslûbundadır. Ayrıca cümlede takdim-tehir sanatı vardır. Car - mecrur olan عَلَيْكَ ibaresi, ihtimamdan dolayı mef’ûle takdim edilmiştir. ‘Müslüman olmanızı başıma kakmayın!’ cümlesiyle ‘Müslüman olmalarını senin başına kakıyorlar’ cümlesi arasında mukabele

sanatı vardır. لا تَمُنُّوا ‘başa kakmayın’ ve يَمُنُّونَ ‘başa kakıyorlar’ kelimeleri arasında tıbâk-ı selb sanatı vardır (URL-1, 2023: 49/17).

بَلِ اللَّهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ أَنْ هَدَيْكُمْ لِلْإِيمَانِ

İsim cümlesi olarak istînâfiyye olup fasıl vardır ve müsbet muzari formunda, başlangıç üslûbunda olup haberin faidesi kabilindendir. Mütakellim Allah (c.c.) olduğu halde اللهُ isminin zikredilmesi tecrîd sanatıdır. أَنْ هَدَيْكُمْ ‘sizi doğru yola iletmeyi’ fiil cümlesi, tevil yapılmış masdar olup müspet mazi fiil formunda faide-i haber ibtidaî kelimedir. Cümlede takdim-tehir sanatı vardır. Car - mecrur olan عَلَيَّ ibaresi, ihtimamdan dolayı mef’ûle takdim edilmiştir. اسَلُّمُوا ‘Müslüman olmalarını’ ve إِسْلَامَكُمْ ‘Müslüman olmanızı’ ile يَمُنُّونَ ‘başa kakıyorlar’ - لا تَمُنُّوا ‘başa kakmayın’ - يَمُنُّونَ ‘başa kakıyor’ ifade grupları arasındaki sanatlar bedi’ ilminin cinas-ı iştikak ve reddü’l-acûz ale’s-sadr’dır (URL-1, 2023: 49/17).

إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

Nakıs fiil, isim ve haberinden oluşan isim cümlesi istînâfiyye olarak fasıl’la gelmiş olup şart cümlesi başlangıç üslûbunda olup haberin faidesi kabilindendir. Âyette îcâz-ı hazif sanatı vardır. فَاللَّهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ أَنْ هَدَيْكُمْ لِلْإِيمَانِ ‘aksine, sizi imanâ yönlendirdiği için Allah size iyilik etmiştir’ olarak takdir edilen cevap cümlesi, öncesindeki cümlelerin delaletiyle hafz edilmiştir. إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ lafızlarında tağlîb sanatı vardır. Zira dışıl, erilin içine katılmıştır (URL-1, 2023: 49/17).

إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿18﴾

إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

İsim cümlesi olarak istînâfiyyedir, fasılla gelmiştir ve haberin faidesi kabilinden güçlendirme işlevindedir. اللهُ lafzının zikri, tecrîd sanatıdır. السَّمَوَاتِ ‘gökler’ ve الْأَرْضِ ‘yer’ ifadeleri arasındaki uyum icab tıbâkî ile mürâat-ı nazir sanatlarına örnektir (URL-1, 2023: 49/18).

وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ

İsim cümlesi olarak vâv harfi ile istînâf cümlesine atfedilmiş olup vasıl vardır. Başlangıç üslûbunda olup haberin faidesi kabilindedir. Cümleler arasında lafzen ve mânen mutabakat bulunmaktadır. Râzî (2002: 20/246), sürenin başı ve sonu ile ilgili olarak şu görüşleri dile getirmiştir: “*Bu sûrenin sonu, başı ile uyum içerisinde olarak, sûrenin başında geçen hususu yeniden takrir etmektedir. O husus da, "Allah ve Rasûlünün huzurunda öne geçmeyin. Allah'tan korkun" hususudur. Çünkü O'na hiçbir şey saklı ve gizli değildir.*” Sûrelerin bitişi de başlangıcı gibi edebî bir üslûptadır. Bu bağlamda son âyetler hüsn-i intihâ⁶⁶ sanatının güzel örnekleridir” (Karamollağlu, 2023: 192).

---

⁶⁶ Hüsn-i intihâ: Mütakellimin sözünü makama ve girişe uygun güzel bir şekilde tamamlamasıdır. Detaylı bilgi için bkz. *URL-2*, 161.

5. DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: ÂYETLERDEKİ KİRÂAT VE İ‘RAB FARKLILIKLARININ MANÂYA YANSIMASI

Bu bölümde, öncelikle ‘kırâat’ ve ‘i‘rab’ kavramları hakkında özet bilgi verilerek, bu kavramların sözlük ve ıstılah tanımlarına yer verilmiştir. Ardından, âyetlerde geçen bazı kelime ve cümlelerin, farklı kırâat ve i‘rablarla kazandıkları anlamlar tespit edilerek, bu kelime ve cümleler, bazı dilbilimcilerin ve müfessirlerin görüş ve yorumları ışığında tahlil edilmiştir.

‘Kırâat’ lafzı, üç kök harfli fiillerin üçüncü babından olan ve ‘okumak, hayz, temizlik, telaffuz etmek’ anlamlarına gelen كَرَأَ kelimesinin masdarıdır. Kırâatin ıstılahta farklı tarifleri yapılmıştır. İsfehânî, kırâatı, “okuyuşta, harf ve lafızları birbirine katmaktır” şeklinde tarif etmiştir (İsfehânî, 2002: 668). Kırâat ilminin otoritelerinden olan İbn Cezerî’ye göre kırâat: “Kur’an lafızlarının okunma biçimini ve bu lafızların, rivâyet edilmiş muhtelif okunuşlarını inceleyen ilmî disiplindir” (İbn Cezerî, 1980: 3).

‘İ‘rab’ lafzı, üç kök harfli fiillerin beşinci babından olan ve sözlük anlamı ‘açıklık, bir kişinin içindekini ifade etmesi,’ olan عَرَبَ fiilinin if‘al babına aktarılmış masdar formudur (Cevherî, 1979: 3313). Araplar, bir kişi kelimeleri doğru telaffuz ettiğinde أَعْرَبَ كَلَامَهُ ifadesini kullanırlar. İ‘rab, nahivle eş anlamnlı olarak ta kullanılmıştır (İbn Manzûr, 1994: 1/589). İstilahî olarak farklı tarifleri yapılmıştır. İ‘rab genel olarak, amilinin değişmesiyle kelimenin sonunun da değişmesi veya lafızların sonunun, başındaki amile ve cümle içindeki konumuna göre değişmesi şeklinde tarif edilmiştir (Birgivî, 2013: 147). İbn Cinnî el-Mevsîlî, i‘rabı, “lafızla birlikte manânın izah edilip, açıklığa kavuşturulmasıdır” şeklinde tanımlamıştır (Mevsîlî, 1965: 1/36). İ‘rab, “lafızların sonunda meydana gelen ve o lafızların anlamlarının farklılaşmasına sebep olan değişikliklerdir” diye öz bir tarif yapılabilir. Bu tanımlardan, i‘rab olmadan, kelime veya cümleye anlam verilmesinin mümkün olmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, i‘rab, Kur’an’ı anlamada ve yorumlamada hayatî bir öneme sahiptir.

Besmele ile ilgili çalışmanın birinci, ikinci ve üçüncü bölümlerinde gerek teknik anlamda gerekse manâ yönünden yeterli ölçüde tespit ve analiz yapıldığı için burada tekrarına lüzum görülmemiştir.

Birinci âyet:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْدُمُوا بَيْنَ يَدَيْ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١﴾

لَا تَقْدُمُوا

Kelimenin kırâati ile ilgili bazı müfessirler ve dil bilginleri tarafından farklı görüşler ifade edilmiştir.

Zemahşerî (2020: 6/274), kırâat imamlarından Ya'kûb el-Hadramî'nin (ö. 205/821) kelimeyi, tefe'ül babından yani 'te' ve 'dâl' harflerini üstün olarak 'önüne geçmeyin' anlamına gelen لَا تَقْدُمُوا şeklinde; diğer imamların ise tef'il babından yani 'te' harfini ötre, 'dâl' harfini ise esreli olarak, 'önüne geçirmeyin' anlamına gelen لَا تَقْدُمُوا şeklinde okuduğunu söylemiştir. Üçüncü okuma şekli ise anlamı 'gelmek' olan قُدُومٌ masdarından gelen sülasî kalıptan لَا تَقْدُمُوا şeklindedir. Zemahşerî'ye göre, kelime tef'il kalıbında gelirse 'kendi fiillerinizi, Allah ve rasûlünün önüne geçirmeyin'; tefe'ül kalıbında gelirse 'icraatlarınızla Allah ve rasûlünün önüne geçmeyin'; sülasî kalıptan gelirse 'herhangi bir dinî hususta, Allah ve rasûlü icraatta bulunmadan onlardan önce o icraatı yapmakta acele etmeyin' anlamında olmaktadır. Zemahşerî, bu okuyuş şekillerinden birincisini yani tef'il kalıbını tercih ederek, bu okuyuşun Kur'an'ın belâgatine daha uygun olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca, fiilin mef'ul-ü bihinin hazfedildiğine de işaret ederek, bu hazifle ilgili iki gerekçeden bahsetmiştir. Birincisi, hazfedilen mef'ûlün, 'öne geçirme' anlamında düşünülebilecek her türlü durumu kapsamasının amaçlanması. İkincisi, herhangi bir mef'ûlün anılmaması veya gizlenmesi değil, muhatabın 'öne geçirme' eylemine doğrudan yönlendirilmesidir. Sanki şöyle buyrulmaktadır: 'Öne geçirme anlamı taşıyan hiçbir fiile kalkışmayın; böyle bir eylem sizden herhangi bir şekilde meydana gelmesin!'

Bu kelime hakkında Râzî (2002: 20/192-193), Zemahşerî'nin görüşünü benimseyerek ayeti bu görüşe göre yorumlamıştır.

بَيْنَ يَدَيْ اللَّهِ وَرَسُولِهِ

Zemahşerî, *بَيْنَ يَدَيْ اللَّهِ وَرَسُولِهِ* ifadesinin, çok kullanılan bir mecaz olduğunu söyleyerek, kastedilen şeyin sade ve düz bir ibareyle değil de böyle bir temsil üzerinden ifade edilmesinde çok açık bir fayda olduğunu belirtmiştir. O da, yasaklanan herhangi bir hususta, Kitap ve Sünnet'in belirlediği sınırları aşarak ileri gitmenin, ne denli kötü ve çirkin bir davranış olduğunu gözler önüne sermektir (Zemahşerî, 2020: 6/278).

Râzî'ye göre de, *بَيْنَ يَدَيْ اللَّهِ وَرَسُولِهِ* ifadesi '*Allah ve rasûlünün huzurunda*' anlamına gelen bir mecazdır. Çünkü insanın huzurunda olan, onun önündedir, ellerinin arasındadır ve ona bakar. Sanki o baktığı şey, gözlerinin önünde dikilmiş gibidir. Râzî ayrıca, bu ifadede bazı incelikler olduğunu söylemiştir. Bu inceliklerden biri, '*rasûl*' kelimesinin lafzatullah (Allah lafzı) ile birlikte kullanılmış olmasıdır. Ona göre bu üslûp, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) saygı duymanın ve onun emirlerine itaat etmenin farz oluşuna işarettir. Bir başka incelik, '*iki el*' tabirinin kudret ifade etmesidir. Bir insan, elinde bulunan bir eşyayı istediği gibi evirip çevirebildiği ve eşya kendisine tabi olduğu gibi, mü'minler de Allah ve rasûlü yanında öyledir. Allah ve rasûlü ne emrederse itirazsız itaat ederler (Râzî, 2002: 20/194).

وَ اتَّقُوا اللَّهَ

Zemahşerî'ye göre, kelime şer'î yönden, insanın azaba uğramasına sebep olabilecek fiillerden kaçınmayı ifade eder. Manâsı, '*eğer Allah'a karşı gelmekten kaçınırsanız, bu takva sizi yasaklanan öne geçme eyleminden ve Allah'ın denetiminde bulunmanın gerektirdiği her şeyden korur*' demektir. Zira takva sahibi, kendisine zarar verebilecek herhangi bir durumu kesinlikle ortadan kaldırmadan ve tüm şüpheleri giderilmeden hiçbir işin içine girmez. Bu, bir kişiye '*bu tür davranışlardan kaçın; seni küçük düşürebilecek şeylerden uzak dur!*' demeye benzer. (Zemahşerî, 2020: 1/36). Neseî de kelimenin bu bağlamda kullanılmış olmasında Zemahşerî ile aynı görüştedir (Neseî (2005: 9/555).

Râzî (2002: 20/194), bu kelimenin, bazı durumlarda, bir kişinin '*uyuma, çalış!*' şeklinde uyarılarda bulunurken yaptığı bir tür dikkat çekme veya farkındalık oluşturma gibi bir işlevi olabileceğini ifade etmektedir. Bu bağlamda, Bu yasaklamanın anlamı, bu emirle ilişkilidir yorumu yapılabilir. Yani, burada yasaklanan sadece uyuma değil, aksine '*çalışmamak*' gibi eylemlerden kaçınılması gerektiğidir. Bu bağlamda, âyette de benzer bir şekilde '*bir takva olarak, nefislerinizi öne geçirmeyin ve onlara öncelik tanımayın*' ifadesiyle, mü'minlerin

kendi kişisel arzularını ve isteklerini, Allah'ın emirlerinin ve Rasûlün sünnetinin önüne geçirmemeleri gerektiği vurgulanmaktadır.

Birinci âyet, Allah ve rasûlü bir konuda hüküm vermeden, kesin bir yargıya varılmamasını, vahyin gereğine uygun davranılmasını ve Hz. Peygamber'e (s.a.v.) tabi olunması gerektiğini ifade etmektedir. Bu üslûbun amacı, vurgunun kuvvetini artırmaktır. Hz. Peygamber (s.a.v.), Allah (c.c.) katında herkesin malumu olan yüce bir konuma sahip olduğundan, kendisiyle ilgili bu tarz bir üslûp kullanılmıştır. Bu ifadeyle, Müslümanların bir sonraki âyette Hz. Peygamber'in (s.a.v.) huzurunda seslerini yükseltmeleri sebebiyle kınanmalarına zemin hazırlanmıştır. Çünkü Allah'ın (c.c.) itibar gösterdiği ve özel bir konuma sahip kıldığı bir zâta karşı gösterilmesi gereken en temel saygı, onun huzurunda alçak sesle konuşmak ve yanında sesi kısmaktır (Zemahşerî, 2020: 6/276).

Âyetin hükmünün, her türlü söz ve davranışı kapsayacak şekilde genel bir nitelik taşıdığı açıktır. Bu nedenle, âyet, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bulunduğu mecliste bir soru sorulduğunda, cevap yetiştirmek için acele edilmemesi, zorunlu bir durum olmadıkça onun önünde yürüme girişiminde bulunulmaması ve yemek esnasında, önce Hz. Peygamber'in (s.a.v.) başlamasının beklenmesi gerektiğini ifade etmektedir.

İkinci ayet:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَن تَحْبَطَ أَعْمَالِكُمْ وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿٢﴾

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا

Zemahşerî'ye göre, mü'minlere nida edatıyla tekrar seslenilmesi, onları, gelen her hitabı derinlemesine anlamak için dikkat kesilmeye ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) huzurunda bulunma adabına riâyet etmeye çağırarak için bir uyarıdır (Zemahşerî, 2020: 6/278).

Râzî, nidanın tekrarında üç fayda olduğuna işaret ederek, bu faydaları şöyle sıralar: Birincisi; bu tekrar, yol gösterilen kimseye şefkatle yaklaşılmasına benzer bir üslûbu barındırmaktadır. İkincisi; ilk defa nida olunanların, ikinci kere nida olunanlardan farklı kişiler olmadığını

ihsas ettirmektedir. Üçüncüsü; nidadan sonra gelen ifadelerin ayrı ifadeler olduğunu, birbirini tekid için gelen ifadeler olmadığını belirtmektedir (Râzî, 2002: 20/196).

Nesefî de, nidanın tekrarlanmasının, dikkat çekmeye matuf olduğunu ifade ederek, ayrıca, mü'minlerin, düşünmekten gafil olmamaları için bir çağrı olduğunu belirtmiştir (Nesefî (2005: 9/554).

لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ

Âyetin, *‘Sesinizi Peygamber’in sesinden fazla yükseltmeyin!’* bölümünde kastedilen manâ, Zemahşerî’ye göre, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) yanındakilerin konuşması durumunda, seslerinin Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sesinin ulaştığı sınıra ulaşmaması için dikkat etmeleri gerektiğidir (Zemahşerî, 2020: 6/280).

Râzî’ye göre, sesin yükseltilmesinde; saygının terkedilmesi, çok konuşma ve konuşanın, kendi sözünü, muhatabının sözünden üstün tutması gibi yakışıksız durumlar bulunduğu için mü'minlere bu yasak getirilmiştir (Râzî, 2002: 20/196).

Kurtubî, bu âyetin sebab-i nüzulü ile ilgili birkaç farklı rivâyet zikrederek, *‘sesinizi yükseltmeyin!’* ifadesinin, yaşanan bazı hadiseler üzerine nazil olduğunu söylemiştir. Bu hadiselerden biri, Sabit b. Kays isimli sahabenin kulaklarının ağır işitmesinden dolayı, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile konuşurken sesini çok yükseltmesi ve Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bu durumdan rahatsız olması hadisesidir. Âyet nazil olduktan sonra Sabit b. Kays, âyetin muhatabının kendisi olduğunu düşünerek evine kapanmış ve Hz. Peygamber (s.a.v.), yokluğunu farkedip kendisini çağirtana kadar dışarı çıkmamıştır (Kurtubî, 2003: 16/230).

Nesefî, buradaki ses yükseltmeme emrinin, Hz. Peygamber’le (s.a.v.) konuşulacağı zaman yüksek sesle değil fısıltıyla konuşulması gerektiği şeklinde olduğunu ifade etmiştir (Nesefî (2005: 9/554).

وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ

Âyet-i kerimenin, *‘Ona, birbirinize seslendiğiniz gibi*

seslenmeyin!' ibaresinden anlaşılan manâ, Zemahşerî'ye göre, sahabileri, Hz. Peygamber'le konuşurken, kendi aralarındaki konuşmalar gibi sesli bir şekilde konuşmaktan men etmektir. Zemahşerî bu görüşünü ifade ettikten sonra buradaki '*bağırıp çağırmaktan*' kastedilenin, Hz. Peygamber'i (s.a.v.) küçük düşürmek veya hafife almak anlamında bilinçli bir davranış tarzı olmadığını da vurgular. Zira böylesi bir durum küfrü icab ettirir ki, âyette mü'minlere hitap olduğu için bu anlamın çıkması imkânsızdır (Zemahşerî, 2020: 6/280).

Râzî (2002: 20/198), âyetin bu bölümüyle ilgili olarak üç çıkarımda bulunmuştur. Birincisi; Hz. Peygamber'e (s.a.v.), başkalarına davranıldığı gibi davranılmaması icab ettiği. İkincisi; mü'minlerin, Hz. Peygamberin (s.a.v.) huzurunda konuşurken bir kölenin efendisi ile konuşması gibi edeple konuşması gerektiği. Üçüncüsü, ibarenin, Hz. Peygamberin (s.a.v.) huzurunda çok konuşulmaması anlamında bir mecaz olduğu hususlarıdır.

Kurtubî (2003: 16/234), *لَا تَجْهَرُوا عَلَيْهِ* ifadesinin *لَا تَجْهَرُوا لَهُ* şeklinde de okunduğunu belirterek, böyle okunduğu takdirde, ifadenin, '*Ona, sesinizi yükselterek hitapta bulunmayın*' anlamında olacağını söylemiştir. O ayrıca, bu âyet bağlamında, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) hayattayken gösterilmesi gereken saygının, onunla konuşmanın usul ve adabının, vefatından sonra da devam etmesi gerektiğini ifade ederek âyete farklı bir açıdan yaklaşmıştır. Ona göre, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) huzurunda gösterilmesi gereken saygı ve hürmet, onunla konuşurken sesin yükseltmemesi ve kısık sesle konuşmama hali, onun gıyabında da devam etmelidir. Zira onun hadisleri, hal-i hayatında ondan işitilen sözler gibidir. Dolayısıyla, onun gıyabında, bir mecliste dile getirilen hadisler karşısında takınılması gereken tavır, aynen onun huzurunda iken gösterilmesi gereken tavır gibi olmalıdır. Bu bağlamda, bir hadis okunurken, sesi yükseltmemek, ondan yüz çevirmemek, Hz. Peygamber (s.a.v.) oradaymış gibi hürmetle ve edeple davranmak icab eder. Kurtubî'nin bu yaklaşımı, sadece kendi görüşü olarak kalmamış ve ulema tarafından nesiller boyu aktarılarak, ortak aklı temsil eden, ümmetin çoğunluğu tarafından pratize edilmiş ve günümüze kadar bu hassasiyet ekseriyetle devam etmiştir.

Nesefî'ye göre, ayetteki '*ك*' harfi teşbih içindir ve mahallen mansubtur. Böyle olunca ibarenin anlamı, '*Ona karşı, birbirinize üst perdeden seslendiğiniz gibi seslenmeyin*' demek olur (Nesefî, 2005: 9/556).

أَنْ تَخْبِطَ أَعْمَالَكُمْ

ayrıca ‘duyular’ anlamına gelir. الشِعَارُ ‘şî‘ar’ ‘vücuda yakın olan giysi’dir. Savaşta, bir grubun ‘şiar’ı, birbirlerini tanımaları için belirlenen işarettir. أَشْعَرُ الرَّجُلِ هَمًّا ‘adam üzüntüye yapıştı’ denildiğinde, elbiselerin vücuda yapıştığı yerden kederin hissedildiği anlamına gelir. شَعَرْتُ بِالشَّيْءِ ifadesi, ‘bir şeyi anladım’ anlamında kullanılır. الشِّعْرُ ‘şî‘r’ ise ‘şîir’ anlamındadır ve çoğulu الأَشْعَارُ ‘eş‘ar’dır. Şairin çoğulu الشُّعْرَاءُ ‘şuarâ’ olup, bu kalıba uymayan bir çoğuldur.

Zemahşerî (2020: 6/286) ise, âyet-i kerimenin çok önemli iki hususa dikkat çektiğini ifade etmiştir. Birincisi, bazı günahlar, bütün iyi amelleri boşa çıkarma potansiyeline sahiptir; ikincisi, bu günahların hangisi olduğu bilinmemektedir. Bundan dolayı mü’minlerin yapması gereken, bütün günahlardan şiddetle sakınmaktır.

Âyetteki, لَا تَشْعُرُونَ ifadesi Râzî’ye göre ‘farkına varmadan’ demektir. Ona göre, insanın kötülüğe kayması, hissedemeyeceği şekilde gerçekleşir. Zira insan, bir günahı ilk kez işlediğinde korkar, titrer; ürkeklik ve pişmanlık içindedir. Fakat günahlar çoğaldıkça ürkeklik ve pişmanlık hali azalır, farkına varmadan kişinin karakterine yerleşir ve artık sıradan bir adet haline gelir. Bundan dolayı, İlk iki âyette sakınılması istenen amellerin sıradanlaşmasını, adet haline gelmesini, önemsenmemesini ortadan kaldırmak için ikinci âyetin sonundaki bu kayıt gelmiştir (Râzî, 2002: 20/198).

Râzî’nin bu tespiti oldukça yerindedir. Zira bu ifade, iki âyette de sözü edilen ve mü’minlerin amellerini boşa çıkaracak söz ve davranışlardan sakınılması gerektiğini güçlü bir şekilde vurgulayarak, farkına varmadan yapılan işlerin bile insanı felakete sürükleyebileceği anlamını kuvvetlendirmiştir.

Yapılan bütün değerlendirmelerden anlaşılmaktadır ki, Hz. Peygamber’e (s.a.v.) gösterilmesi gereken saygı ve hürmet o kadar hassas bir dengede durmaktadır ki, Hz. Allah (c.c.), onun huzurunda yüksek sesle konuşulmasını ve diğer insanlara seslenildiği gibi ona seslenilmesini dahi yasaklamıştır. Âyet, bu saygı ve hürmet tavrının, Kurtubî’nin çok isabetli bir şekilde yaptığı tespitle, onun huzurunda olduğu gibi, gıyabında da olması gerektiğine de işaret etmektedir. Dolayısıyla, onun gıyabında, herhangi bir mecliste bir hadisi dile getirildiği zaman, sanki Hz. Peygamber (s.a.v.) konuşuyormuş gibi dikkatli olunması gerekmektedir.

Netice olarak, ilk iki âyette zikredilen ve şiddetle kaçınılması emredilen hususlara dikkat edilmemesi durumunda amellerin boşa çıkması tehlikesi bulunmaktadır.

Üçüncü ayet:

إِنَّ الَّذِينَ يَعْضُونَ أَسْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوَىٰ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٣﴾

إِنَّ الَّذِينَ يَعْضُونَ أَسْوَاتَهُمْ

عَضَّ kelimesi ‘gözü yummak, indirmek, kapatmak, kısmak, gözü korumak, birisine uzun uzun bakmamak’ anlamlarına gelmekte olup daha çok غَضَّ طرفه ‘gözlerini indirdi’ cümlesinde olduğu gibi gözlerin bir eylemi olarak kullanılmaktadır. Yani onları aşağıya doğru eğdi demektir. Bazen, kendi anlamının dışında ‘alçak sesle konuşmak, sesini kısmak, fısıltıyla konuşmak’ gibi anlamlarda da kullanılmaktadır (İbn Manzûr, 1994: 7/196; Cevherî, 1979: 3708).

Zemahşerî’ye göre, يَعْضُونَ أَسْوَاتَهُمْ ‘seslerini kısarlar’ cümlesinin, kuvvetlendirme edatı olan إِنَّ ‘inne’ nin ismi olarak; haberin ise ism-i işaret ve ma’rife olarak, isim cümlesi şeklinde gelmesi, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) huzurunda, ona gösterdikleri saygıdan dolayı, seslerini kısarak konuşanların, bu davranışına nasıl önem verildiğini ve bu fiillerinden razı olduğuna işaret eder. Âyet, aynı zamanda, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) makamının yüceliğini ve üstünlüğünü de ifade etmektedir. Ayrıca, âyette, yüksek sesle ve üst perdeden konuşanların kazandıkları günaha ve bunun sonucunda hak edecekleri cezanın büyüklüğüne dair kinaye ve tariz bulunmaktadır (Zemahşerî, 2020: 6/290).

İbn Âşûr’a göre, kelimenin ‘sesi kısmak’ anlamında kullanımı isti’aredir. Nitekim kelimenin farklı bir formu, başka bir âyette وَأَغْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ ‘ve sesini alçalt’⁶⁷ şeklinde gelerek bu anlamda kullanılmıştır (İbn Âşûr, 1999: 26/223).

⁶⁷ Kur’ân, Lokman, 31/19.

İbn Aşûr'un ifadeyi isti'are olarak değerlendirmesi anlaşılabilir bir durumdur, zira kelime, benzerlik ilişkisi olmadan başka bir kelimeye benzetilmiştir. Ancak lafzın kinaye olarak değerlendirilmesi daha uygun gibi görünmektedir. Zira âyetten, lafzın, gerçek anlamının dışında kullanılarak, kastedilen anlamı olan '*sesi kısmak*' manâsının da; asıl anlamı olan '*gözü yere indirmek*' manâsının da anlaşılması mümkündür.

Bu kelime, Kuvarî'ye göre garîbu'l-Kur'an kapsamında değerlendirilebilecek bir kelime olup بِخُفْضُونَ '*azaltırlar, eksiltirler*' anlamında kullanılmıştır (Kuvarî, 2008: 49/3).

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوَىٰ

Mâtürîdî'ye göre (ö. 333/944), امْتَحَنَ kelimesi, '*saflaştırma, arındırma*' anlamındadır. Zira altın kalıplarının temizlenip, kullanıma hazır hale getirilmesi anlamında امْتَحَنَ الذَّهَبَ '*altını yabancı maddelerden temizledi, saflaştırdı.*' denilmektedir (Mâtürîdî, 2005: 9/325).

Zemahşerî, kelimenin üç manâya geldiğini belirtmiştir. Birincisi, '*bildi, tanıdı*'; ikincisi, '*saflaştırdı, arındırdı, halis kıldı*'; üçüncüsü ise '*sınadı, denedi*' anlamlarıdır. O, birinci manâya göre ayeti, '*Allah (c.c.), o seslerini kisanların kalplerindeki takvayı bildiği için, onları takvaya uygun görmüştür*' şeklinde yorumlamıştır. İkinci manâya göre '*Allah (c.c.), onların kalplerini, her türlü kötü huydan, razı olmadığı hallerden arındırıp saflaştırmış, tertemiz kılmıştır.*' şeklinde tefsir etmiştir. Üçüncü manâya göre ise, '*o seslerini kisanlar, takva hususunda son derece sabırlı davranmış ve onun gerektirdiği bütün zorluklara katlanmışlardır*' şeklinde izah etmiştir (Zemahşerî, 2020: 6/288).

Râzî, kelimenin anlamıyla ilgili, Zemahşerînin tespitlerine katılmakla birlikte, onun ifade ettiği üç anlamdan sadece ilk ikisini kullanmış, üçüncü anlamına yer vermemiştir. (Râzî, 2002: 20/200).

Kurtubî, Hz. Ömer'e (r.a.) atıfta bulunarak, onun bu ifadeyi, '*Allah'ın (c.c.) kalplerini şehvetten arındırdığı kimseler*' olarak açıkladığını söylemiştir. Kendi görüşüne göre ise, kelime '*genişletmek*' anlamındadır. O, bu takdirde, ibarenin anlamının, '*Allah (c.c.), seslerini kisanların kalplerini takva için genişletmiştir*' şeklinde olduğunu ifade ederek meseleye farklı bir yorum getirmiştir (Kurtubî, 2003: 16/236).

Râzî, لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ‘onlar için bağışlanma ve büyük bir mükâfat vardır’ ibaresini izah ederken, مَغْفِرَةٌ ‘bağışlanma’ ifadesinin, dünya hayatında mü’minden ayrılmayan günahların temizlenmesi; أَجْرٌ عَظِيمٌ ‘büyük bir mükâfat’ ibaresinin ise ondan hayvanî hasletlerin çıkarılıp, ona, meleklerle ait özelliklerin yüklenmesi anlamına geldiğini ifade etmiştir (Râzî, 2002: 20/201).

Nesefî de, يَعْصُونَ أَسْوَاتَهُمْ ‘seslerini kısıanlar’ cümlesi ile ilgili Zemahşerî’ye benzer değerlendirmelerde bulunmuştur. Ayrıca o, âyetin devamındaki لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ‘onlar için bağışlanma ve büyük bir mükâfat vardır’ cümlesinin nekre (belirsiz) gelmesini, insanın sesleriyle ve dilleriyle de çok büyük mükâfatlara ve rızaya ulaşabileceklerine işaret olduğunu söylemiştir. O da Zemahşerî gibi, ses yükseltmenin, günahın büyüklüğüne dair kinaye olduğu görüşündedir (Nesefî, 2005: 9/557).

Âyetin, Hz. Ebubekir (r.a.) ve Hz. Ömer (r.a.) hakkında nazil olduğu rivâyet edilmiştir. İkinci âyetteki, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) huzurunda ses yükseltmekten şiddetli bir şekilde men edilme sonrasında, bu iki güzide sahabi, Hz. Peygamber’le konuştukları zaman o kadar kısık bir sesle konuşmaya başlamışlar ki, Hz. Peygamber (s.av.), çoğu zaman sözlerini tekrarlamalarını istemek durumunda kalmıştır.

Dördüncü ayet:

إِنَّ الَّذِينَ يُبَادُونَكَ مِنَ الْهُجُرَاتِ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ (٤٠)

إِنَّ الَّذِينَ يُبَادُونَكَ مِنَ الْهُجُرَاتِ

Zemahşerî’ye göre, مِنَ الْهُجُرَاتِ ‘odaların gerisinden’ ibaresindeki مِنْ harf-i ceri, ibtida-i gaye (başlangıç) içindir. Yani seslenme işi oradan başlamaktadır. Kelimenin *min* harfi ile veya *min* harfi olmadan okunması durumunda meydana gelen farka dikkat çeken Zemahşerî, ‘*min*’siz okununca, birine seslenen ile karşısındaki muhatabı arasında herhangi bir engel olmadığı, aynı mekânda oldukları ve birbirlerini gördükleri şekilde bir anlamın ortaya çıktığını ifade eder. *Min* ile okunduğunda ise, arada, birbirlerini göremeyecekleri bir engelin olduğunun anlaşılacağını belirtir. Bu görüşünü aktardıktan sonra Zemahşerî, aslında âyette

kınanan durumun, odaların arkasından, önünden veya herhangi bir yerinden seslenilmesi değil, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) seslenilirken herhangi birine seslenildiği gibi seslenilmesi olduğunu söylemiştir (Zemahşerî, 2020: 6/290).

أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ

Râzî, 'أَكْثَرُهُمْ' 'onların çoğu' lafzıyla ilgili üç izah getirmiştir. Birincisi; Bu lafızla, 'bütün' anlamı kastedilir. Zira Araplar, yalandan sakınmak ve ihtiyatla hareket etmek için bazen bu anlamda kullanılmaktadırlar. Allah ta (c.c.), ilmi herşeyi kuşattığı halde Arapların kullanımına uygun olarak bu ifadeyi getirerek sanki onlara şöyle seslenmiştir: “Herşeyi bildiğim halde, ben sizin yalandan sakınma âdetinizin güzel olduğunu göstermek için sizin üslûbunuza uygun olan bu lafzı kullandım. Siz de yalandan sakınma âdetinizi bırakmayın.” İkincisi; kastedilen manâ, 'onların çoğu, sözlerinde, hal ve davranışlarında akıllarını kullanmazlar' şeklindedir. Üçüncüsü; Onlar arasında, hem yaptıklarından pişman olup tevbe edenler, hem de pişmanlık duymayanlar bulunmaktadır. Lafız, pişman olanları diğerlerinden ayırmak için bu formunda kullanılmıştır (Râzî, 2002: 20/202).

Bu âyet, sûreye ismini veren حُجْرَاتِ 'odalar' kelimesinin bulunduğu âyettir. Tefsirlerde, âyetin, Temimoğullarından bir topluluğun, Mescid-i Nebevî'ye bitişik olan hane-i saadetin önüne gelip 'ya Muhammed! Yanımıza çık' diye edepten uzak bir şekilde bağırıp çağırımları üzerine nazil olduğu ifade edilmektedir (Kurtubî, 2003: 16/238; Neseî, 2005: 9/558).

إِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِنْ وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ

Zemahşerî, âyette dikkat çeken bazı hususlar olduğunu ifade ederek bu hususlara detaylı bir şekilde temas etmiştir. Ona göre, bu âyet, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yüce makamını ve yüksek konumunu gözler önüne seren açık ve net delillerle, son derece etkileyici bir üslûpla nazil olmuştur. İlk olarak, bu âyet-i kerîmede, Peygamber'e saygısızca seslenenlerin, bu davranışlarıyla, akılsızlık ve cahilliklerini ortaya koydukları belirtilmiştir. İkinci olarak, 'odalar' kelimesi özellikle seçilmiştir ve bu kelime, Hz. Peygamber'in (s.a.v.), hanımlarıyla baş başa kaldığı, mahrem bir hâli ifade etmek için kinayeli bir şekilde kullanılmıştır. Üçüncü olarak, bu odalar yalnızca o şahısların hoş olmayan davranışlarını belirtmek için kısaca zikredilmiş, daha fazla detay verilmemiştir. Dördüncü olarak, 'odalar' kelimesinin belirli

bir ifade ile (*eşlerinin odaları şeklinde*) değil de, genel bir biçimde getirilmiş olması dikkate değerdir. Beşinci olarak, bu kişiler, kaba ve görgüsüz olmaları, akıl yoksunluğu gibi olumsuz sıfatlarla eleştirilmiştir. Bu da, Hz. Peygamberi (s.a.v.) teselli etmek, ona kolaylık sağlamak ve bu kimselerin sergiledikleri edep dışı davranışları düzeltmek amacı taşımaktadır. Zemahşerî, âyetle ilgili dikkat çekici bu noktaları zikrettikten sonra, sûrenin başından, bu âyete kadar kullanılan üslûba temas ederek, buraya kadar zikredilen hususların, birbiri ile nasıl uyumlu olduğuna dikkat çekmiştir. Ona göre ilk olarak, Allah ve Rasûlü'nün işlerinin, her türlü dünyevî işin üzerinde tutulması gerektiği vurgulanmıştır. Ardından, ses yükseltmek gibi, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) huzurunda, saygısızlık olarak kabul edilebilecek davranışlar yasaklanmıştır. Bu âyetler, adeta birbiri için zemin hazırlayan ve birbirini tamamlayan ifadelerle devam etmiştir. Son olarak, Hz. Peygamber'in (s.a.v.), Allah (c.c.) katındaki yüce makamına dikkat çekmek amacıyla, onun huzurunda seslerini alçaltan ve edebe riâyet eden kimseler övülmüştür. Buna karşılık, hanımlarından biriyle baş başa kaldığı sırada, duvarların arkasından bağırarak ona seslenenlerin çirkin davranışları ele alınmış ve bu tür edep dışı davranışların büyüklüğü ve çirkinliği vurgulanmıştır. Çünkü Allah'ın şerefli kıldığı, bütün Sahabilerin büyük bir saygıyla yaklaştığı bir zâtın huzurunda, bu tür bir davranışın ne denli yanlış olduğu açıktır (Zemahşerî, 2020: 6/292-294).

Beşinci ayet:

وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّى تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ (٥)

وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا

Âyette geçen *صَبَرُوا* 'sabretselerdi' ifadesi, Zemahşerî'ye göre, fâil olarak ref' mahallinde yer almaktadır. O, bunun nedenini, bu ifadenin, anlam olarak *لَوْ تَبَتَّ صَبْرُهُمْ* 'eğer sabırları bulunsaydı' şeklinde değerlendirilmesi olduğunu ifade etmiştir (Zemahşerî, 2020: 6/294).

Nesefî, sabrı, insanın, arzu ve isteklerinden kendini alıkoymasını ve nefsinin dizginlenmesi şeklinde tanımlamıştır. Bu bağlamda, *وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ* 'sabah akşam Rablerinin rızasını dileyerek, O'na yalvaranlarla beraber oturmaya nefsini alıştır'⁶⁸ âyeti bu anlamı desteklemektedir. Ayrıca bu bağlamda, Arapların, *صَبَرَ عَنْ كَذَا* 'kendini, bu işi yapmaktan

⁶⁸ Kur'ân, Kehf, 18/28.

alıkoydu’ ifadesini kullandıklarını belirterek, mef’ul olan النَّفْس ‘*nefs*’ kelimesinin, cümlede gizli bir şekilde yer aldığını ifade etmiştir. Ayrıca ona göre sabır, hapsedilen şey karşısında içsel olarak yoğun bir güç ve zorluk barındıran bir tür alıkoymadır. Bu sebeple, kişinin yemin etmeye ve öldürmeye karşı kendini tutması da sabır olarak adlandırılır (Nesefî, 2005: 9/559).

حَتَّى تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ

Zemahşerî, âyetteki حَتَّى تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ ‘*yanlarına çıkıncaya kadar*’ ifadesi ile ilgili bazı değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu bağlamda ibarenin, حَتَّى إِلَى أَنْ تَخْرُجَ şeklinde değil de حَتَّى تَخْرُجَ şeklinde gelmesinin nedenini şöyle açıklamıştır. حَتَّى ‘*hattâ*’ edatı, belirli bir hedef veya sınır belirtmek için kullanılır. Örneğin, أَكَلْتُ السَّمَكَةَ حَتَّى رَأْسِهَا ‘*balığı başıyla beraber yedim!*’ anlamında ifadesi kullanılabilir. Ancak, حَتَّى نَصْفِهَا أَوْ صَدْرَهَا ‘*yarısına veya göğsüne kadar*’ anlamında kullanımı uygun değildir. إِلَى ‘*ilâ*’ harf-i ceri ise genel anlamda bir üst sınırı ifade etmek için kullanılır. Bu bağlamda, حَتَّى ifadesi âyette, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) yanlarına çıkmasının onların sabretmeleri için belirlenmiş bir üst sınır olduğunu ifade eder. Bu sınırın aşılmasına kadar herhangi bir karar verilmesi uygun görülmemektedir. Âyette, إِلَيْهِمْ ‘*onların yanına*’ denmesinin ne gibi bir faydası olduğuna dair bir sorulacak bir soruya cevap olarak: “*Bu ifadede, ‘Peygamber çıksaydı, ancak bu çıkış onların kendileri için ve onların sebebiyle olmamış olsaydı, onlar Peygamber’in çıkışının kendileri için olduğunu bilene kadar sabretmeleri gerekirdi.’ şeklinde bir anlam inceliği bulunmaktadır*” şeklinde izah yapmıştır. Ayrıca ona göre, لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ ‘*kendileri için elbette daha hayırlı olurdu*’ ifadesindeki كَانَ fiilinin ismi, لَوْ edatından sonra takdir edilen gizli bir fiilin fâil zamiri veya صَبَرُوا fiilinin masdarıyla ilişkilendirilen râci zamiridir; tıpkı مَنْ كَذَبَ كَانْ شَرًا لَهُ ‘*kim yalan söylerse bu onun için kötü olur!*’ ifadesindeki gibi (Zemahşerî, 2020: 6/294-296).

لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ

Râzî, âyetteki لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ ‘*kendileri için elbette daha hayırlı olurdu.*’ cümlesinin ifade ettiği anlamın, iki şekilde yorumlanabileceğini söylemiştir. Birincisi; bu ifade ile ‘*en güzel ve en hayırlı davranış şekli budur*’ şeklinde bir mesaj verilmiştir. İkincisi; Hz. Peygamber (s.a.v.) yanlarına çıkana kadar sabredemeyip ona seslenmeleri, onların meselelerinin hızlı bir şekilde çözülmesini ve ihtiyaçlarının derhal giderilmesini istemeleri demektir ki, bu tavır, yüzeysel olarak güzel bir davranış gibi görünse de, Hz. Peygamber’in (s.a.s) durumunu dikkate almak ve ona saygı göstermek daha hayırlıdır. Çünkü bu saygı, ahiretteki asıl ihtiyaçları gidermeye

yönelik bir yaklaşımdır. Dünya ihtiyaçları ise, daha yüzeysel ve geçici niteliktedir. Ayrıca ona göre, âyetin son cümlesi olan وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ‘Allah Gafur’dur, Rahîm’dir’ ibaresi, sabır göstermeyerek seslenenlerin acele etmelerindeki yanlışlığa dikkat çekmektedir. Nitekim bir kişi, hoş olmayan bir şey yapıp amiri tarafından ceza verilmezse ‘bu amir ne kadar da hoşgörülüdür’ denir. Ancak bu üslûp, amirinin hoşgörüsünü vurgulamaktan çok, o kimsenin hatasının büyüklüğünü belirtmek içindir (Râzî, 2002: 20/203).

Altıncı ayet:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصِحُّوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ ﴿٦٦﴾

Zemahşerî, ‘füsûk’ kavramının, ‘bir şeyden çıkmak, ondan sıyrılmak’ anlamında olduğunu ifade ederek, Arapların bu anlamda, فَسَقَتِ الرَّطْبَةُ عَنْ قَشْرِهَا ‘filiz kabuğundan çıktı’ dediğini nakleder. O, فَتَبَيَّنُوا ‘araştırın!’ kelimesini, İbn Mes‘ud’un فَتَتَبَتُوا ‘iyice emin olun!’ şeklinde okuduğunu söyleyerek, tesebbüt ve tebeyyün kavramlarının ‘bir şeyin hakikatinin iyice araştırılması, izah edilmesi ve gün yüzüne çıkarılması’ anlamlarına gelerek birbirlerine çok yakın manâlarda kullanıldıklarını belirtmiştir. Ona göre ayrıca âyet, adil bir kimsenin verdiği haberin kabulüne dair de bir işarettir. Zira bu tür haberleri, kabul etmemeyi bırakın, üzerinde biraz duraklamak bile adil ile fasıkı aynı görmek demek olur ki hükmün fasıka has kılınması bu açıdan bir şey ifade etmeyecektir. Ayrıca ona göre, أَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا cümlesi, mef‘ulün leh mahallindedir. Bu takdirde anlam, ‘bir topluluğa zarar vermemeniz için’ şeklinde olur. Âyetteki بِجَهَالَةٍ ‘bilmeden’ lafzı, hâldir ve ‘olayın gerçeğini bilmeyen kişiler olarak’ manâsındadır. فَتُصِحُّوا ifadesi, bir durumdan başka bir duruma dönüşü ifade ederken; نَادِمِينَ ibaresi, bir tür pişmanlık halini ifade eder ki, bu pişmanlık hali kişiye geldiğinde, artık ondan ayrılmayan ve sürekli hale gelen büyük bir üzüntüyü işaret etmektedir. Çünkü insanın pişman olduğu bir durum hatırına geldikçe üzüntüsü de pişmanlığı da giderek artar (Zemahşerî, 2020: 6/298).

Bu âyetin, Velid b. Ukbe hakkında indirildiği konusunda âlimlerin görüş birliğinde olduğunu belirten Nesefî, Peygamber Efendimiz’in (s.a.v.), kendisini Beni Mustalik kabilesine zekât toplamak üzere gönderdiğini anlatmaktadır. Ancak, Velid’in, cahiliyye döneminde bu kabileyne arasında düşmanlık bulunduğunu ve kabilenin bulunduğu yere yaklaştığında, kabilenin atlılarının kendisine doğru geldiklerini görünce, kendisini öldüreceklerini

zannederek geri döndüğünü de ifade etmiştir. Neseîî sonrasında, Velid'in geriye dönünce, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) kabilenin dinden döndüğünü ve zekâtı vermediklerini söylemesi üzerine bu ayetin indirildiğini ifade etmiştir. Ardından devamla, âyetteki فَاسِيقٌ 'fasık' ve نَبِيًّا 'haber' lafızlarının nekre olarak gelmesinin, tüm fasıklar ve tüm haberler için umumîlik ifade ettiğini belirterek bu durumda, 'herhangi bir fasıkın, herhangi bir haberi getirmesi durumunda, hem o fasıkın hem de getirdiği haberin mutlaka araştırılması' anlamı çıktığını söylemiştir. Dolayısıyla nekrelik, hem bilgiyi verenleri, hem de bilgiyi kapsamaktadır. Ayrıca ona göre, âyette geçen, فَتَّبَيَّنُوا 'doğruluğunu araştırın!' ifadesi, işin aslının açığa çıkmasını istemeyi vurgularken, fasığın sözüne itimat edilmemesi gerektiğini de ifade eder. Çünkü kendisini fasıkların haberlerine karşı muhafaza edemeyen, onun yalanlarından da muhafaza edemez (Neseîî, 2005: 9/561).

Yedinci ayet:

وَاعْلَمُوا أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِّنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُّمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبِيبٌ إِلَيْكُمْ إِلَّا إِلِيمَانَ وَزَيْنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ الْيَكْمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ أُولَئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ ﴿٧﴾

لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِّنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُّمْ

Bu cümle, Zemahşerî'ye göre, nazmın dizilişinde uyumsuzluğa sebep olacağı için başlangıç cümlesi olarak değerlendirilemez. Ona göre cümle, 'İçinizde' ibaresindeki açık mecrur zamirden veya gizli merfu' zamirden hâl olmak üzere önceki cümleye bağlıdır. Bu takdirde âyetin anlamının, 'düzeltmesi gereken bir durum var, ya da siz bizzat bu durumun düzeltilmesi gereken bir parçasısınız. Fakat aranızda Allah'ın rasûlü var! Zira siz, 'yönetime ilişkin bazı konularda', peygamber'in, sizin ileri sürdüğünüz ve doğru olduğuna inandığınız görüşe göre hareket etmesini istiyorsunuz. Oysa peygamber bu şekilde davransaydı, 'zorluklarla karşılaşır, sıkıntı çeker ve helak olurdunuz' şeklinde olduğunu belirtmiştir. O devamla, وَاعْلَمُوا أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ 'bilin ki aranızda Allah'ın rasûlü var!' cümlesindeki أَنَّ 'Enne' edatının haberinin, isminden önce getirilme gerekçesini de izah etmiştir. Ona göre bu üslûbun amacı, Allah'ın (c.c.) hoşlanmayacağı şekilde Hz. Peygamber'i (s.a.v.) kendi görüşlerine uymaya zorlayan bazı mü'minleri azarlamaktır. Bu sebeple, أَنَّ 'enne'nin haberi, isminden önce getirilerek bu azarlama, vurgulu bir şekilde ifade edilmiştir. Yine o, âyette, mazi sîgası olan أَطَاعَكُمْ 'itaat etseydi' kelimesinin değil de, muzari

sîgası olan يُطِيعُكُمْ ‘itaat ederse’ kelimesinin kullanılma gerekçesini, bazı mü’minlerin, Hz. Peygamber’den (s.a.v.), sürekli kendi görüşlerine göre hareket etmesini istemeleri olarak ifade etmiştir. Çünkü muzari fiil, süreklilik ifade eder. Zira onlar, herhangi bir konuda kendi görüşleri öne çıktığında, ona göre hareket edilmesini istiyorlardı. İşte kelimenin muzari formunda gelmesi, bu tavırlarının sürekliliği noktasında dolaylı bir kınamadır (Zemahşerî, 2020: 6/303-304).

وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ

Mâtürîdî’ye göre, âyetteki, وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ ‘fakat O size imanı sevdirdi.’ cümlesiyle başlayan ibare, kinayeli bir ifade olup Zemahşerî’nin iddia ettiği gibi, öncesindeki cümleyle bağlantılı değildir. Zira burada, iki cümlenin birbiriyle bağlantısına işaret eden açık veya gizli bir emare yoktur. Bu sebeple, bu iki cümlenin, ayrı iki cümleymiş gibi değerlendirilmesi gerekir. Bu yorum çerçevesinde, ona göre âyetin anlamı şöyledir:

Peygamber, birçok işte, size uysaydı, hakınızda iyi olmazdı. Fakat Allah onu size peygamber olarak gönderdi, ona inanmanızı farz kıldı ve o imanla kalplerinizi zinetlendirdi. Öyle ki, peygamber, size canlarınızdan va mallarınızdan daha sevimli oldu. Binâenaleyh, size düşen, bütün işlerinizi, onun karar ve tercihinin bırakmak, kendi aklınıza ve tercihinize güvenmeyip, onun karar ve tercihinin uymaktır. Şeklinde olur (Mâtürîdî, 2005: 9/329).

Zemahşerî, istidrak (öncesi ile sonrasının olumlu ve olumsuz yönden birbirine zıt olmasını sağlamak) için olan لَكِنَّ ‘fakat’ edatının, burada bu işlevde kullanılmadığını ifade etmiş, bunun sebebini ise, istidrak anlamının, lafzen olmasa da mânen bulunmasıyla açıklamıştır. Çünkü Ona göre, kendisine imanın sevdirdiği kimselerde, iman etmeden önce bulunan vasıflar, iman ettikten sonra kazandıkları vasıflarla yer değiştirmiştir. Dolayısıyla burada لَكِنَّ edatının kullanılması, bu anlamda, oldukça yerindedir. Bu izaha göre âyetin anlamı, ‘siz, iman etmeden önce kendi aranızda yaptığınız gibi, kendi görüşlerinizi peygamber’e dikte ettirerek, Onun, sizin görüşlerinize uymasını istiyorsunuz. Hâlbuki Allah, bu tür cahiliye kalıntısı olan tavırlardan soyutlanmanız için size imanı sevdirdi.’ şeklinde olmaktadır. O, bu değerlendirmeleri yaptıktan sonra devamında, Allah’ın (c.c.), iman sevgisini kalplere yerleştirmesinin ve kalpleri inkârdan uzaklaştırmasının, O’nun lütfu ve yardımıyla, kulunu doğru yola yönlendirmesi olduğunu belirterek, bu tür ifadelerin, kinayeli anlatım tarzının bir örneği olduğunu söylemiştir (Zemahşerî, 2020: 6/303-304).

Âyette geçen ‘*küfür, fısık ve isyan*’ kavramlarını da kısaca açıklayan Zemahşerî’ye göre küfür, Allah’ın (c.c.) nimetlerini inkâr etmek ve bilinçli bir şekilde o nimetlere karşı nankörlük etmek; fısık, büyük günahlar işleyerek istikametten çıkmak; isyan ise, hakka boyun eğmeyi ve Allah’ın (c.c.) emrine uygun hareket etmeyi terk etmektir. O, son olarak ‘*rüşd*’ kelimesine de değinmiş ve bu lafzın ‘*sert kaya*’ anlamına gelen الرَّشَادُ kelimesinden türediğini, âyetteki anlamının ise, ‘*doğru yolda, büyük bir dikkat ve gayretle istikamet üzere bulunmak*’ olduğunu ifade etmiştir (Zemahşerî, 2020: 6/303-304).

Râzî de, âyetin buraya kadar olan bölümüyle ilgili farklı görüşler arasında en uygun olarak gördüğü Zemahşerî’nin görüşünü tercih etmiştir. Ona göre Zemahşerî’nin bu konudaki yorumları, oldukça derinlikli ve önemlidir. Zira Zemahşerî’ye göre, Allah’ın (c.c.) buyruğu, bir fasığın verdiği haber karşısında, bu haberin araştırılmasını emretmekle yetinmemekte, aynı zamanda وَأَعْلَمُوا أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ ‘*hem bilin ki, içinde Allah’ın peygamberi var*’ ifadesiyle, meseleyi Hz. Peygamber’e (s.a.v.) danışmanın gerekliliğini de vurgulamaktadır. Bu, adeta bir öğretmenin, öğrencilerine bir konuda anlaşmazlığa düştiklerinde, hocalarına başvurmalarını hatırlatması gibidir. Öğrenciler arasındaki anlaşmazlık, hocanın varlığıyla çözülür. Bu nedenle, Hz. Peygamber’in (s.a.v.), Müslümanların arasındaki varlığı, onlara rehberlik edecek en önemli unsurdur. Râzî’ye göre لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُّمْ ‘*eğer o size itaat etseydi, sıkıntıya düşerdiniz.*’ ifadesi, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) yanlış hususlarda kimseye itaat etmeyeceğini ve böyle bir itaatin sonuçlarının olumsuz olacağını açıkça belirtmektedir. Bu tarz ifadeler, olumsuz bir durumun imkânsızlığını vurgulamak için kullanılır ve Hz. Peygamber’in (s.a.v.) onlara itaat etmemesi gerektiğini, bu şekilde beyan ederek, doğru yoldan sapmamayı öğütler.

Râzî’nin değerlendirmesine göre, âyette geçen ‘*küfür, fısık ve isyan*’ kavramları, imanın zıddı olarak ele alınmıştır. Bu kavramlardan *küfür*, imanı reddetmeyi; *fısık*, açıktan yapılan kötü davranışları; *isyan* ise Allah’ın (c.c.) emirlerine karşı gelmeyi ifade eder. Ona göre, bu kavramların, bu sıraya göre getirilmesi, bunların dereceleri arasındaki farkı göstermekte olup, küfrün, en büyük; fısıkın, ortanca; isyanın ise en küçük derecede kötü olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca bu sıralama, her birinin, insanın imanında farklı derecelerde olumsuz etkiye sahip olduğuna işaret etmektedir (Râzî, 2002: 20/214-215).

Sekizinci ayet:

فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَنِعْمَةً وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٨﴾

Zemahşerî'ye göre, فَضْلًا 'lütf' lafzı, mef'ulün leh te olabilir mef'ul-ü mutlak ta olabilir. O, lafzın mef'ulün leh olması durumunda, iki şekilde yorumlanabileceğini ifade etmiştir. Birincisi; lafzın amili, الرَّاشِدُونَ kelimesidir. Buna göre manâ, 'Allah (c.c.) onları, fazl-ı kereminden dolayı doğru yola iletti.' şeklinde olur. İkincisi; kelimenin amili, önceki âyetteki حَبَّبَ fiildir. Bu takdirde manâ, 'size bir lütf olması için, size imanı sevdirdi, küfrü de çirkin gösterdi' şeklinde olur. O, kelimenin mef'ul-ü mutlak olması durumunda, bunun, gizli bir fiilin mef'ul-ü mutlakı olacağını belirterek, takdirin حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَكَرِهَ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ şeklinde ifade etmiştir (Zemahşerî, 2020: 6/304).

Râzî, فَضْلًا 'lütf' kelimesiyle ilgili, Zemahşerî'nin görüşlerine katılmakla beraber, üçüncü bir ihtimalden daha bahsetmektedir ki, o da, lafzın, gizli bir fiilin mef'ulün bihi olabileceğidir. Böyle olması durumunda, cümlenin takdirinin أُولَئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ أَيُّ يَبْتَغُونَ فَضْلًا şeklinde ifade etmiştir (Râzî, 2002: 20/215-216).

Dokuzuncu ayet:

وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَفِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ فَإِنْ فَاءَتْ فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿٩﴾

Zemahşerî, ikil olan طَائِفَتَانِ 'iki topluluk' lafzından sonra اقْتَتَلُوا 'savaşarlarsa' fiilinin çoğul olarak gelmesinin sebebini, طَائِفَتَانِ kelimesinin, lafız itibariyle ikil olsa bile manâ itibariyle 'topluluk ve insanlar' anlamında çoğul bir ifade olması şeklinde açıklamıştır. Bu görüşüne, İbn Mes'ud'un (r.a.), âyetin devamındaki حَتَّى تَفِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ فَإِنْ فَاءَتْ 'Allah'ın (c.c.) emrine dönünceye kadar. Eğer dönerse...' cümlesindeki tekil olan حَتَّى تَفِيءَ fiilini يَفِيئُوا şeklinde; فَاءَتْ fiilini ise فَاءُوا şeklinde çoğul formunda okumasını delil olarak göstermiştir. Bu kırâate göre cümle ise حَتَّى يَفِيئُوا إِلَى أَمْرِ اللَّهِ, فَإِنْ فَاءُوا فَحَدُوا بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ şeklinde; anlamı ise 'Allah'ın (c.c.) emrine dönünceye

kadar. Allah'ın emrine dönerlerse, eşit davranarak aralarını bulun!' şeklinde olmaktadır. Zemahşerî ayrıca, *تَقِيءَ إِلَىٰ أَمْرِ اللَّهِ*, 'gölge, ganimet ve geri dönmek' anlamlarına geldiğini ifade ederek, bu anlamlar arasındaki ilişkiyi izah ederken, gölgenin güneş tarafından ortadan kaldırıldıktan sonra tekrar ortaya çıkması; ganimetin ise, kâfirlerin malzemelerinin, Müslümanların eline geçmesi yani onlara geri dönmesi şeklinde açıklamıştır. Ayrıca o, kırâat imamlarından Ebu 'Amr'ın bu kelimeyi hemzesiz olarak *تَقِيءَ حَتَّىٰ* şeklinde okuduğunu belirtmiştir (Zemahşerî, 2020: 6/306).

Zemahşerîye göre âyetteki *الْعَدْلُ* 'adalet' kaydının, birinci *أَصْلِحُوا* 'aralarını bulun!' fiilinden sonra zikredilmeyip ikincisinden sonra zikredilmesinin nedeni, âyetin başındaki vuruşmadan kastedilen manânın, iki topluluğun da bağı olmaları ve bir şüphe üzerine savaşıdır. Ne sebeple olursa olsun Mü'minlere düşen, öncelikle savaşı bitirmek, hakikati göstermek ve nasihatler vererek şüpheyi gidermektir. Çatışmakta direnirlerse o zaman onlarla çatışmak lazım gelir. Bu durumda, ölümlerin bedelinin tahsilatı mümkün olmaz. Ancak, iki topluluktan biri diğer topluluğa saldırırsa saldıran grubun sayısına göre bedel ödettirilir (Zemahşerî, 2020: 6/310).

Zemahşerî, *وَأَقْسَطُوا* ibaresi bağlamında, bu kelimenin mastarı olan *الْقِسْطُ* kelimesindeki 'kâf' harfinin fetha ile okunması halinde 'haksızlık' anlamına; kesra ile okunması halinde ise 'adalet' anlamına geldiğini ifade etmektedir. Burada fetha ile okunan kalıptan gelmiş olup iki topluluğun arasını düzeltme hususunda verilen emirden sonra umumî manâda adil davranmayı ifade eder. Ayrıca if'al babına aktarılmış bir kelime olduğu için manâ, 'haksızlığı giderin, adaleti sağlayın' şeklinde olur. Çünkü if'al babının başındaki hemze bir takım anlamlara gelmektedir. Bunlardan biri de 'izale (giderme, ortadan kaldırma)' anlamıdır. Bu kelimedeki hemze de 'izale' manâsında olduğu için bu anlam verilmiştir. (Zemahşerî, 2020: 6/310).

Âyetin başındaki *إِنَّ* edatı, Râzî'ye göre, Müslüman topluluklar arasında savaşın nadiren gerçekleşmesi gerektiğine dair bir işarettir. Ancak, olaylar istenen yönde değil, aksine bir şekilde de gelişebilir. Bu bağlamda, *إِنَّ* edatıyla başlayan cümlenin anlamı, 'Müslümanlar birbirleriyle çatışmazlar ama ola ki çatışırlarsa...' demektir. Ayrıca, nadir olma durumunu vurgulamak için *طَائِفَتَانِ* 'iki grup' ifadesi kullanılmış, *فِرْقَتَانِ* 'iki fırka' ifadesi kullanılmamıştır. Çünkü *طَائِفَتَانِ* 'iki grup' ifadesi, *فِرْقَتَانِ* 'iki fırka' ifadesinden daha küçük bir

topluluğu ifade eder. Ayrıca ona göre, اِنَّ edatından sonra fiil gelmesi gerekirken, isim olan طَائِفَتَانِ lafzının getirilmesinin amacı, söze, vuruşmaya engel olacak bir ifade tarzıyla başlamak ve اِنَّ edatında bulunan nekreyi kuvvetlendirme işlevinin öne çıkarılarak, işaret edilen şeyin (çatışılmaması gerektiğinin) en kısa ve kesin yolla muhataplara aktarmaktır. Zira iki grubun da mü'min olması, aralarında bir vuruşmanın gerçekleşmemesini gerektirmektedir (Râzî, 2002: 20/219).

Onuncu ayet:

اِنَّ الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ فَاصْلِحُوا بَيْنَ اَخْوِيكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ (1.)

Zemahşerî, اَخْوِيكُمْ kelimesinin اِخْوَانِكُمْ veya اِخْوَانِكُمْ şeklinde çoğul formunda değil de ikil formunda gelmesini, aralarında anlaşmazlık oluşabilecek insan sayısının en az iki olmasıyla açıklamış ve bunun, iki kişi arasındaki anlaşmazlığın giderilmesi ne kadar elzem ise, daha fazla kişi arasındaki anlaşmazlığın giderilmesinin ondan daha elzem olduğuna delalet ettiğini ifade etmiştir. O ayrıca bu ifadeyle kastedilenlerin, Evs ve Hazrec kabileleri olduğu görüşündedir (Zemahşerî, 2020: 6/312).

Râzî, اِنَّمَا 'ancak' edatının âyete kasr anlamı kattığını, dolayısıyla kardeşliğin yalnızca mü'minler arasında olduğunu ve mü'minle kâfir arasında bir kardeşlikten bahsedilemeyeceğini ifade etmiştir. Çünkü birleştirici unsur İslam'dır. Bu nedenle, kâfir bir kardeşi olan bir Müslüman öldüğünde, mirası Müslümanlara kalır, kâfir kardeşe kalmaz. Râzî bu görüşünü belirttikten sonra, اِنَّمَا lafzındaki ما harfinin 'kâffe (kendisinden önce gelen harfin veya fiilin amelini bozan ve anlamı kuvvetlendiren harf)' olduğunu, kelimeye kasr anlamı katan lafzın da bu harf olduğunu ifade etmektedir (Râzî, 2002: 20/222-223).

Râzî'ye göre اِخْوَةٌ kelimesi, اِخْ lafzının çoğuludur ve çoğul formları arasında anlamsal bir fark vardır. O, kelimenin çoğulu, اِخْوَةٌ şeklinde kullanıldığı zaman, 'soy itibariyle kardeşlik' anlamına; اِخْوَانٌ şeklinde kullanıldığı zaman, 'dostluk itibariyle kardeşlik' anlamına geldiğini söylemiştir. Âyette اِخْوَةٌ şeklinde gelmiş olmasının nedeni na göre, mü'minler arasındaki hukuku kuvvetlendirmek ve İslam'ın sanki bir babaymış gibi; İslam kardeşliğiyle oluşan bağın da, soy cihetiyle kardeş olanlar arasındaki bağ gibi olduğunu vurgulamak içindir (Râzî, 2002: 20/219).

Kurtubî, kırâat imamlarından Ya'kûb'un, أَخَوَيْكُمْ 'iki kardeşiniz' kelimeyi, إِخْوَانِكُمْ 'kardeşlerinizin' şeklinde ve Hasen'in إِخْوَانِكُمْ 'kardeşlerinizin' şeklinde çoğul; diğer kırâat imamlarının ise ikil olarak okuduğunu söylemiştir. O, ikil şeklinde kullanımını tercih ederek, bu takdirde anlamın 'her iki kardeşin arasını' şeklinde olduğunu ve bu şekilde, emrin herkes hakkında geçerli olacağını ifade etmiştir (Kurtubî, 2003: 16/257).

On birinci ayet:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرُ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا أَنفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ بِئْسَ الْأَسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿١١﴾

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرُ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ

Zemahşerî, âyette geçen قَوْمٌ 'topluluk' kelimesinin sadece erkekleri ifade ettiğini belirterek bu görüşüne, الرَّجَالُ قَوَامُونَ عَلَى النِّسَاءِ 'erkekler kadınların sorumluluğunu üstlenmektedir.'⁶⁹ âyetini delil olarak getirmiştir. Ayrıca ona göre قَوْمٌ 'topluluk' ve نِسَاءٌ 'kadınlar' kelimelerinin nekre olarak gelmesinde, iki anlam kastedilmiştir. Birincisi; 'Müslüman erkekler de Müslüman kadınlar da birbirleriyle alay etmesinler!' anlamıdır. İkincisi; bu lafızların genel anlam ifade etmesinden dolayı, 'kimse kimseyle alay etmesin, herkese alay etmek yasaklanmıştır' anlamıdır (Zemahşerî, 2020: 6/314).

Zemahşerî'ye göre, عَسَىٰ أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ 'belki de onlar, kendilerinden daha hayırlıdırlar.' ifadesi, alay etmekten men edilmenin sebebine cevap olabilecek müstakil bir başlangıç cümlesidir. Eğer böyle olmasaydı, bu cümle kendinden önceki cümleye 'fâ' harfi ile bağlanırdı. Buna göre âyetin yorumu şöyle olmaktadır:

Herkes, alay edilen kişinin Allah katında alay edenden daha hayırlı olabileceğine inanmalıdır. Zira insanlar, sadece aşikâr olan durumları bilebilirler, gizli olan hususlar hakkında bilgi sahibi değildirler. Allah katında değer ölçüsü, gönüllerdeki ihlâs ve kalplerdeki takvâdır ve insanların bu konuda bilgi sahibi olması mümkün değildir. Bu nedenle, kimse bir başkasının görünüşteki uygunsuz hali, bedensel bir rahatsızlığı veya ifade tarzı nedeniyle onu küçümseyip alay etmemelidir; zira alay edilen kişi, alay

⁶⁹ Kur'ân, Nisa, 4/34.

edenden ihlâs ve takvâ bakımından daha üstün olabilir. Bu durumda, Allah'ın (c.c.) değer verdiği birini küçümsemekle günah işlemiş olur ve kendine zarar verir (Zemahşerî, 2020: 6/316).

Ayrıca o, İbn Mes'ûd'un kırâatinde *عَسَىٰ أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُمْ* ile *عَسَىٰ أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ* 'belki de onlar, kendilerinden daha hayırlıdır.' cümlelerindeki tekil olan *عَسَىٰ* fiilinin *عَسَوُا* ve *عَسَيْنَ* şekillerinde çoğul olarak okunduğunu belirmiştir. Bu kırâate göre, *عَسَىٰ* fiili, *فَهَلْ عَسَيْتُمْ* 'hiç düşünmüyor musunuz?'⁷⁰ âyetindeki gibi haberdir. İlk kırâate göre ise yani tekil formunda okunursa, *وَعَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا*, 'belki de bir şeyden hoşlanmazsınız!'⁷¹ âyetindeki anlam gibidir ki, bu fiilin haberi gelmemektedir (Zemahşerî, 2020: 6/316).

Râzî, *لَا يَسْخَرُ* ifadesi bağlamında 'suhriyyet' kavramının, kişinin başkasını küçümsemesi ve kendisinden daha aşağı mertebede görmesi anlamlarına geldiğini ifade etmiştir. Ona göre bu kavram, bir kişinin kusurlarının dile getirilip sayılmasından çok, bir kimsenin, hoşlanmadığı insanlardan bahsedilince, 'o kişi zikredilmeye değer, ona değer vermeye gerek yok' gibi ifadeler kullanması durumunu ifade eder. Ayrıca o, âyette geçen *قَوْمٌ* 'topluluk' lafzının, çocuk veya kadın değil, 'erkeklerden oluşan topluluğa' verilen bir isim olduğunu belirmiştir. Bu lafzın kullanılmasında bir incelik olduğunu ifade eden Râzî, bu ifadenin, küçümseme, hafife alma ve alay etme fiillerinin, genellikle erkekler arasında meydana geldiğine dair bir vurgu olduğuna dikkat çekmiştir. Âyette, 'nefs (kişi, kendisi)' ifadesi yerine 'kavm (topluluk)' ifadesinin kullanılmasının, Müslümanları, kibirden uzak tutmayı amaçladığını vurgulayan Râzî, bunun sebebini ise, kibirli bir insanın, büyüklenme duygusunu genellikle bir topluluk içinde yansıtmaya çalıştığı şeklinde izah etmiştir (Râzî, 2002: 20/224-226).

وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ

Mâtürîdî'ye göre *lemz*, lisan ile birine hakaret etme, ağız hareketleriyle kişiyi rencide etme ve göz ile ayıplama gibi anlamlara gelmektedir (Mâtürîdî, 2005: 9/334).

Zemahşerî'ye göre *lemz*, bir kimseyi sözle incitmek ve onda kusur bulmak anlamına gelir. O, bazı kırâat imamlarının, bu kelimeyi, if'al babından *لَا تَلْمِزُوا* şeklinde okuduğunu ifade ederek bu okuyuşun, anlama herhangi bir farklılık katmadığını söylemiştir. Ona göre, bu kelime, orijinal okuyuşu olan sülâsî kalıbında bazı anlamlara gelmektedir. Bu anlamlardan

⁷⁰ Kur'ân, Muhammed, 47/22.

⁷¹ Kur'ân, Bakara, 2/216.

biri, ‘*Ey iman edenler! İnsanları ayıplamaktan ve onlarda kusur araştırmaktan kaçının!*’ şeklindedir. Başka bir anlamı, ‘*kendi kendinizi ayıplamayın!*’ şeklindedir. Zira Müslümanlar bir bedeninin parçaları gibidir. Bir Müslümanın diğer bir Müslümanı kötülemesi, aynı zamanda kendisini kötülemesi demektir. Diğer bir manâsı da, ‘*ayıplanmanıza sebep olacak bir davranışta bulunmayın*’ şeklindedir. Zira ayıplanmasına neden olacak bir tavır içinde olan kimse, hadd-i zatında kendi kendini ayıplamış olmaktadır (Zemahşerî, 2020: 6/318).

Râzî, *lemz* fiilinin, bir kişide bulunan bir ayıbı, o kişinin gıyabında dile getirmek anlamında olduğunu söyleyerek, bu ifadeye üç farklı izah getirmiştir. Birincisi; birinin ayıbı, kardeşini ilgilendirir. Dolayısıyla, bir kimse, diğerinin ayıbını söylediğinde, aynı zamanda kendisinin de ayıbını söylemiştir. İkincisi; bir kimse, başka birinde bir kusur görüp onu ayıplarsa, kendisi de kusurları görüldüğünde ayıplanmaktan kurtulamaz. Dolayısıyla, başkasını ayıplayan kişi, kendisini de, ayıplanan kişi tarafından ayıplanmaya müstehak hale getirmiş olur. Üçüncüsü; bir toplulukta, birbirini ayıplayanlar, aynı zamanda o toplulukta ayıplanan kişiler haline gelir (Râzî, 2002: 20/226).

Nesefî, kırâat imamlarından Ya’kûb’un, kelimeyi ‘*mîm*’ harfinin ötresiyle okuduğunu belirtmiştir. Ona göre, her iki okuyuş ta, ‘*Müslümanların tek kişi gibi olduğunu, bir Müslümanın diğer bir Müslümanı ayıplaması durumunda, kendisini de ayıplamış olacağını*’ ifade etmektedir (Nesefî, 2005: 9/567).

Kelime, Kuvarî’ye göre garîbu’l-Kur’an kapsamında değerlendirilebilecek bir kelime olup لا تَعْيُبُوا ‘*ayıplamayın*’ anlamındadır (Kuvarî, 2008: 49/11).

وَلَا تَتَابَرُؤْا بِالْأَلْقَابِ

Mâtürîdî, *nebz* kavramıyla ilgili farklı bir perspektif ortaya koymuştur. O, لا تَتَابَرُؤْا ‘*birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın!*’ ifadesinin, karşılıklı yapılan şeylerle ilgili kullanılan bir kalıp olan tefa‘ul bâbından olup sadece bu fiille, kastedilen manâ anlaşılmasına rağmen, ayrıca بِالْأَلْقَابِ ‘*lakaplarla*’ lafzının kullanılmasının gerekçesini şöyle açıklamıştır: “*bu üslûp, cümlelerin anlamını tekid edip, lakap takma fiilinin çirkinliğini çok kuvvetli bir şekilde vurgulamaktadır. Bu üslûba göre âyetin anlamı, ‘birbirinizin lakabını aşikâr etmeyin! Zira aşikâr ettiğiniz lakaplar, o kimseleri rencide eder’ şeklindedir*” (Mâtürîdî, 2005: 9/334).

İsfehânî'ye göre lakap, bir kimsenin, asıl isminin haricinde adlandırıldığı isimdir ve iki çeşit kullanımı vardır. Birincisi, şeref ve hürmet anlamında; ikincisi, aşağılama anlamında kullanımıdır. Bu âyette ikinci anlamı kastedilmiştir (İsfehânî, 2002: 744).

Zemahşerî, *nebz* kavramının, insana zarar veren ve onu küçük düşüren kötü lakaplar takmak anlamına geldiğini ifade ederek, âyette geçen ve tefa'ul babına aktarılmış formu olan لَا تَتَّبِعُوا kelimesinin, 'birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın!' anlamında olduğunu belirtmiştir (Zemahşerî, 2020: 6/318).

Râzî'ye göre *nebz*, *lemz*'den daha hafif bir derecede olup kişiye, kendisinde olmayan, isminden ayrı veya kendisinde olsa bile hoşlanmayacağı bir sıfatla hitap edilmesidir. O, لَا تَتَّبِعُوا lafzının sülâsî kalıptan getirilip, bu kelimenin sülâsî kalıptan لَا تَتَّبِعُوا şeklinde değil de 'müşareket (ortaklık)' ifade eden müfa'ale babından getirilmesinin nedenini şöyle açıklamıştır:

Kendisine kötü lakap takılan bir kişi, o lakabı takana hemen, o anda kötü bir lakapla mukabelede bulunabilir. Zira kötü bir lakap bulmak kolaydır. Bu sebeple 'nebz' fiili müfa'ale kalıbından getirilmiştir. Fakat *lemz*, yani ayıplama böyle değildir. Yani, ayıplanan kişi, kendisini ayıplayanın kusurunu o anda bilemeyebilir. Dolayısıyla, ayıplama fiiline o anda karşılık veremeyebilir. Bundan dolayı *lemz* fiili, sülâsî kalıptan gelmiştir. Zira ayıplanan bir insanın, ayıplayan kişinin, kendisiyle alay edilebilecek bir kusurunu o anda, hemen araştırıp bulması mümkün değildir, bunu arayıp bulmaya çalışır. Böylece ayıplama işi tek taraflı olarak gerçekleşmiş olur. Ancak 'kötü lakaplarla çağırma' durumunda taraflar bu durumu yapmaktan aciz değildir (Râzî, 2002: 20/227).

Râzî'nin bu değerlendirmesi, oldukça kapsamlı ve meselenin önemini vurgulaması açısından dikkate değerdir. Zira bu incelikleri anlayan bir kişi, kendisindeki kusurları görmeden, başkasının kusurlarını ortaya dökmek ve kötü lakap takmak gibi yanlışlıklara düşmez. Âyette bu incelikler çok edebî bir üslûpla anlatılmıştır.

لَا تَتَّبِعُوا ifadesi, Kuvarî'ye göre garîbu'l-Kur'an kapsamında değerlendirilebilecek bir kelime olup لَا يُعَيِّرُ 'kınamayın, kusur bulmaya çalışmayın' anlamındadır (Kuvarî, 2008: 49/11).

يُنْسِ الْإِسْمَ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ

Râzî'ye göre, âyette geçen *بَعْدَ الْإِيمَانِ* 'imandan sonra füsuk ne kötü bir isimdir.' ifadesi, bir kişinin, iman ettikten sonra 'ey kâfir!' gibi bir ifadeye maruz kalarak aşağılanması şeklinde tezahür edebilir ki, bu muhtemel durum, âyete, 'imandan sonra bir Müslümanı kâfir olarak isimlendirmek ne kötüdür!' anlamı katmaktadır. Bu ifade, âyette geçen yasağın tamamlayıcısı durumundadır. Sanki Allah (c.c.): "Ey iman edenler, bir kavim diğer bir kavimle alay etmesin. Kendi kendinizi ayıplamayın. Birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın. Çünkü bir kimse böyle yaparsa, imandan sonra fasıklığa düşer. Hâlbuki bir kişiden, iman ettikten sonra bir takım fık davranışlarının ortaya çıkması, kötü ve çirkin bir şeydir." demek istemiştir (Râzî, 2002: 20/227).

وَمَنْ لَمْ يَتُوبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

Râzî, *وَمَنْ لَمْ يَتُوبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ*, 'kim ki tevbe etmezse, onlar zâlimlerin ta kendileridir.' cümlesiyle ilgili iki izahta bulunmuştur. Birincisi; âyetin başından buraya kadar sayılan davranışlar, günahların küçük olan kısmındandır. Bu günahları bir kere işleyen kimse, fasıklık ve zâlimlikle nitelenemez. Fakat bu günahlara ısrarla devam eden kişi, fasık ve zâlim olur. Bu nedenle, kişi, bu günahları sürekli işleyerek adet haline getirmesinden dolayı zâlim olarak vasıflandırılmıştır. İkincisi; âyetteki, alay etmekten, ayıplamaktan ve lakap takmaktan yasaklama ifadeleri, gelecek zamanda bu davranışlardan kaçınmayı ve yasaklanmayı ifade eder. Ama 'kim tevbe etmezse' ibaresi, geçmişte yapılan benzer hatalardan tövbe etmeye ve bunlardan dolayı pişmanlık duymaya davet eden bir ifadedir (Râzî, 2002: 20/228).

On ikinci ayet:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبَ بَعْضُكُم بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْنَاهُمْ وَأَتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ (١٢)

Zemahşerî, *اجْتَنِبُوا* ifadesini izah ederken, kelimenin sülâsî kalıbı olan *جَنَّبَ* fiilinin 'uzak tutmak' anlamında ve iki nesne alan bir fiil olduğunu ifade ederek, buna, Hz. İbrahim'in (a.s.) duası olan *وَاجْتَنِبِي وَبَيْتِي أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ*, 'Allahım! Beni ve evlatlarımı putlara tapmaktan uzak tut!' âyetini delil olarak getirmiştir. Bu kelimenin on ikinci âyetteki formu, ifti'al babına aktarılmış halidir. İfti'al babı ise mutâvaat (kabullenme) içindir. Dolayısıyla buradaki *اجْتَنِبُوا* 'kaçın!' ifadesinin kullanımı, *اجْتَنَّبَ الشَّرَّ* 'kötülükten kaçındı' cümlesindeki gibi olup,

mutâvaat anlamı bulunmaktadır. Sakınılması gereken şey ise, zannın bir bölümüdür; çünkü ifade, ‘zannın bir bölümü günahdır’ şeklindedir (Zemahşerî, 2020: 6/322).

Zemahşerî’ye göre, كَثِيرًا ‘çoğu’ lafzının nekre olarak gelmesi, zannın hepsini değil belirli bir kısmını ifade eder. Çünkü zanlardan bazıları, herhangi bir izaha ihtiyaç duyulmadan anlaşılacak şekilde, kesinlikle sakınılması gereken zanlardır. Bu açıdan, ifadenin nekre olarak gelmesi, bir başkası hakkında, tamamen kötü zan beslemenin ötesinde, kısmen dahi olsa kötü zan beslenmemesini gerektirir (Zemahşerî, 2020: 6/322).

Râzî’ye göre كَثِيرًا edatı, hayırlı ve güzel olan şeyler dışında kalan zanları hariç tutmak amacıyla gelmiştir. Zira kesin bilgi sahibi olunmayan her şeyde zanna düşülebilir (Râzî, 2002: 20/229).

وَلَا تَجَسَّسُوا

İsfehânî, جَسَّسٌ kavramının, ‘bir insanın damarlarına dokunmak suretiyle nabzına bakarak, hasta olup olmadığını anlamak için yapılan işlem’ anlamında olduğunu söylemiştir. Ayrıca o, bazı müfessirlerin kelimeyi, لَا تَجَسَّسُوا şeklinde değil, حَسَّسٌ kavramından türemiş olan لَا تَحَسَّسُوا şeklinde kuulduklarını ifade ederek, buna itiraz etmiştir. Çünkü جَسَّسٌ kavramı, gözle görülebilen, dokunulabilen, işitilebilen şeyler için kullanılırken; حَسَّسٌ kavramı, sadece hislerle anlaşılacak şeyler hakkında kullanılmaktadır. Dolayısıyla ayetin bağlamına göre لَا تَجَسَّسُوا ifadesinin kullanılması daha uygundur (İsfehânî, 2002: 196).

İsfehânî’nin kelime ile ilgili bu yorumlarından, kelimenin لَا تَجَسَّسُوا şeklinde gelmiş olmasının sebebi net olarak anlaşılmaktadır. Çünkü âyette bu kelimenin kullanılması, his yoluyla kusur araştırmanın değil, gözlem yoluyla araştırmanın yasaklanmasına işaret etmektedir. Hislerle araştırma hususu ise daha çok الظَّنِّ ‘zan’ kavramıyla ilgilidir ve bir önceki cümlede bundan da yasaklanma bulunmaktadır.

Zemahşeri de, kelimenin, ha (h) harfi ile تَحَسَّسُوا şeklinde de okunduğunu belirterek, bir şeyin halini öğrenmek için araştırma yapmak anlamında تَجَسَّسَ الْأَمْرَ ‘işini araştırdı’ cümlesinin kullanıldığını nakletmiştir. Devamla, kelimenin tefe‘ül babından geldiğini ve buradaki anlamının ‘mü’minlerin gizli durumlarını, kusurlarını araştırmayın, sakladıkları

hallerini açık edip onları zor durumda bırakmak için çabalamayın! şeklinde olduğunu ifade etmiştir (Zemahşerî, 2020: 6/324).

Râzî'ye göre bu ifadenin kullanılmasının sebebi, önce geçen anlamların tamamlanması içindir. Çünkü اجْتَنَّبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ ‘zannın çoğundan sakının!’ ibaresinde, öncelikli olarak kat’i bir şekilde zandan sakınılması emredilmektedir. Bu bağlamda, لَا تَجَسَّسُوا ifadesi, bir mü'minin, diğer bir mü'minin ayıplarını araştırıp ortaya çıkararak, elde ettiği bilginin kesin bir bilgi olduğunu, dolayısıyla âyette yasaklanan zan fiilinden sayılmadığını iddia etmesi ihtimalini ortadan kaldırmak için gelmiştir. Buna göre sanki Allah (c.c.): “*Ey Mü'minler, zanna kapılmayın! Ayrıca, mü'minlerin ayıplarını araştırma noktasında bir çabanız ve çalışmanız da olmasın*” buyurmuştur (Râzî, 2002: 20/229).

أَيُّحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ

Zemahşerî, kelimenin, غَابَهُ ‘onu gıyabında kötiledi’ fiilinin ifti‘al babına aktarılmış formu olduğunu, sülâsî formuyla aynı anlamda bulunduğunu söylemiştir. Nitekim o, bu kelimelerin masdarları olan ‘الغيبة’ ve ‘الاغتيال’ lafızlarının, ‘bir kimseyi, arkasından ve hoşlanmayacağı şekilde anmak’ anlamına geldiğini ifade etmiştir (Zemahşerî, 2020: 6/325).

Zemahşerî, âyette, gıybetin temsilinde, gıybet eden kişinin, gıybet ettiği kişiye manevi bir zarar verdiğini ve bu zararın en çirkin şekilde ifade edildiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda ona göre bazı mübalağalar vardır: Bunlardan biri, gıybetin çirkinliğindeki anlamı kuvvetlendirmek için soru edatı olan hemzenin kullanılmasıdır. Diğeri, أَيُّحِبُّ ‘sever mi?’ fiilinin, kimsenin böyle çirkin bir davranışı sevmeyeceğini, hoş karşılamayacağını hissettirmek amacıyla, أَحَدُكُمْ ‘sizden biriniz’ ifadesine isnad edilmesidir. Bir diğeri, gıybetin çirkinliğinin, kişinin, herhangi bir kimsenin değil de, öz kardeşinin etini yemesi temsili üzerinden metaforik bir üslûpla ifade edilmesidir. Bir diğeri, et yeme metaforunun, ‘ölü eti’ kavramıyla ifade edilerek, gıybetin çirkinliğinin daha da vurgulu bir tarzda anlatılmasıdır. Son olarak; böyle bir üslûpla gıybetin kötülüğünün ifade edilmesinin, mü'minlerin namus ve şereflerine çok büyük bir saldırı anlamına gelmesidir (Zemahşerî, 2020: 6/325).

Zemahşerî'ye göre, âyette, öz kardeşin ölüsünün etini yemenin çirkinliği vurgulandıktan sonra, hemen ardından فَكَرِهْتُمُوهُ cümlesinin gelmesinin anlamı, ‘elbette bundan

hoşlanmadınız, bu hakikat anlaşıldı.’ demektir. Zira ona göre bu cümlede şart manâsı bulunmaktadır ve manâ, ‘*eğer bu doğruysa, herhalde bundan hoşlanmadınız!*’ demektir. Hâl böyle olunca, ona göre, cümlenin başındaki ‘fâ’ harfinin, ‘fâ-i fasiha’ olduğu ortaya çıkar ve manâ şöyle olur:

İnsanlığın bir gereği olarak, insan olmanın verdiği bir şerefle, insan eti yemenin çirkinliği inkâr edilemeyeceğinden dolayı, ölü kardeşinizin etinden yemeyi sevmediğiniz, onu hoş görmediğiniz ve iğrenç bulduğunuz kati surette ortaya çıktı. O halde mü’minlerin şeref ve haysiyetlerine saldırı açısından farklı olmayan gıybet çirkinliğini de sevmemeniz, ondan hoşlanmamanız ve kendinizi sakınmanız lazımdır (Zemahşerî, 2020: 6/326).

O ayrıca, bu kelimenin, tef’ il babından ve meçhul sîgasıyla فَكَّرَ هُنْمُوهُ şeklinde okunduğunu da söylemiştir ki, bu takdirde anlamın ‘*böylesine çirkin bir işten hoşlanmayacak bir yaratılışa yaratıldınız.*’ şeklinde olduğunu ifade etmiştir (Zemahşerî, 2020: 6/326).

Râzî, مَيْتًا ‘ölü’ kelimesinin, لَحْمٍ ‘et’ kelimesinden veya أَخِيهِ ‘kardeşi’ kelimesinden hal olduğunu söyleyerek, gıybet meselesiyle ilgili, Zemahşerî’nin ifade etiği görüşlere katılmakla beraber, ondan farklı olarak bazı izahlar da getirmiştir. Bu izahlardan biri, لَحْمٍ أَخِيهِ ‘kardeşinin etini’ ifadesinin, kâfirlerin gıybetini yapmanın yasaklanmadığı anlamına geldiğidir. Çünkü gıybet, kardeşin etiyle ilişkilendirilmiştir. Onuncu âyette ise mü’minlerin kardeş olduğu vurgulanmıştır. Dolayısıyla âyette yasaklanan gıybet, mü’minlerin gıybeti olmaktadır. Başka bir izah, yapılan benzetmenin hikmetine dairdir. Ona göre, benzetmede, mü’minlerin onur ve haysiyetlerinin, aynen kanları ve etleri gibi, hatta daha kıymetli olduğuna dair açık bir kıyas ve işaret vardır. Dolayısıyla, bir mü’min, diğer bir mü’minin ölü haldeki etini yemekten hoşlanmayacağına göre, onun etini yemekle aynı olan ve onuruna saldırı anlamına gelen gıybet gibi bir çirkinlikten de kesinlikle hoşlanmaz (Râzî, 2002: 20/230).

Râzî, فَكَّرَ هُنْمُوهُ ‘bundan iğrendiniz!’ ibaresi ile ilgili olarak iki hususa dikkat çekmiştir. Birincisi; sondaki هُ zamirinin ait olduğu yere dairdir. O bu noktada, üç ayrı izah yapmıştır. Birinci izaha göre, bu zamir, öncesindeki أَنْ يَأْكُلَ ‘sizden biriniz yemeyi sever mi?’ cümlesindeki أَنْ يَأْكُلَ ‘yemeyi’ fiilinden anlaşılan الْأَكْلَ ‘yeme’ masdarına dönmektedir. Çünkü أَنْ يَأْكُلَ ifadesindeki أَنْ ‘en’ edatı muzarinin başına gelerek onu masdar teviliyle isim haline getirir. Bu takdirde cümlenin aslı أَنْ يَأْكُلَ الْأَكْلَ şeklinde olur. Bu takdire göre anlam ‘siz,

onu yemeyi çirkin buldunuz’ şeklinde olur. İkinci izaha göre, zamir, لَحْمٍ ‘et’ lafzına dönmektedir. Bu takdirde anlam, ‘o etten iğrendiniz’ şeklinde olur. Üçüncü izaha göre ise zamir, مَيْتًا ‘ölü’ lafzına dönmektedir. Bu takdirde anlam ‘ölmüş ve cesedi çürümüş kardeşinizin etini yemeyi sever misiniz? İşte bu durumdan iğrendiniz’ şeklinde olur. Râzî, bu üç izahı birincisini tercih ederek, âyete ona göre manâ vermiştir. Râzî’nin dikkat çektiği ikinci nokta ise, baştaki فَ ‘fa’ harfinin işlevi ile ilgilidir. Bu noktada da üç izah yapmıştır. Birincisi; fâ ile başlayan ibarenin, gizli bir soruya verilen cevap olma ihtimalidir. Bu takdire göre sanki ‘sizden herhangi biri sever mi?’ şeklinde bir soru sorulmuş ta, bu ibare o soruya cevap olarak verilmiş gibidir. İkincisi; أَيُّجِبُ أَحَدَكُمْ أَنْ يَأْكُلَ cümlesindeki hemze, inkarî soru hemzesidir. Bu takdire göre anlam, ‘sizden hiç kimse, ölmüş bir kardeşinin etini yemeyi sevmez’ şeklinde olur. Üçüncüsü; fâ harfinin, sebep-sonuç ilişkisindeki sonuç ilgisini ifade etmesidir. Bu ilişkiden, bir kimsenin, içinde ölü bulunan bir odada bulunmaktan hoşlanmamasından, o ölünün etini yemekten, fazlasıyla hoşlanmayacağı sonucuna ulaşılır. Bu durumda, ölmüş ve çürümeye yüz tutmuş bir ölünün, insanı tiksindirmesi gibi gıybetin de mü’mini tiksindirmesi icab eder (Râzî, 2002: 20/232).

On üçüncü ayet:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَىٰكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴿١٣﴾

إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ

Zemahşerî, مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ ‘bir erkek ve dişiden’ ibaresinin, Hz. Âdem ve Hz. Havvâ’ya işaret etmekle beraber, ‘bir anne ve babadan’ anlamına da gelebileceğini ifade etmiştir. Dolayısıyla, her insanın yaratılış süreci aynıdır. Hal böyleyken, bir insanın başkasına karşı soy bakımından üstünlük taslaması yanlıştır (Zemahşerî, 2020: 6/330).

Râzî, âyette önce, خَلَقْنَاكُمْ ‘sizi yarattık’ buyrulup, ardından جَعَلْنَاكُمْ ‘sizi kıldık’ ifadesinin kullanılmasını, yaratma fiilinin, toplumlara ayırma fiilinin temelini oluşturan bir durum olmasıyla açıklar. Ona göre, bu durumda, öncelikli olan, yaratma işidir (Râzî, 2002: 20/235).

Mâtürîdî (2005: 9/33), شُعُوب ‘şuûb’ ve قَبَائِل ‘kabâil’ ifadeleriyle ilgili, dilciler tarafından farklı tanımlamalar yapıldığını söylemiştir. O, bazı dilcilerin, ‘şuûb’u, kabileden büyük ve kök olarak; kabileyi ise ondan çıkan dallar olarak tanımladıklarını ifade etmiştir. Bazılarına göre, ‘şuûb’, Arapların dışındaki halklar; ‘kabâil’ ise Araplardır. Bazıları ise, bu iki kelimeyi eş anlamlı olarak kullanmıştır. Mâtürîdî, bu yorumlardan birincisini tercih ederek, bu lafızları, birinci yorumdaki anlamlarına göre tefsir etmiştir.

Zemahşerî’ye göre, شَعْبٌ ‘şa’b’ ifadesi, Arap toplumunun topluluk grupları arasındaki en üst seviyesini temsil eder. ‘kabile’ ise, şa’b grubunun altındaki ikinci büyük topluluktur (Zemahşerî, 2020: 6/330).

Zemahşerî, لِتَعَارَفُوا ‘birbirinizi tanımanız için’ kelimesinin, yine tefa’ül babından olarak لِتَتَّعَارَفُوا ve sülâsî kalıbından olarak لِنَعْرِفُوا şekillerinde de okunduğunu ifade ederek, tefa’ül babından ve idğamsız olarak okunduğunda anlamın değişmediğini; sülâsî kalıptan okunduğunda ‘hangi soydan geldiğinizi bilmeniz için’ anlamında olduğunu söylemiştir. Ona göre âyetteki ifadenin anlamı, Allah’ın (c.c.), insanları, halklar ve aşiretler şeklinde halletmesinin hikmeti, herkesin kendi soyunu bilmesi ve kimsenin, kendisini, öz babasının dışındaki birine nispet etmemesi içindir. Allah’ın (c.c.) bu şekilde bir yaratılış takdir etmesi, soy ve atalarla, diğer insanlara karşı övünülmesi ya da soy açısından üstünlük iddiasında bulunulması için değildir (Zemahşerî, 2020: 6/330).

إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَىكُمْ

Zemahşerî, âyette, yaratılış ve soy-sopla ilgili mülâhazalardan sonra إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَىكُمْ ‘Allah katında en kıymetli olanınız, Allah’tan en çok sakınanınızdır.’ ibaresinin, Allah (c.c.) indinde itibar ve kıymet kazandıracak yegâne erdemin ‘takva’ olduğunu vurgulamak amacıyla getirildiğini söylemiştir. O ayrıca, ibarenin başındaki إِنَّ ‘inne’ edatının, hemzenin fethasıyla أَنْ ‘enne’ şeklinde de okunduğunu belirtmiştir. Ona göre bu okuyuş şekli, sanki ‘soyla neden övünülmesin?’ şeklinde sorulan bir soruya, ‘çünkü Allah (c.c.) indinde en kıymetli olanınız, soy açısından üstte olanınız değil, en takvalı olanınızdır.’ şeklinde verilen bir cevap niteliğindedir (Zemahşerî, 2020: 6/330).

On dördüncü ayet:

قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ وَإِنْ تُطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَا يَلِتْكُمْ مِنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (٤١)

Zemahşerî, âyetteki *‘de ki: iman etmediniz. Ancak ‘teslim olduk’ deyin!’* ifadesinin yerine, *‘de ki: ‘iman ettik’ demeyin. Fakat ‘teslim olduk’ deyin!’* ya da *‘de ki: iman etmediniz. Fakat teslim oldunuz!’* ifadelerinden birinin kullanılması gerektiği ile ilgili bir soru sorulması durumunda, cevaben bazı hususlara dikkat çekmiştir. Ona göre, âyetin bu formda gelmesi, bedevîlerin iddialarını ve hakikatte içlerinde olmayan bir inancı ispat etme çabalarını boşa çıkarmaktadır. Bu sebeple doğrudan doğruya *‘de ki: iman etmediniz!’* denilmiştir. Onların iman iddialarını bu tarz bir üslûpla yalanlamakta ise bir çeşit letafet vardır. Zira âyette açık bir lafızla *‘yalan söylüyorsunuz!’* denmemiş, bu ifadenin yerine, içlerinde bulunduğunu iddia ettikleri iman, hakikatte olmadığını ifade eden *‘de ki: iman etmediniz!’* ibaresi kullanılmıştır. Bu ibarenin, Bedevîlerin iman iddialarında yalan söyledikleri anlamına geldiğine işaret eden ifade ise bir sonraki âyetin sonunda gelen *‘onlar doğru olanların ta kendileridir.’* cümlesidir. Zira bu ifade, doğru olanların sıfatlarını sayarken, dolaylı olarak, bedevîlerin yalan söylediklerini de ihsas ettirmektedir (Zemahşerî, 2020: 6/332).

وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ

Zemahşerî, *‘de ki: iman etmediniz.’* ifadesinden sonra *‘de ki: iman etmediniz.’* ifadesinin getirilmesinin, faydasız bir tekrar olarak değerlendirilme ihtimaline karşı, bunun bir tekrar olmadığını belirtmiştir. Zira *‘de ki: iman etmediniz!’* ibaresi, bedevîlerin iman iddialarını yalanlamıştır. *‘de ki: iman etmediniz!’* ibaresi ise, onlara, demeleri gereken lafzın ne olduğunu ve söylenme zamanının belirlenmesini ifade etmektedir. Sanki onlara şöyle söylenmektedir: *‘İslam'a girdik deyin, çünkü kalpleriniz henüz dillerinizle uyum sağlamamıştır.’* Ayrıca bu cümle *‘de ki: iman etmediniz!’* ifadesindeki fail olan çoğul zamirinden hâldir. *‘de ki: iman etmediniz!’* edatındaki *‘de ki: iman etmediniz!’* beklenti manâsı ise bu kişilerin ileride iman edeceğine işaret etmektedir (Zemahşerî, 2020: 6/334).

Zemahşerî'ye göre, *لَا يَلْتَكُم مِّنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئًا* 'amellerinizden hiçbir şey eksiltmez.' ifadesi, 'size zulmetmez.' anlamına gelmektedir. Zira Araplar bu kelimeyi, *أَلَّنَّهُ السُّلْطَانُ حَقَّهُ أَشَدَّ الْأَلْتِ*, *padişah, onun hakkını noksan verdi, yedi!* cümlesinde olduğu gibi bu manâda kullanmaktadırlar (Zemahşerî, 2020: 6/334).

On beşinci ayet:

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ ﴿١٥﴾

Zemahşerî, *لَمْ يَرْتَابُوا* 'şüphe etmediler' ifadesini izah ederken, kelimenin mazi formu olan *إِرْتَابَ* 'şüphe etti' ifadesinin, *رَا بَهُ* 'onu suçlayarak şüpheye düşürdü.' manâsındaki sülâsî kalıbının, ifti'al babına aktarılıp mutâva'at manâsı kazandığını söylemiştir. Buna göre cümleden, 'mü'minlerin, Allah'a ve rasûlüne iman ettikten sonra kalplerine, iman ettikleri hususlara dair en ufak bir şüphe dahi düşmediği ve iman hususunun gerçek olduğunu kabullendikleri' manâsı anlaşılmaktadır. Ayrıca O, imanın, şüphe duymamaya bitişik olması gerektiği halde-ki şüphesizlik, iman hususunda olmazsa olmaz bir vasıftır-, *لَمْ يَرْتَابُوا* 'şüphe etmediler' kelimesi ile öncesindeki *آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ* 'Allah'a ve rasûlüne iman ettiler.' ifadesi arasına, 'gecikme, sonra gelme, erteleme' anlamlarını ifade eden *ثُمَّ* 'sonra' edatının neden getirildiğine dair sorulabilecek sorulara, iki şekilde cevap vermiştir. Birincisi; şeytan, mü'min'in kalbine, imanın lezzetini aldıktan ve o hazzı yaşadıkten sonra bile şüphe düşürüp onun imanına zarar vererek doğru yolu kaybetmesine sebep olabilir. Fakat hakiki mü'minler, bu tür bir tehlikeden uzaktır. Bu duruma delil de, *ثُمَّ اسْتَقَامُوا* 'sonra dosdoğru yol üzerinde sabit kaldılar.' âyetidir. İkincisi; imanın aslı, kalpte herhangi bir şüphenin olmamasıdır. Âyette, iman vurgulandıktan sonra bu duruma dikkat çekilmiş ve bu ifade tarzıyla, imanın kalpte kararlaşmasının, yavaş yavaş ve istikrarlı bir şekilde devam eden bir süreç olduğu belirtilmiştir (Zemahşerî, 2020: 6/336).

On yedinci ayet:

يَمُنُونَ عَلَيْكَ أَنْ اسْلَمُوا قُلْ لَا تَمُنُوا عَلَيَّ إِسْلَامَكُمْ بَلِ اللَّهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ أَنْ هَدَيْكُمْ لِلْإِيمَانِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (١٧)

Zemahşerî'ye göre ayetteki يَمُنُونَ fiili ve türevleri, Arapların مَنْ عَلَيْهِ بِيَدٍ 'birini desteklediği için bunu, onun başına kaktı' cümlesindeki gibi عَلَى harf-i ceriyle kullanıldığı zaman 'başa kakmak' anlamına geldiğini ifade etmiştir. O, minnet kavramını, 'bir insanın, yardımcı olduğu bir kimseden herhangi bir karşılık beklemediği lütuf' olarak açıklamıştır. Aslında bu kavram, 'kesmek' anlamındaki مَنْ 'menn' kökünden gelmektedir. Çünkü birine lütufta bulunup iyilik yapan kişi, yardım yaptığı kişiden bir menfaat beklemeden, sadece o kimsenin ihtiyacını kesmek (gidermek) için iyilik yapmıştır. Fakat aradan belli bir zaman geçtikten sonra yardım yapan kişi yaptığı iyiliği başa kakmaya başlayabilir. Bu durumda, مَنْ عَلَيْهِ صُنْعُهُ, denir ki 'yaptığı iyiliği onun başına kaktı' demektir (Zemahşerî, 2020: 6/340).

Zemahşerî, menn kavramıyla ilgili görüş ve yorumlarını ifade ettikten sonra bu âyetin üslûbunda latîf bir manâ bulunduğunu söyleyerek, ayeti diğer müfessirlerden farklı bir manâda yorumlamıştır. O manâ da, 'bedevilerin iman iddialarının, imanî yönden bir teslimiyet değil, İslamî yönden, yani siyaseten teslimiyet şeklinde olduğunun bildirilmesidir. Zira bedeviler, Müslüman oluşlarını, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) lütuf olarak sunmuşlardır. İşte bu ayet, bedevîlerin bu çirkin tavırlarını kınamak ve iman iddialarını reddetmek üzere nazil olmuştur. Bu manâda sanki şöyle buyrulmaktadır: "Bunlar, hadd-i zatında dikkate almaya değmeyecek, sadece 'siyaseten teslim olma' şeklinde adlandırılacak eylemlerini lütuf olarak gösteriyorlar. Onlara de ki: Eğer iddianız gerçek ise, o iddia ettiğiniz iman hususunda sizi muvaffak kılmakla Allah (c.c.) size lütufta bulunmuştur." (Zemahşerî, 2020: 6/340).

Zemahşerî, أَنْ هَدَيْكُمْ 'O size hidâyet verdiği için' ifadesinin أَنْ هَدَيْكُمْ ve إِذْ هَدَيْكُمْ olarak ta okunduğunu ifade ederek, أَنْ هَدَيْكُمْ şeklinde okunduğunda, 'Allah size doğru yolu gösterirse' anlamına; إِذْ هَدَيْكُمْ şeklinde okunduğunda, 'hani Allah size doğru yolu göstermişti ya!' anlamına geleceğini belirtmiştir (Zemahşerî, 2020: 6/340).

Kurtubî de Zemahşerî gibi, bu kelimedeki أَنْ edatının, bazı kırâatlerde أَنْ veya إِذْ şeklinde okunduğunu ifade etmiştir. Ancak Ona göre, أَنْ edatının kullanımı, doğru bir kullanım değildir. Bu görüşünü desteklemek için de âyetin sonundaki إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ 'eğer doğru

kimseler iseniz.' cümlesini delil olarak getirmiştir. Zira O, kelimenin, اِنْ edatıyla okunması durumunda, اِنْ هَدَيْتُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ 'eğer size hidâyet yolunu gösterirse, O size minnet etmiş olur. Eğer doğru söylüyorsanız' şeklinde bir terkip ve anlam ortaya çıkacağını belirterek, bu tarz bir üslûbun, Kur'an'ın belâgatına uygun olmadığını ifade etmiştir (Kurtubî, 2003: 16/295).

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, Kur'an-ı Kerim'in mushaftaki sırası itibariyle kırk dokuzuncu sûresi olan Hucurât Sûresi, Arap dilinin ana bileşenleri olan sarf, nahiv ve belâgat ilimleri açısından incelenmiştir. Bu bağlamda, sûredeki kelime ve cümle yapıları ile edebî inceliklerin teknik analizi yapılarak, ayetlerin kırâat ve i'rab farklılıkları sonucunda kazandıkları anlamlar, muhtelif tefsir ve lûgat kitaplarında ele alınan görüş, yorum ve tanımlamalar çerçevesinde irdelenmiştir. Yapılan analizlerle, Hucurât Sûresinin, çeşitli dil ve gramer kuralları ile zengin edebî sanatları barındırdığı ortaya konmuştur. Âyetlerin sarf yönünden analizinde, kelimelerin kökleri, iştikakları, kalıpları ve türevleri tespit edilmiş; kelimelerdeki değişimler incelenmiştir. Nahiv yönünden yapılan analizde, kelimelerin cümledeki konumları, mebnîlik, mu'reblik, amillik, mamullük ve i'rab durumları tespit edilmiştir. Belâgat açısından, sûredeki edebî sanatlar, meânî, beyân ve bedî' ilimleri ışığında detaylandırılmıştır. Sûre, sarf, nahiv ve belâgat yönüyle teknik anlamda incelenmiş, ilk üç bölümde, âyetlerde geçen ifadelerin anlamsal tahlillerine girilmemiştir. Âyetlerde geçen lafızlardaki kırâat ve i'rab farklılıklarının, manâ üzerindeki etkileri dördüncü bölümde ele alınarak, bazı müfessir ve dilcilerin, âyetlerdeki kırâat ve i'rab farklılıkları çerçevesinde yaptıkları yorumlar ve âyetlere verdikleri manâlar bu bölümde detaylı olarak ele alınmıştır. Çalışma, bu metodolojiyle, sûreyi müstakil olarak ele alan bir çalışma olması yönüyle bu sahadaki bir boşluğu dolduracaktır.

Sûrenin, dil ve belâgat yönünden teknik anlamda incelenmesinden elde edilen veriler şunlardır:

Sarf analizi neticesinde ulaşılan verilere göre:

Sûrede, toplamda dört yüz yetmiş dört kelime (isim, fiil, harf, edat vs.) bulunmaktadır. Bunlardan yüz otuz tanesi isim, seksen bir tanesi fiil, geriye kalan ikiyüz altmış üç tanesi ise harf ve edattır. Harfler ve edatlar, sarf analizi yapılmaya uygun olmadığı için; tekrarlanan kelimeler de tekrara düşmemek adına bu bölümde değerlendirmeye tabi tutulmamıştır. Bu bağlamda, sarf analizi yapılan kelime sayısı yüz kırk ikidir. İncelemesi yapılan yüz kırk iki kelimedenden yetmiş iki tanesi isim, yetmiş tanesi ise fiildir.

İsimlerin analizi sonucunda elde edilen verilere göre; sûrede, elli sekiz müştak (türemiş), on dört camid (türememiş) isim bulunmaktadır. Türemiş olan isimlerin tamamı sūlasî kalıplardan gelmektedir. Bu isimlerin elli dört tanesi sūlasî mücerred, dört tanesi sūlasî mezid sîgalarından gelmektedir. Sūlasî mezid olan dört ismin tamamı if'âl babındandır. Sūlasî mücerred olarak gelen isimlerden, birinci babdan on altı, ikinci babdan on altı, üçüncü babdan dört, dördüncü babdan on, beşinci babdan dört ve altıncı babdan bir isim bulunmaktadır. Ayrıca, isimlerden üç tanesi hem birinci hem de ikinci babdan, bir tanesi hem birinci hem dördüncü babdan, bir tanesi hem birinci hem de beşinci babdan, bir tanesi hem dördüncü hem de beşinci babdan, bir tanesi hem ikinci hem üçüncü hem de dördüncü babdan gelmektedir. Sondaki, üç babdan da gelebilen kelime 'Allah' lafzıdır. Sayı bakımından; kırk dokuz tekil, üç ikil, yirmi çoğul isim bulunmaktadır. Cinsiyet bakımından; elli eril, yirmi iki dişil isim vardır. Marifelik ve nekrelük bakımından; kırk üç marife, yirmi dokuz nekre isim mevcuttur. Aksam-ı seb'a açısından; kırk yedi sahih, on iki ecvef, iki lefif, bir muza'ef, on mehmûz isim tespit edilmiştir. Aksam-ı semaniye açısından; kırk iki sūlasî mücerred salim, on üç sūlasî mücerred gayr-ı salim ve üç sūlasî mezid salim isim bulunmaktadır. Kalıpları bakımından; yirmi sekiz masdar, altı ism-i fail, dokuz mübâlağa ism-i fail, dört sıfat-ı müşebbehe ve beş ism-i tafdil vardır.

Fiillerin analizi sonucunda elde edilen verilere göre; yetmiş fiilden, mutasarrıf (sîgaya çekilebilen) elli sekiz, gayr-ı mutasarrıf (sîgaya çekilemeyen) iki fiil bulunmaktadır. Sîgaya çekilebilen fiillerin tamamı üç kök harfli olup otuz dokuz tanesi sūlasî mücerred, yirmi dokuz tanesi ise sūlasî mezid kalıplardan gelmektedir. Sūlasî mücerred kalıplarından gelen fiillerin yirmi üçü birinci babdan, yirmi ikisi ikinci babdan, sekizi üçüncü babdan, ön dördü dördüncü babdan gelmektedir. Sûrede beşinci ve altıncı bablardan gelen fiil bulunmamaktadır. Sūlasî mezid fiillerden, bir harf eklemeli olan if'âl kalıbından ön bir, tef'il kalıbından beş, müfâ'ale kalıbından üç fiil; iki harf ekelemeli olan İfti 'al kalıbından altı, Tefe'ül kalıbından iki, tefâ'ül kalıbından iki fiil tespit edilmiştir. Aksam-ı seb'a açısından; otuz dört sahih, on sekiz ecvef, dört nâkıs, bir lefif, yedi muza'ef, dört mehmûz fiil bulunmaktadır. Aksam-ı semaniye açısından; yirmi beş sūlasî mücerred salim, on dört sūlasî mücerred gayr-ı salim, yirmi sūlasî mezid salim ve dokuz sūlasî mezid gayr-ı salim fiil bulunmaktadır. Faili itibariyle; altmış yedi malum (etken), bir meçhul (edilgen) fiil vardır. Nesne alıp almaması itibariyle; müteaddi (geçişli) kırk iki, lazım (geçişsiz) yirmi altı fiil vardır. Sayı bakımından; yirmi beş tekil, kırk üç çoğul fiil vardır. Sûrede, ikil fiil

bulunmamaktadır. Zaman itibariyle; yirmi iki mazi, yirmi sekiz muzari, dokuz emir ve dokuz nehiy fiili bulunmaktadır. Cinsiyet itibariyle; altmış bir eril, yedi dişil fiil mevcuttur. Şahıs bakımından; otuz beş gaib (üçüncü şahıs), yirmi dokuz muhatab (ikinci şahıs), dört mütekellim (birinci şahıs) fiil bulunmaktadır.

Nahiv analizi neticesinde ulaşılan verilere göre:

Sûrede, iki yüz otuz sekiz amel, üç yüz altmış bir ma‘mûl bulunmaktadır. Ayrıca, üç yüz elli dokuz i‘rab çeşitliliği tespit edilmiştir.

Tespit edilen amillerden seksen dört tanesi lafzî semaî (telaffuz edilebilen ve işitildiği şekilde alınan) amel olup bunlardan kırk üçü harf-i cer, on beşi ismini nasb haberini ref eden, yedisi muzariyi nasb eden, on dokuzu muzariyi cezm edenlerdir. Amillerden yüz yirmi altı tanesi kıyasî amel olup bunlardan seksen dördü mutlak fiil, kırk biri muzaf, biri ise manâ fiildir. Amillerden yirmi sekiz tanesi Mübteda ve haber ile muzari fiili ref eden manevî amillerdir.

Ma‘mûllerle ilgili yapılan analizlerden elde edilen verilere göre; tespiti yapılan üç yüz altmış bir ma‘mûlden üç yüz on yedisi aslî, kırk dördü tâbi ma‘mûllerdendir. Aslî ma‘mûllerden yüz kırk beş ma‘mûl-ü merfû’ dandır. Bunların seksen üç tanesi fail, bir tanesi naib-i fail, on beş tanesi mübteda, on beş tanesi haber, dört tanesi kâne ve benzerlerinin ismi, on üç tanesi inne ve benzerlerinin haberi, on dört tanesi başında nasb ve cezm eden edat bulunmayan muzaridir. Tespit edilen altmış dokuz ma‘mûl-ü mansubtan, mef ul-ü mutlak bir, mef ulün bih otuz bir, mef ulün fih yedi, mef ulün leh üç, hâl üç, kâne ve benzerlerinin haberi dört, inne ve benzerlerinin ismi on üç ve başında muzariyi nasb eden edatlardan biri bulunan muzari fiil yedi tane bulunmaktadır. Tespit edilen seksen dört ma‘mûl-ü mecrûrdan kırk üçü harf-i cer sebebiyle, kırk biri izafet sebebiyle mecrûrdur. Ma‘mûl-ü meczum olarak başında cezm eden edatlardan biri bulunan muzari fiil sayısı on dokuzdur. Tespit edilen Tâbi ma‘mûllerden üç tanesi sıfat, otuz beş tanesi atıf ve altı tanesi bedeldir.

İ‘rab çeşitliliği açısından yapılan incelemeden elde edilen verilere göre; üç yüz elli dokuz i‘rab konumundan, yüz doksan sekizi lafzî, yüz yetmiş altısı mahallî, beş tanesi ise takdirî i‘raptır. İ‘rabta yeri olmayan isim, fiil, harf, cümle sayısı, yüz kırk yedidir.

İ‘rabı çeşitlerinden, i‘rabı sadece harekelerle olanlar itibariyle yüz on yedi i‘rab çeşidi tespit edilmiştir. Bunlardan doksan altısı müfred munsarîf isim olup bu isimlerden ref’ halinde otuz, nasb halinde yirmi dokuz, cer halinde otuz yedi isim bulunmaktadır. Bunlardan on üç tanesi munsarîf düzensiz çoğul olup bu on üçünden biri ref’ halinde, altısı nasb halinde, altısı cer halinde bulunmaktadır. Bunlardan gayr-ı munsarîf olarak beş tane mevcut olup bu beşinden iki tanesi ref’, iki tanesi nasb ve bir tanesi cer halindedir. İ‘rabı sadece harekelerle olanlardan biri de dişil düzenli çoğul isimlerdir. Bu isimlerden sadece üç tane tespit edilmiş olup tamamı cer halindedir.

İ‘rabı sadece harflerle olanlar bakımından; Esmâ-i sitte-i mu‘tallat (illetli altı isim) olan bir, ikil olan üç, eril düzenli çoğul olan dokuz isim tespit edilmiştir. İletli altı isimden olan bir kelime cer halinde; ikil olan isimlerden bir tanesi ref’, iki tanesi cer halinde; eril düzenli çoğul olan isimlerden beş tanesi ref’, üç tanesi nasb ve bir tanesi cer halindedir.

İ‘rabı hem hareke hem de hazf ile olanlar bakımından; sonunda zamir bulunmayıp son harfi sahih olan on dört tane muzari fiil tespit edilmiştir. Bunlardan altısı ref’, üçü nasb, beşi tanesi cezm halindedir. Bir tane de, sonunda zamir bulunmayıp son harfi illetli olan muzari fiil bulunmaktadır ki sadece ref’ halindedir.

İ‘rabı hem harf hem de hazf ile olanlar bakımından; sonunda zamir bulunan otuz üç tane muzari fiil tespit edilmiştir. Bu fiillerden ref’ halinde sekiz, nasb halinde iki, cezm halinde yirmi üç fiil bulunmaktadır.

Nahiv yönünden yapılan analizler sonucunda, zikredilen hususlara ek olarak, sûrede, mukadder (gizli) veya mahzûf (düşürülmüş) olarak beş fiil, dört harf bulunmaktadır. Ayrıca, dokuz yerde masdar tevili yapıldığı, dört yerde de harf-i cer hazfinin olduğu tespit edilmiştir.

Belâgat analizi neticesinde ulaşılan verilere göre:

Sûrede, meânî ilmi kapsamında değerlendirilebilecek üç yüz on beş, beyan ilmi kapsamında değerlendirilebilecek yirmi, bedi’ ilmi kapsamında değerlendirilebilecek yüz yirmi dört sanat bulunmaktadır. Çalışmada, tekrarlardan kaçınmak için bu sanatların hepsine tek tek temas edilmemiş, sûrenin belîğ üslûbunu yansıtan spesifik örneklerle iktifa edilmiştir.

Sûrede, meânî ilmi kapsamında değerlendirilen yüz on beş ifade tarzı ve üslûp bulunmaktadır. Bu üslûplardan sekseni, haber teorisi bağlamında olup bunlardan altmış üçü faide-i haber ibtidaî kelam (haberinin faidesi kabilinden başlangıç haber cümlesi), on yedisi faide-i haber inkarî kelam (tekide ihtiyaç duyan haber cümlesi) üslûplarıdır. Yüz on beş ifade tarzından yirmi dokuzu, müsnedün ileyh, yirmi dokuzu müsned üslûbu ile ilgilidir. Yine meânî ilminin konularından olan fiil ve mülhakatı (fiille ilintili olanlar) bağlamında değerlendirilen on yedi ifade tarzı vardır. Bir diğer konu olan kasr üslûbu, yedi yerde geçmektedir. İnşâ üslûbunun konusu olabilecek otuz yedi ifade tarzından on üçü emir, sekizi nehiy, beşi şart, altısı nida ve biri istifham üslûbunda talebi (istek bildiren) cümlelerdir. Dört tanesi de gayr-ı talebi (istek bildirmeyen) üslûptadır. Yine meânî ilminin konularından olan fasl üslûbundan otuz sekiz, vasıl üslûbundan on dört tane bulunmaktadır. Son olarak icaz üslûbunda on beş, itnab üslûbunda kırk dokuz ifade bulunmaktadır.

Beyan ilmi kapsamında tespit edilen yirmi sanattan, altısı mecaz, onu isti'are, ikisi teşbih, ikisi ise kinaye üslûbundadır.

Bedi' ilmi kapsamında tespiti yapılan yüz yirmi dört sanattan seksen biri, bedi' ilminin muhassinat-ı maneviyye (anlama dair güzellikler) kısmındadır. Bu sanatlardan on tanesi tıbâk, üçü irsâd, üçü mukabele, yirmi biri mürâat-ı nazîr, biri taksim, ikisi cem, ikisi tecâhül-i ârif, yirmi altısı tecrid, biri tariz, altısı teşâbüh-i etrâf, biri tezayüf ve beş tanesi iltifat sanatıdır. Bedi' ilminin muhassinat-ı lafziyye (söze dair güzellikler) kapsamında olan kırk üç sanattan dokuz tanesi cinas, dört tanesi muvazene, yirmi dokuz tanesi reddü'l-Acûz ale'ssadr, bir tanesi ise hüsn-i intihâ üslûbundadır.

Âyetlerdeki kırâat ve i'rab farklılıklarının manâya etkisi bağlamında yapılan tespitlerde öne çıkan hususlar şunlardır:

Sûrede geçen ifadelerden bazıları, kırâat imamları ve Kur'an'ı filolojik yönünden inceleyen müfessirler arasında ihtilaf konusu olmuştur. Yapılan analizlere göre, ihtilaf konusu olan ve farklı okunuşlarla farklı anlamlarda yorumlanan ifade sayısı (lafız, kelime, cümle ve ayet olarak) otuz beş tane'dir. Bu ifadelerle ilgili analizlerde, hususiyle, İbn Cezerî gibi kırâat ilminin; Mâtürîdî, Zemahşerî, Râzî, Kurtubî, Nesefî, gibi tefsir ilminin otoritelerinin görüş ve yorumlarından istifade edilmiştir. Aynı zamanda, Kur'an'da geçen lafızları ele alan lügavî

eserleriyle tanınan İsfehânî ve Kuvarî gibi dilcilerin tarif ve tanımlamaları da, her bir ihtilafı ifade bağlamında müfessirlerin yorumlarıyla beraber zikredilmiştir. Bu da, mevzunun bütüncül bir bakış açısıyla ele alınmasını sağlamıştır. Özellikle, bu bağlamda, adı zikredilen âlimlerin, ayetleri yorumlarken kullandıkları metaforik anlatım tarzının, sûreye dair yapılan bir çalışmada, bir arada ve detaylı olarak yer alması, Kur'an'ın belîğ üslubuna dair ileride yapılacak araştırmalara ciddi anlamda katkı sunacaktır.

Çalışma, Hucurât Sûresi ile ilgili, birçok kaynakta dağınık veya kısıtlı şekilde yer alan gramer kurallarını, edebî sanatları ve ayetlerde geçen lafızların okunuş şekillerinden kaynaklanan anlam farklılıklarını bir araya getirerek derli toplu bir halde okuyuculara ve bu alanda araştırma yapacaklara sunmuştur. Bu yönüyle çalışma, diğer sûrelerle ilgili bu anlamda yapılması gereken çalışmalara olan ihtiyacı da ortaya koymuştur. Zira Kur'an'ın bütününe değil de sadece belli sûre ve âyetleri araştırmak, incelemek ve yorumlamak isteyenler için bu tarz çalışmalar yol gösterici olacaktır.

Çalışma, Hucurât Sûresi bağlamında, Kur'an'ın dilsel ve edebî yapısının daha iyi anlaşılmasına yönelik kapsamlı bir adımdır. Ayrıca bu çalışma, Kur'an'ın gramer yapısını ve belâgatını inceleyen bağımsız ilmî ve akademik çalışmalara olan ihtiyacı da ortaya koymaktadır. Bu sebeple Kur'an'ın gramer derinliği ve belâgatı üzerine yapılan araştırmaların artırılması ve derinleştirilmesi gerekmektedir. Zira bu ve benzeri çalışmalar, Kur'an'ın dil ve üslûp zenginliğinin daha geniş bir perspektiften değerlendirilmesine katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda, Kur'an'ın dil ve edebiyatına yönelik yeni metodolojik yaklaşımlar geliştirilmelidir. Bu yaklaşımlar, Kur'an'ın üslûp zenginliğinin anlaşılmasına da yardımcı olacaktır. Ancak bu tür çalışmaları yapacak araştırmacıların, Arap gramerine ve edebiyatına ileri düzeyde vakıf olmaları gerekmektedir. Çünkü ileri düzeyde gramer bilgisi olmadan bu tür çalışmaların yapılması oldukça zordur.

Araştırma sürecinde, Arap dili alanında eser vermiş birçok dil âlimi ile müfessir ve edebiyatçının eserlerinden faydalanılmıştır.

KAYNAKLAR

- Abdulazim, S. - Ulvan, A. - Azeb, C. - Ferec, S. - el-Hulî, H. ve İbrahim, M. (2006). *Kitabu i'rabi'l-Kur'ani'l-Kerim*. Tanta: Dâru's-Şahabeti li't-Türaş.
- Abdulhamid M. (1995). *Durusu't-tasrîf*. (1. Baskı). Beyrut: Mektebetü'l-'Aşriyye li't-Tibâ'a ve'n-Neşr.
- Abdullah, A. (2013). Ebû Hayyân'a Göre Cümlenin İ'râbı ve Gramer Kurallarının Anlama Etkisi- Bakara Sûresi Tefsiri Örneği. *Cumhuriyet İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (2): 298-326.
- Âlûsî Ş. (2010). *Rûhu'l-meânî fî tefsîri'l-Kurâni'l-'Âzîm ve's-Seb'i'l-Meşânî*. (1. Baskı). thk. Mâhir Habbûş, c. 25, Beyrut: Muessesetu'r-risâle.
- Antâkî, M. (2009). *el-Minhâc fi'l-kavâidi ve'l-i'râb*. (3. Baskı). Kahire: Mektebetü Cezîreti'l-Verd.
- Arslan, A. (1963). *Büyük Kur'an Tefsiri (Hülâsatü't-Tefâsîr)*. (2. Baskı). c. 14, İstanbul: Arslan Yayınları.
- Ataman M. (2016). *Fatiha Süresinin Arap Dili Açısından Tahlili*. Yüksek Lisans Tezi. Bursa, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ayyıldız, M.N. (2019). Arap Dili Tarihi ve Arap Dili Gramerinin (Nahiv Sarf) Ortaya Çıkış Süreci. *İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13(1): 155-173.
- Beydâvî, A. (2011). *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. trc. Doç. Dr. Abdulvehhab Öztürk. c. 5, İstanbul: Kahraman Yayınları, Ofis Matbaacılık.
- Bilgegil, M. K. (2015). *Edebiyat Bilgi ve Teorileri 1*. (10. Baskı). Ankara Salkımsöğüt Yayınları:10, Sevinç Matbaası.
- Bilmen, Ö. N. (1985). *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*. (4. Baskı). c. 7, İstanbul: Bilmen Yayınevi.
- Birgivî, Z. (2013). *İzhâru'l-esrâr fi'n-nahv*. (12. Baskı). İstanbul: Mektebetü Yâsin.
- Bırışık, A. (2000). İ'râbü'l-Kur'an. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İçinde (c. 22, 376-379) İstanbul: TDV Yayınları.
- Bulut, A. (2013). *Belâğat: Beyan Meânî Bedî' İlimleri*. (4. Baskı). İstanbul: İFAV Yayınları.
- Bursevî, İ. H. (2013). *Rûhu'l-beyân*. (1. Baskı). c. 19, Trc. Ahmet Âlim, İstanbul: Erkam Yayınları.
- Câhız, A. (1998). *el-Beyân ve't-tebyîn*. (3. Baskı). thk. Abdüsselam Harun, Kahire Mektebetü'l-Hâncî.

- Cevherî, İ. (1979). *eş-Şihâh tâcu'l-lûga ve şihâhu'l-'Arabiyye*. (4. Baskı). thk. Abdulgafûr 'Attâr, Beyrût: Dâru'l-'İlmi li'l Melâyîn.
- Coşkun, A. (1988). Kur'an-ı Kerim'in Tefsirinde Belâgatın Önemi. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (5): 183-205.
- Cürcânî, Ş. (1996). *Kitâbu't-ta'rifât*. (4. Baskı). Beyrût: Dârü'n-Nefâis.
- Cürcânî, A. (2001). *Delâilü'l-i'câz fî ilmi'l-me'ânî*. (1. Baskı). thk. Abdülhamîd Hindâvî, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye.
- Çörtü, M. M. (2016). *Arapça Dilbilgisi Nahiv*. (18. Baskı). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Çörtü, M. M. (2016). *Arapça Dilbilgisi Sarf*. (18. Baskı). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Dayf, Ş. (2013). *Tecdîdü'n-naĥv*. (6. Baskı). Kahire: Dâru'l-Ma'ârif.
- Demirtürk, M. F. (2018). *Fetih Sûresi Bağlamında Arap Dilinde Mansûbâtın İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Derviş, M. (2011). *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerîm ve beyânuh*. (11. Baskı). c. 9, Dimeşk: Dâru'l-Yemâme.
- Ebu's-Suûd, M. (2007). *İrşadü'l akli's-selim ila mezaya'l-Kitabi'l-Kerim*. (6. Baskı). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Endülüsî, E. (2010). *Tefsiru'l-bahri'l-muhît*. (3. Baskı). c. 9, Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye.
- Eren C. ve Uzunoğlu V. (2014). *Belâgat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Ergen, M.F. (2017). *Tevbe Süresinin Meani İlmi Açısından Tahlili*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ferrâ, Y. (1996). *Me'ânî'l-Kur'an*. (3. Baskı). c. 4, thk. İbrâhîm Şemsuddîn, Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye.
- Gerçekcioğlu, M. (2016). *Nisâ Sûresi Örneğinde Arap Dilinde İ'lâl Ve İbdâl*. Yüksek Lisans Tezi. Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Günday, H. ve Şahin, Ş. (2013). *Arapça Dilbilgisi Nahiv Bilgisi*. İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- Gündüzöz, S. (1997). Nahiv ve Sarf İlimlerinin Doğuşu Üzerine. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(9): 283-300.
- Güneş, K. (2011). *Arapça-Türkçe Sözlük*. (5.baskı). İstanbul: Mektep Yayınları.

- Habenneke, A. (1996). *el-Belâgatu'l-'Arabiyye*. (1.baskı). c. 2, Dımaşk: Dâru'l-Kalem.
- Halebî, S. (1986). *ed-Dürrü'l-maşûn fi 'ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn*. (2. Baskı). nşr. Ahmed Muhammed el-Ĥarrât. Dımaşk: Dâru'l-Kalem.
- Harrât, A. (2013). *Kitabu'l-mücteba min müşkil-i i 'rabi'l-Kur'an*. (4. Baskı). el-Medinetü'l-Münevvere: Tabaatu'l-Muşhafi'ş-Şerif.
- Haşimî, S. A. (1999). *Cevâhiru'l-belâgati fi'l meânî-beyân-bedî'*. (3. Baskı). Beyrut: Mektebetu'l Aşrî, Tekit: Yusuf Samîlî.
- Hemedânî, M. (2006). *el-Kitabü'l-Ferid fi-İ'rabi'l-Kur'ani'l-mecid*. (1. Baskı). thk. Muhammed Nizamüddin el-Fetih, nşr. el-Medinetü'l-Münevvere: Dâru'z-zeman.
- Hindavî, H. (1989). *Menâhicü'ş-şarfiyyin ve mezâhibuhum fi'l-karneyni'ş-şâlis ve'r-râbi' mine'l-hicre*. (1. Baskı). Beyrut: Dâru'l-İlm.
- Işık, E, (1998). Hucurât Sûresi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (c.23, 278-279). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İbn Âşûr, M. (1999). *Tefsîru't-Tahrîr ve't-tenvîr*. (2. Baskı). c. 26, Tunus: ed-Dâru't-Tunûsiyye li'n-Neşr.
- İbn Cezerî, M. (1980). *Müncidü'l-mukriîn ve mürşidü't-tâlibîn*. (1. Baskı). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbn Hişâm, A. (1981). *el-İ'rab an kavaidi'l-i'rab*. (6. Baskı). nşr, Ali Fouda Neil, Riyad: Daru'r-Riyade li'n-Neşri vet-Tevzi'.
- İbn Hişâm, A. (2010). *Muğni'l-lebîb an kütübi'l-e'ârîb*. (4. Baskı). thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Beyrût: el-Mektebetu'l-A ş rriyye.
- İbn Hişâm, A. (2010). *Şerhu Katri'n-nedâ ve belli'ş-şadâ*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Beyrût: el-Mektebetu'l-Asriyye.
- İbn Kesîr, İ, (2000). *Tefsiru'l-Kur'ani'l-azîm*. (1.baskı). c. 7, thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed, Mısır: Muessesetu Kurtuba.
- İbn Manzûr, M. (1994). *Lisânu'l-'Arab*. (3. Baskı). c. 15, Beyrût: Dârus-Sadr.
- İbnu'l-A'rabî, A. (2017). *el-İnba' bi-şerh-i metni'l-bina'*. (1. Baskı). İskenderiye: ed-Dâru'l-Alemiyye li'n-Neşri vet-Tevzi'.
- İbnu'l-Hâcib, E. (2010). *el-Kâfiye fi 'ilmi'n-naĥv ve'ş-şâfiye fi 'ilmeyi's-şarf ve'l-ĥatt*. (18. Baskı). Kahire: Mektebetü'l-Âdâb.
- İbnu's-Serrâc, E. (1996). *el-Uşûlu fi'n-naĥv*. (3. Baskı). thk. Abdilhuseyn el-Fetlî, Beyrût: Müessesetu'r-Risâle.

- İsfehânî, R. (2002). *el-Müfredât fi ġarîbi'l-Kur'an*. (1. Baskı). thk. Safvân Adnan Dâvûdî. Beyrût: Dâru'l-Kalem.
- İslamoğlu, E. (2022). *Arap Dilinde İsim ve Fiil Cümle Yapısı ve Anlam Üzerindeki Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Trabzon: Trabzon Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Kablan, S. (2006). *Arap Dili ve Belâgatında Mecaz-ı Mürseller ve Alakaları*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karagöz, M. (2009). *Dilbilimsel Tefsir ve Kur'an'ı Anlamaya Katkısı (Hicrî İlk Üç Asır)*. Doktora Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karahasan, M. (2022). *Arap Dilinde Mecrurat: Hucurât Sûresi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Ordu: Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaman, H. - Çağrıcı M. - Dönmez, İ. K. ve Gümüş S. (2014). *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara: DİB Yayınları.
- Karamollaoğlu, F. S. (2023). *Kur'an ışığında belâgat dersleri meânî ilmî*. (3. Baskı). İstanbul: İşaret Yayınları.
- Karamollaoğlu, F. S. (2023). *Kur'an ışığında belâgat dersleri beyân ilmî*. (3. Baskı). İstanbul: İşaret Yayınları.
- Karamollaoğlu, F. S. (2023). *Kur'an ışığında belâgat dersleri bedi' ilmî*. (3. Baskı). İstanbul: İşaret Yayınları.
- Karlı, İ. (2013). *Yeni Sözlük: Arapça-Türkçe*. (1. Baskı). İstanbul: Neşe Basım.
- Kaynar, M. (2020). *Hakka Süresinin Arap Dili ve Belagatı Açısından Tahlili*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kazvinî, H. (2017). *Telhisu'l-miftah*. (12. Baskı). İstanbul: Şifa yayınları.
- Kazvînî, H. (2003). *el-İzah fi ulûmi'l-belaġa*. (1. Baskı). thk. Muhammed Abdulmunim Hafacî, Beyrut: Daru'l-Ceyl.
- Kılıç, H. (2009). Sarf. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (c.36, 136-137). İstanbul: TDV Yayınları.
- Kılıç, H. (1992). Belâgat. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (c.5, 380-383). İstanbul: TDV Yayınları.
- Kılıç, M. R. (2019). *Al-i İmran süresinde Edebi Sanatlar*. Yüksek Lisans Tezi. Şırnak: Şırnak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kurtubî, M. (2003). *el-Camiu li aġkamil-Kur'an*. (9. Baskı). c. 16, trc. M. Beşir Eryarsoy, İstanbul: Buruç Yayınları.
- Kuşcuoğlu, A. (2020). *Arap Dilinde Yapı ve Anlam İlişkileri (Kelime Yönyüle Bir İnceleme)*.

Kayseri: Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kuvarî, K. (2008). *Tefsiru'l- ġarîbi'l-Kur'an*. (1. Baskı). Daru'bn-i Hazm.

Lugavî, A. (2010). *Merâtibu'n-naĥviyyîn*. (1. Baskı). Beyrût: Daru'l-Ma'rife.

Maksudoğlu, M. (2022). *Arapça Dil Bilgisi*. (18. Baskı). İstanbul: Akdem yayınları.

Mâtürîdî, M. (2005). *Te`vilâtü'l-Ķur'an*. (1. Baskı). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Merâġî, A. (1993). *Ulûmu'l-belâga*. (3. Baskı). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Mevsilî, O. (1965). *el-Ĥasâis*. (4. Baskı). thk. Muhammed Ali en-Neccâr, Kahire: el-Hey'etü'l-Misriyyeti'l- 'Âmmeti li'l-Kitab.

Muradî, H. (1992). *el-Cene'd-dânî fi ĥurûfi'l-me'ânî*. (1. Baskı). thk. Fahreddin Kabâve, Muhammed Nedim Fâdıl, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Mustafaoğlu M. (2021). *Enbiya Süresinin Belagat Açısından Tahlili*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Nehhas, E. (2008). *Kitab-u i'râbi'l-Kur'an*. (2. Baskı). Beyrût: Daru'l-Ma'rife.

Nesefî E. (2005). *Medâriku't-Tenzîl ve ĥakâiku't-te`vil*. (3. Baskı). c. 9, Trc. Şerafettin Şenaslan, İstanbul: Ravza Yayınları.

Okur, M. (2019). *Fecr Süresinin Arap Dili ve Belagatı Açısından Tahlili*. Yüksek Lisans Tezi. Tokat: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Râzî, F. (2002). *Tefsîr-i kebîr: Mefatîhu'l-ġayb*. (2. Baskı). c. 20, İstanbul: Huzur Yayınevi, Eren Ofset.

Sabunî, M. (1995). *Şafvetü't-tefasir*. (1. Baskı). c. 5, Trc. Doç. Dr. Sadreddin Gümüş, Dr. Nedim Yılmaz, İstanbul: Yeni şafak Yayınları.

Safi, M. (1995). *el-Cedvel fi i'râbi'l-Kur'an ve şarfîhi ve beyânih*. (2. Baskı). c. 4, Dimeşk: Dâru'r-Reşîd.

Sa'lebî, E. (2002). *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'an*. c. 9, thk. Ebû Muhammed b. 'Âşûr, Beyrut: Dâru İhyai't-Turâsi'l-'Arabi.

Salih, A. (1998). *el-İ'râbu'l-mufassal li kitâbi'l-lâhi'l-murettel*. (3. Baskı). c. 7, Beyrut: Dâru'l-Fikr li'n-Neşri ve't-Tevzi'.

Sâmerrâî, F. (2003). *Ma'âni'n-naĥv*. (2. Baskı). Kâhire: Şeriketu'l-'Âtik li't-Tıbbâ'ati ve'n-Neşr ve't-Tevzî'.

Sarı, M. (1984), *el-Mevârid Arapça-Türkçe Lügat*. İstanbul: Bahar Yayınları.

Sefaksî, İ. (2009). *Kitabu'l-mecid fi i'rabi'l-Kur'an 'il-Mecid*. (1. Baskı). thk. Hatem Salih

ez-Zamin, Dar'ü-bni'l-Cevzi li'n-Neşri ve't-Tevzî.

- Sekkâkî, Y. (1987). *Miftâhu'l-ulûm*. (4. Baskı). thk. Na'im Zerkûr. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Sevinç, R. (2011). *Arapçada Cümle Yapısı*. (2. Baskı). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Sevinç, R. (2013). *Arapçanın Temel Gramer Kuralları*. (5. Baskı). İstanbul: Ensar Yayıncılık.
- Sîbeveyh, A. (1988). *el-Kitâb*. (6. Baskı). thk. Abdüsselâm M. Hârûn, Kahire: Mektebetü'l-Halicî.
- Suyûtî, C. (2005). *el-İtkân fi-'ulûmi'l-Kur'an*. (3. Baskı). thk. Merkezü'd-Dirâsâtî'l-Kur'aniyye, Riyad: Mektebetu Melik Fahd el-Vataniyye.
- Suyûtî, C. (2010). *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*. (2. Baskı). Beyrut: Daru'l-Fikr.
- Suyûtî, C. (2016) *Esbabü'n nüzul*. (3. Baskı). Trc. Abdülcelil Alpkıray, İstanbul: Semerkand yayınları.
- Şadoğlu, M.S. (2019). *Arap Dilinde Harf-i Cerler ve Kullanım Boyutları*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Taberî, M. (1994). *Câmiu'l-beyân 'an-te'vil-i âyi'l-Kur'an*. (1. Baskı). c. 5, Beyrut: Risâle Yayınları.
- Talû, M. (2003). *Sarf Nahiv İlmi*. İstanbul: Kıtış.
- Teftâzânî, S. (1960). *Muhtasarü'l-meânî*. (3. Baskı). İstanbul: Eser Kitabevi.
- Ukberî, A. (2018). *Et-Tibyan fi-i'rabi'l-Kur'an*. (2. Baskı). thk. Ali Muhammed el-Bicavî, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- URL-1 (2023) <https://www.kuranseferberligi.com/Sure/49>, Hucûrat Sûresi, (14.10.2023)
- URL-2 (2024) <http://www.islamilimleri.com/Ktphn/Kitablar/14/001/Turkce/Fihrist.htm>, (15.04.2024)
- Uslu S. (2021). *Müzzemmil Süresinin Arap Dili Açısından Tahlili*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uzun, T. (1997). *Arapça Sarf-Nahiv Terimleri Sözlüğü*. (3. Baskı). Konya: Kitap Dünyası.
- Üveyik, Y. (2018). *Meryem Süresinin Arap Dili ve Belagatı Açısından Tahlili*. Yüksek Lisans Tezi. Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yakut, M.S. (2019). *Arap Dilinde İ'rab ve Sekiz Kısmı*. Yüksek Lisans Tezi. Iğdır: Iğdır Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Yalçın, Y. (2023). *Ahkâm Âyetleri Bağlamında Fıkıh-Kırâat İlişkisi (Taberî ve Cessâs Örneği)*. (1. Baskı). Ankara: Sonçağ Yayıncılık.
- Yazır, M. (1979). *Hak Dini Kur'an Dili Tefsiri*. (2. Baskı). c.6, İstanbul: Eser Neşriyat.
- Yıldızoğlu, F.Z. (2020). *Şura Süresinin Arap Dili ve Belagatı Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yüksel, Y. (2012). Beydâvî Tefsiri'nde Besmele Tahlili. *Sakarya Üniv. İFD*, 14 (2): 26.
- Zebidî, M. (1975). *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. (1. Baskı). Beyrut: Dâru İhyai't-Turâsi'l-'Arabi.
- Zeccâc, A. (1988). *Me'âni'l Kur'an ve i'râbuh*. (1. Baskı). c. 5, thk. Abdulcelîl Abduh Şelebî, Beyrût: Âlemu'l-Kutub.
- Zemaşerî, M. (2020). *Keşşaf Tefsiri*. (1. Baskı). Trc. Komisyon, İstanbul: Bilnet Basım Yayın.
- Zencanî, İ. (2017). *el- 'İzzî fi't-tasrîf*. (3. Baskı). Bağdat: Mektebetü'l-Mesna.
- Zerkeşî, B. (1990). *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'an*. (1. Baskı). Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- Zeyrekli, C. (2014). *Arap Dilinde Nida Üslûbu ve Kur'an-ı Kerim'deki Kullanımları*. Yüksek Lisans Tezi. Samsun: Ondokuzmayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.